

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

EBEVEYNLERİ BOŞANMIŞ ERGENLERE YÖNELİK GRUP
MÜDAHALELERİ: BİR SİSTEMATİK LİTERATÜR TARAMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seher SARIGÜL BOYALI

Malatya-2025

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

EBEVEYNLERİ BOŞANMIŞ ERGENLERE YÖNELİK GRUP
MÜDAHALELERİ: BİR SİSTEMATİK LİTERATÜR TARAMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seher SARIGÜL BOYALI

Danışman: Doç. Dr. Nilgün ÖZTÜRK

Malatya-2025

	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	
		Yayın Tarihi	
		Revizyon No	
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ		Revizyon Tarihi	
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ			

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
EBEVEYNLERİ BOŞANMIŞ ERGENLERE YÖNELİK GRUP
MÜDAHALELERİ: BİR SİSTEMATİK LİTERATÜR TARAMASI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. NİLGÜN ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN
SEHER SARIGÜL BOYALI

Jürimiz tarafından 11/06/2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez **oybirliği** ile başarılı bulunarak **Eğitim Bilimleri** Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

İmza

1.Prof. Dr. Mustafa KUTLU

.....

2.Doç. Dr. Nilgün ÖZTÜRK

.....

3.Dr. Öğretim Üyesi Oğuzhan YILDIRIM

.....

O N A Y

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve 20.../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Eyüp İZCİ

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Nilgün ÖZTÜRK danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım ***“Ebeveynleri Boşanmış Ergenlere Yönelik Grup Müdahaleleri: Bir Sistemik Literatür Taraması”*** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Seher SARIGÜL BOYALI

ÖNSÖZ

Boşanmaların ve boşanmalardan etkilenen çocuk sayısının her geçen gün arttığı göz önüne alındığında ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerini incelediğim bu çalışmayla bilime katkıda bulunmuş olmayı diliyorum.

Tez yazma sürecimde çalışacağım konuyu seçmeme olanak sağlayan, bilgi ve birikimiyle beni içtenlikle destekleyen, azmi ve özeniyle çalışmama rehberlik ederek beni cesaretlendiren kıymetli hocam, tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Nilgün ÖZTÜRK'e teşekkür ederim. Tez çalışmamın sınırlarını çizirken bilgi ve tecrübelerini içtenlikte paylaşan Sayın Doç. Dr. Yağmur ULUSOY DOĞMUŞ'a ve Sayın Doç. Dr. Ezgi SUMBAS'a teşekkür ederim. Tez savunma jürimde yer alarak değerli eleştirileri ile tezimin gelişimine katkıda bulunan kıymetli jüri üyeleri Sayın Prof. Dr. Mustafa KUTLU ve Sayın Dr. Öğretim Üyesi Oğuzhan YILDIRIM'a teşekkür ederim.

Parçası olmaktan gurur duyduğum biricik aileme, yol arkadaşım kıymetli eşime ve sevgili arkadaşlarıma destekleri, sabırları ve özenleri için teşekkür ederim. Tez sürecimde baştan sona her an desteğini hissettiğim sevgili kardeşim Habibe SARIGÜL'e teşekkür ederim. Son olarak bugünlerimin en büyük, en güçlü, en umutlu destekçisi ve mimarı canım anneme çok teşekkür ederim. Başka bir evrende buluşmak dileğiyle... Çalışmamı biricik annem Sevim SARIGÜL'e ithaf ediyorum.

Seher SARIGÜL BOYALI

Malatya, 2025

ÖZET

EBEVEYNLERİ BOŞANMIŞ ERGENLERE YÖNELİK GRUP MÜDAHALELERİ: BİR SİSTEMATİK LİTERATÜR TARAMASI

SARIGÜL BOYALI, Seher
Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nilgün ÖZTÜRK
Haziran-2025, X+110 sayfa

Bu çalışmada ebeveynleri boşanmış ergenlerin ruh sağlığını desteklemek için uygulanan grup müdahalelerinin sistematik bir yöntemle gözden geçirilmesi ve grup müdahalelerini içeren çalışmalardan elde edilen bulguların sentezlenmesi amaçlanmıştır. Mevcut kanıtları incelemek ve bir araya getirmek için sistematik literatür taraması yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında belirlenen anahtar kelimeler kullanılarak EBSCOHOST (Academic Search Ultimate, ERIC, MEDLINE gibi tüm veri tabanları dahil), Pubmed, SAGE, Science Direct, Scopus, Web of Science ve WILEY olmak üzere yedi veri tabanında tarama yapılmıştır. Ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerini içeren, 2014-2024 yılları arasında, İngilizce dilinde, hakemli dergilerde yayımlanmış, verilerin ölçme araçları ile toplandığı, deneysel çalışmalar araştırmanın dahil edilme kriterleri olarak belirlenmiştir. Dahil edilme kriterlerini karşılayan yedi çalışma bu araştırmanın kapsamını oluşturmuştur. Dahil edilen çalışmalarda İyimserlik Grup Terapisi, Maneviyat Temelli Grup Danışmanlığı, Boşanmış Ailelerin Çocukları - Boşanmayla Başa Çıkma (CoD-CoD), Çocuklar için Farkındalık Temelli Bilişsel Terapi (MBCT-C), Ergenlerin Ebeveyn Boşanmasına Uyum Pilot Programı (AAPPD), Meta Bilişsel Terapi (MCT) ve Duygu Odaklı Terapi (EFT) müdahalelerinin etkililiğinin test edildiği görülmüştür. Bu müdahalelerin depresyon, anksiyete ve stres semptomları, öfke, zihinsel sağlık sorunları, pozitif duygulanım seviyesindeki azalmayı engelleme, başa çıkma, sosyal duygusal yeterlik üzerinde etkili olduğu; negatif duygulanım üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgular alanyazın ışığında tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ergen, boşanma, grup müdahalesi, sistematik literatür taraması

ABSTRACT

GROUP INTERVENTIONS FOR ADOLESCENTS WITH DIVORCED PARENTS: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW

SARIGÜL BOYALI, Seher
Master, İnönü University, Institute of Educational Sciences
Department of Guidance and Psychological Counselling

Thesis advisor: Assoc. Prof. Dr. Nilgün ÖZTÜRK
June-2025, X+110 pages

The aim of this study is to systematically review the group interventions applied to support the mental health of adolescents whose parents are divorced and to synthesise the findings derived from studies involving group interventions. A systematic literature review method was utilised to examine and bring together the available evidence. Seven databases including EBSCOHOST (including all databases such as Academic Search Ultimate, ERIC, MEDLINE), Pubmed, SAGE, Science Direct, Scopus, Web of Science and WILEY were searched using the keywords determined within the scope of the research. Experimental studies involving group interventions applied to adolescents with divorced parents, published in peer-reviewed journals in English language between 2014-2024, and in which data were collected with measurement tools, were determined as the inclusion criteria of the study. Seven studies that met the inclusion criteria defined the scope of this study. In the included studies, the effectiveness of Optimism Group Therapy, Spirituality-Based Group Counselling, Children of Divorce - Coping with Divorce (CoD-CoD), Mindfulness-Based Cognitive Therapy for Children (MBCT-C), The Adolescent Adjustment Pilot Program to Parental Divorce (AAPPD), Meta-Cognitive Therapy (MCT) and Emotion-Focused Therapy (EFT) interventions were tested. These interventions were found to be effective in cases of depression, anxiety and stress symptoms, anger, mental health problems, preventing the decrease in the level of positive affect, coping, social emotional competence; whereas they had no effect on negative affect. The findings obtained from the study and discussed in the light of the literature, suggestions were made.

Keywords: Adolescent, divorce, group intervention, systematic literature review

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
BÖLÜM I.....	1
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı	7
1.3. Araştırmanın Problemi	7
1.4. Araştırmanın Önemi	7
1.5. Varsayımlar / Sayıtlar	11
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları	11
1.7. Tanımlar	12
BÖLÜM II	13
2. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	13
2.1. Aile.....	13
2.2. Boşanma ve Boşanma Süreci	15
2.2.1. Boşanma süreci modelleri	18
2.3. Boşanmanın Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Etkileri	21
2.4. Ailedeki Boşanmanın Etkileri ile Başa Çıkma.....	29
2.5. Grup Müdahaleleri	32
2.6. İlgili Araştırmalar	35
2.6.1. Ebeveyn boşanması yaşayan ergenler üzerine yapılmış yurt dışındaki araştırmalar	35

2.6.2. Ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerin dahil olduğu grup müdahaleleri üzerine yapılmış yurt dışındaki araştırmalar.....	38
2.6.3. Ebeveyn boşanması yaşayan ergenler üzerine yapılmış yurt içindeki araştırmalar	41
2.6.4. Ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerin dahil olduğu grup müdahaleleri üzerine yapılmış yurt içindeki araştırmalar	45
BÖLÜM III.....	48
3. YÖNTEM.....	48
3.1. Araştırma Modeli	48
3.2. Çalışma Grubu.....	49
3.3. Verileri Toplama Teknikleri.....	49
3.3.1. Veri Tabanları ve Arama Terimleri	50
3.3.2. Anahtar Kelimeler.....	50
3.3.3. Dahil Edilme ve Dışlama Kriterleri	52
3.3.4. Yanlılık Risk Analizi	56
BÖLÜM IV.....	58
4. BULGULAR.....	58
4.1. Çalışmaların Karakteristik Özellikleri	62
4.2. Müdahalelerin Detaylarına Dair Özellikler.....	66
4.3. Müdahalelerin Sonuçları	67
4.4. Yanlılık risk değerlendirmesi	68
4.4.1. Seçim yanlılığı	69
4.4.2. Performans yanlılığı.....	69
4.4.3. Belirleme Yanlılığı.....	69
4.4.4. Yıpranma Yanlılığı	70
4.4.5. Raporlama Yanlılığı.....	70
BÖLÜM V	71
5. TARTIŞMA	71

5.1. Çalışmaların Demografik Özelliklerine Ait Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması	71
5.2. Müdahale Detaylarının Özelliklerine Ait Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması	73
5.3. Müdahalenin Sonuçlarına Dair Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması	74
5.4. Yanlılık Riski Değerlendirme Sonuçlarına Ait Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması	75
BÖLÜM VI.....	78
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	78
6.1. Sonuçlar	78
6.2. Öneriler	79
6.2.1. Araştırmacılara Öneriler	79
6.2.2. Uygulamacılara Öneriler	79
KAYNAKÇA.....	81
DAHİL EDİLEN ÇALIŞMALAR.....	108
EKLER.....	109
Ek 1. Yönetim Kurulu Kararı	109
Ek 2. Etik Kurul Kararı	110

TABLÖLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1. Çalışma Seçim Süreci İçin Dahil Etme ve Dışlama Kriterleri	53
Tablo 2. Dahil Edilen Çalışmaların Bibliyometrik Verileri	59
Tablo 3. Yanlılık Riski Değerlendirmesi	68
Şekil 1. Çalışma Seçim Sürecini Gösteren PRISMA Akış Şeması	55

KISALTMALAR LİSTESİ

BDT: Bilişsel Davranışçı Terapi

SLT: Sistematik Literatür Taraması

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TMK: Türk Medenî Kanunu

CoD-CoD: Children of Divorce–Coping With Divorce

MBCT-C: Mindfulness-Based Cognitive Therapy for Children

AAPPD: The Adolescent Adjustment Pilot Program to Parental Divorce

MCT: Metacognitive Therapy

EFT: Emotion-Focused Therapy

DSM: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Bu bölümde; problem durumu, araştırmanın amacı, problemi, önemi, sınırlılıkları, sayıltıları ve tanımlar ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

Aile, bireylerin doğduğu andan itibaren içinde büyüdüğü temel değerlerin, normların ve benlik algısının şekillendiği en önemli sosyal kurumdur. Özellikle çocuklar için aile fiziksel ihtiyaçların karşılandığı bir ortam olmanın ötesinde duygusal açıdan, güvenlik, sosyal öğrenme ve kimlik kazanımı açısından kritik bir rol oynar. Sosyalleşme sürecinin ilk ve en etkili aşaması olan aile ortamında çocuklar; dil, kültür, etik değerler ve toplumsal roller gibi temel unsurları öğrenir. Aile yapısının ve ebeveyn çocuk ilişkisinin bireyin hem çocukluk hem de yetişkinlik dönemindeki psikolojik ve sosyal gelişimi üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu nedenle ailenin çocuk üzerindeki etkisini anlamak toplumsal yapıların sürdürülebilirliği ve bireylerin iyi oluşu açısından büyük önem taşımaktadır.

Aile, karşıt cinsten iki yetişkin kişinin yasal bağlara uyarak kurdukları biyolojik, psikolojik ve sosyolojik işlevleri olan toplumsal yaşamın en küçük birimidir (Özgüven, 2000, s. 24). Toplumun bir birimi olan aile, onun kültürünü yansıtmanın yanında kendine has bir yapıya da sahiptir ve toplumla alışveriş içindedir (Yörükoğlu, 1998). Aile bir yandan toplum yaşamını düzenlerken bir yandan da bireyin psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Gündüzalp, 2018). Ailelerin yapıları dinamikdir ve çeşitlilik gösterir. Bu çeşitliliğe; geniş, boşanmış, evlat edinmiş, çocuksuz aileler gibi yapılar örnek verilebilir (Sommers Flanagan, vd., 2000/2009). Ailenin oluşması için gerek ve yeter koşul olarak görülen evlilik, aile kurumunu inşa etmenin ilk adımı olarak görülmektedir (Burç, 2018).

Evlilik çocukların yetiştirildiği bir kurum olması nedeniyle saygın ve evrenseldir (Thomas ve Ryan, 2008). Ancak bir yandan toplumsal değişimler bir yandan da eşlerin evliliğe dair çeşitli beklentileri, değişen rol ve artan sorumlulukları aile yapısını ve eşlerin uyumunu olumsuz açıdan etkileyebilmektedir (Şentürk Aydın ve Nazlı, 2015).

Dolayısıyla evlilikler her zaman mutlu bir şekilde devam etmeyebilir, aileler parçalanabilir, ilişkiler boşanma ile son bulabilir (Rich vd., 2023; Thomas ve Ryan, 2008). Boşanma; farklı nedenlerle aile birliğinin dağılması, evliliğin kanuni olarak bitirilmesidir (Gündüzalp, 2018). Boşanma farklı boyutları olan, tüm aileyi etkileyen bir süreç olarak aile üyeleri için örseleyici, problemli ya da travmatik olabilir (Bilgin ve Barut, 2024; Bilgin, 2022; Gündüzalp, 2018; Walczak ve Burns, 2004).

Son otuz yılda dünyada boşanmanın artması ve toplumların boşanmaya ilişkin katı tutumlarının değişmesiyle birlikte çoğu ülke boşanmayı kolaylaştırmak için adımlar atmıştır (Saeidi, vd., 2014). Atılan bu adımların ve boşanmanın psikoloji, sosyoloji, hukuk gibi farklı alanların konusu olması nedeniyle boşanmanın geniş alanlara etki eden bir olgu olduğu söylenebilir (Gündüzalp, 2018). Bununla beraber boşanmalardaki artışın çeşitli nedenleri ve önemli sonuçları vardır. Bu sonuçlar arasında belki de en sarsıcı olanı yalnızca ebeveynlerin değil çocukların da bu durumdan olumsuz etkilenmesidir. İstatistiklere göre boşanmalar arttıkça boşanmalardan etkilenen çocuk sayısının da arttığı görülmektedir (Akyüz, 2019; Avcı, vd., 2021).

Aile üyelerinden boşanmaya en güç uyum sağlayan çocuklardır. Bu süreçte çocuklar ailenin en çok kaybedenidir. Ebeveynler yeniden evlenebilir, hayatlarına düşledikleri şekilde devam edebilirler ancak çocuklar sosyalleşme alanlarını, duygusal bağlarını kaybeder, yalnızlıkla yüzleşir, farklı ebeveynlik tarzlarıyla (tek ebeveyn, üvey baba/anne) tanışır (Sheykhi, 2020). Çocuklar ebeveynlerinin boşanmasına, ebeveynleri gibi yeni bir şans olarak bakmazlar. Özellikle evden ayrılan ebeveynine karşı özlem en güçlü hissedilen duygudur. Ait olma ve sevgi duyguları çocukların bu süreçte duygusal dünyalarının merkezine yerleşir (Taş, 2019).

Kavgalı, sağlıklı iletişimin olmadığı bir ailede yaşamaktansa sadece bir ebeveynle yaşamının çocuklar için uzun vadede daha iyi olduğu düşünülebilir. Araştırmalar mutsuz ailelerin içinde sorunlu çocuklar yetiştiğini doğrulamaktadır. Ancak boşanma çocuklara mutluluğu getirmemekte aksine anne ve babayla iletişim sorunları yaşatmaktadır. Anneyle yaşayan çocukların çok azı babalarıyla sürekli bir iletişim kurabilmekte çoğunlukla babalar eşleriyle beraber çocuklarını da boşamış gibi davranmaktadırlar. Babanın ilgisinden, sevgisinden mahrum kalan çocukların güvensizlik, terk edilmişlik duyguları ortaya çıkmakta ve evin yükünü tek başına alan annelerin de çocuklarıyla ilişkisi sağlıklı ilerlememektedir (Yörükoğlu, 2000).

Çoğu zaman ebeveynler boşanma sürecine girdiklerinde kendi acılarından dolayı istemeden de olsa çocuklarını yalnız bırakabilirler. Ebeveynler bu sürecin başında; acı, duyarsızlık, üzüntü, kızgınlık gibi karmaşık duygular içerisinde. Bu süreçte ebeveynlerin bazıları çocuklarının sorularını yanıtsız bırakabilir ya da geçiştirici cevaplar verebilir bazı ebeveynler ise çocuklarına bilmesi gerekenden fazlasını anlatabilir. Özellikle boşanmış olan ebeveynler yaşamış oldukları yalnızlık duygusunu çocuklarıyla gidermeye çalışabilirler. Her iki yaklaşım da çocuklar için psikolojik sorunlara sebep olabilir (Taş, 2019). Boşanma, ebeveynlerin çocuklarıyla iletişimlerini olumsuz şekilde etkileyerek uyum sorunları yaşanmasına neden olabilir. Boşanma sonrasında yaşanan yer ve okul değişikliği, ebeveyn depresyonu, yoksulluk, ebeveyn ve çocuğun sosyal destek alanının bozulması boşanma ile ilişkilidir. Bu artan zorlayıcı koşullar olumlu ebeveynliği azaltarak çocuklarda davranış sorunlarının artma riskini de beraberinde getirebilmektedir (Forgatch, vd., 1996; Pryor ve Rodgers, 2001/2011).

İlgili alanyazında ebeveyni boşanmış çocuklarda uyumsuzluk oranlarının yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu uyumsuzluklardan ruhsal çökkünlük, akademik başarısızlık ve çeşitli davranış sorunları en sık görülenlerdir. Boşanmadan sonraki beş yıl boyunca yapılan gözlemlerde okul çağına gelmemiş çocuklar ve ergenlerin boşanmalardan daha olumsuz şekilde etkilendikleri görülmektedir. Uzun süreli gözlemlerde ise boşanma sonrasında anne babasıyla düzenli olarak ilişkisini sürdüren çocuk ve ergenlerin ileriki yaşlarda uyumsuzluk sorunlarını daha az yaşadıkları belirtilmektedir (Yörükoğlu, 2000).

Ergenlik dönemi, ergen için yeni deneyimlerin yaşandığı bir değişim dönemi olarak kendini göstermektedir. Ergenin beklenmedik yeni olaylar ve değişimlerle karşılaşması beklenmedik tepkilere neden olabilir. Karşılaşılan bu değişimler ergenlerde kaygının artmasına ve strese neden olabilir. Ergenlerin stres kaynaklarından biri de ebeveynlerinin boşanmasıdır. Değişen aile ortamı ile birlikte ortaya çıkan sorunların (üvey aile gibi) ergenlerin gelişimlerini olumsuz etkilediği bilinmektedir (Geldard ve Geldard, 2009/2013). Ergenlik dönemi yapısı gereği karmaşıklıkları ve dengesizlikleri içinde barındırmaktadır. Bu dönemde ergen kimliğini oluştururken en büyük destekçisi olan ebeveynlerinin boşanmasıyla desteğini kaybettiğini düşünür, ne yapacağını bilemez. Bu belirsizlik ergen için kimliğini inşa ettiği bu dönemde ve sonraki gelişim dönemlerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Gündüzalp, 2018).

İlgili alanyazında boşanmanın ergenlerin ruh sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin araştırmaların sonuçları net olmamakla birlikte, ebeveynleri boşanmış ergenlerin

akranlarına kıyasla gelişimsel sorunlar yaşamaları açısından daha riskli bir grup oldukları konusunda alanyazında bir fikir birliği olduğu görülmektedir (Lansford, 2009). Bu bağlamda, boşanmanın ergenlerde ruh sağlığı sorunlarıyla ilişkili yaygın bir risk faktörü oluşturabileceği dikkati çekmektedir (Amato, 2001; Sacks, vd., 2014). Ebeveynleri boşanmış ergenler; psikopatoloji, madde kullanımı ve akademik başarısızlık konusunda ebeveynleri boşanmamış akranlarına göre daha yüksek oranda riskle karşı karşıyadır (Amato, 2000; Torun, 2017). Ayrıca boşanmayla birlikte sosyoekonomik açıdan dezavantajlı duruma düşen ebeveynin (annenin) yaşam koşulları değişebilir. Ebeveyn yaşadığı mahalleyi ve sosyal çevresini terk etmek durumunda kalırken bu durum ergen için bir destek kaynağı olan arkadaşlarından uzaklaşmasını beraberinde getirebilir (Rich, vd., 2023). Ergenin arkadaşlarından uzaklaşması ise, ilişkinin bozulması ve ergenin hayatındaki önemli destek kaynaklarından birini kaybetmesi anlamına gelebilir (Öztürk ve Sumbas, 2023). Bu ve benzeri durumlar ergenleri riskli davranışlarının yaygın olduğu ortamlara dahil olma riskini artırmakta ve bu durum ergenler için antisosyal davranışlara davetiye çıkarmaktadır (Forgatch, vd., 1996).

Dünyadaki çiftlerin boşanma oranlarında bazı dönemlerde artış yaşandığı görülmektedir. Örneğin, Avrupa'nın çoğu ülkesinde 2003'ten itibaren tek taraflı boşanmanın uygulamaya konulmasıyla boşanma oranları artmıştır (González ve Viitanen, 2009). Boşanma oranlarının arttığı dönemlerden biri de Aralık 2019'da başlayan COVID-19 salgını dönemidir (Engin ve Demir, 2022). Salgın aileleri birçok açıdan olumsuz etkileyerek ebeveynlerin yaşam şartlarını değiştirmiş ve aile içi birçok çatışmaya sebep olmuştur. Artan çatışmalar boşanmaları beraberinde getirmiş, süreçten ebeveynlerle birlikte çocuklar da etkilenmiştir. Bu boşanma sürecinin özellikle ergenler için zorlayıcı olduğu söylenebilir (Greenwald O'Brien, vd., 2023). Bunun nedeni ergenliğin çocukluk ve yetişkinlik arasında bir geçiş dönemi olması ve fiziksel, sosyal, bilişsel ve duygusal anlamda pek çok değişimin yaşandığı özellikle uzun vadeli amaçların ve bireysel isteklerin düzenlendiği doğal bir alışma ve öğrenme dönemi olmasıdır. Bu dönemde ergenler çoğu zaman sosyal zorluklar ve zorlayıcı olan pek çok (fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal) değişime nasıl uyum sağlayacaklarını keşfetmeye çalışır. Bağımsız bir yetişkin olmaya geçiş dönemi doğası gereği, ergenin güdülleri ve bilişsel hedefleri (kariyer, kimlik, arkadaşlar, romantik ilişkiler, aile, dini ve felsefi inançlar ile ilgili öncelikleri geliştirmek gibi) doğal olarak birbirine geçmiştir (Crone ve Dahl, 2012). Kimlik kazanımı, artan özerklik ve risk alma davranışı ergenlik dönemiyle karakterize

edilmiştir. Ergenler; ebeveynlerle çatışmaya, kararsızlığa, düşük benlik saygısına ve akran ilişkilerine karşı duyarlıdır (Garagiola, vd., 2022). Boşanmış ebeveynlerinin çatışmalarına salgın kaynaklı kısıtlanmaların olduğu (akranlara erişim, uzaktan öğrenme beklentileri) süreçte maruz kalan ergenler için boşanma daha da zorlayıcı bir hal almıştır (Greenwald O'Brien, vd., 2023).

Boşanmalar arttıkça boşanmadan etkilenen çocukların sayısı da artmıştır ve bu çocukların boşanmaya bağlı yaşadıkları sorunlar göz önüne alındığında; bu gruba yönelik ruh sağlığı hizmetlerinin sunulmasının gerekli ve önemli olduğu görülmektedir (Whitten ve Burt, 2015). İlgili alanyazında boşanmanın özellikle ergenleri etkilediği belirtilmektedir. Bu etkiler arasında yaşam kalitesinin düşmesi ve akran ilişkilerinin olumsuz şekilde etkilenmesi belirtilebilir (Hage ve Nosanow, 2000; Whitten ve Burt, 2015). Akran ilişkilerindeki olumsuzluklara saldırganlık ve sosyal becerilerin azalması örnek verilebilir (Stolberg ve Anker, 1983).

Ebeveyn ve ergen ilişkisi, ergenlerin gelişimi için oldukça önemlidir. Boşanma ise bu gelişimi pek çok açıdan olumsuz etkileyebilmektedir. Ebeveynleri boşanmış olan ergenlerde; kaygı ve depresyon belirtileri, öznel iyi oluştaki azalma, intihar eğilimi, antisosyal kişilik yapısı eğiliminde artma, davranım problemleri, benlik saygısında azalma, okul problemlerinde artış, okula ilginin azalması, okula devamlılıkta güçlük, erken yaşta riskli cinsel birliktelik ve yasadışı işlere karışmış kişilerle arkadaşlık etme görülmektedir. Ebeveynleri boşanmamış ergenlere göre ebeveynleri boşanan ergenler; daha çok uyum sorunu ve psikolojik sıkıntı belirtileri göstermektedir. Dolayısıyla boşanma, ergenlerin gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca boşanmayla birlikte babanın yokluğu ya da babayla olan temasın azalması da ergen gelişimi açısından bir risk faktörü olabilmektedir (Amato, 2000; Atmaca ve Kılıç, 2024; Çakmak Tolan, 2023; Ijaz ve Zakir, 2020; Størksen, vd., 2005).

Ergenlerin bir kısmı karşılaştıkları bu sorunların/problemlerin üstesinden tek başına gelebilirken bir kısmı ise yaşanan bu duruma yönelik desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Bu nedenle, ebeveynleri boşanmış olan ergenlere, ebeveynlerinin boşanmasının üzerlerinde yaratabileceği etkiyi azaltabilmek için destek sunmak oldukça önemlidir (Rich, vd., 2023).

Ruh sağlığı hizmetleri kapsamında ebeveyn boşanması konusunda desteğe ihtiyaç duyan ergenlere yönelik müdahaleler; çocuk odaklı müdahaleler ve ebeveynlik müdahaleleri olarak iki başlıkta incelenebilmektedir. Bu müdahaleler arasında psiko-

eğitim grupları, ebeveyn yeterliliğini artırmaya yönelik bireysel müdahaleler ve ebeveynlerin daha etkili ebeveynler olmalarına yardımcı olmak için ortak ebeveynlik müdahaleleri yer almaktadır (Huff ve Hartenstein, 2020). Ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik, boşanmanın olumsuz etkilerini önleyebilecek/azaltabilecek destek müdahaleleri önemlidir fakat çok az araştırma grup çalışmalarını tartışmaktadır. Rich ve diğerlerinin (2023) belirttiği gibi, araştırmacılar boşanmış ebeveynlerin ergen çocuklarına yönelik çeşitli müdahale programları geliştirmiş olsalar da bu programların gerçekten işe yarayıp yaramadığına dair yeterli bilimsel kanıt bulunmamaktadır. Alanyazında ebeveyn boşanmasının çocuklar üzerindeki farklı etkileri incelenmişken, son dönemdeki çalışmalar özellikle bu çocukların boşanma süreciyle nasıl başa çıktıklarına odaklanmaktadır (Subramaniam, vd., 2020). Bu çalışma ise boşanma sonrasında ergenleri destekleyen grup müdahalelerinin özelliklerine ilişkin bilgiler sunarak ilgili alanyazına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Boşanma oranlarının giderek artması, ebeveyn boşanmasının çocuklar üzerindeki etkisinin önemli bir sosyal sorun haline gelmesine neden olmuştur (Chun, vd., 2016). Boşanmaların günden güne artması, boşanmış ailelerdeki çocukların birtakım problemler yaşaması, bu durumları belgeleyen istatistiksel verilerin varlığı araştırmacıların dikkatini çekmiş ve nitel-nicel desene sahip pek çok çalışma ortaya konmuştur (Taş, 2019). Geniş bir alana yayılan bu çalışmaların derlenmesinde sistematik literatür taramaları (SLT) önemli bir yer tutmaktadır.

SLT'lerin yapılmasındaki en önemli nedenlerden biri çok fazla çalışma olması ve bilgilerin dağınık/karışık halde bulunmasıdır. Araştırmacılar için ihtiyaç duyulan çalışmaya ulaşmanın zor ve zaman alıcı olduğu noktalarda SLT önem kazanmaktadır (Yılmaz, 2021). Uluslararası alanyazında SLT çalışmalarına ilginin artması (Karaçam, 2013), boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin yaygın olarak araştırılması, ebeveynleri boşanmış çocukların boşanmayla nasıl başa çıktıklarının incelemesine yönelik ilginin artması (Subramaniam, vd., 2020) bu konuda sistematik literatür taramalarına ihtiyaç duyulduğunun birer göstergesidir. Bu bilgilerden hareketle yapılan alanyazın taramasında ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerine dair kapsamlı bir sistematik literatür taramasının olmadığı alanyazında bir boşluk olduğunu da göstermektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Her yıl giderek artan boşanmalar, çocukları ve ergenleri etkilemektedir. Ebeveynlerin boşanması ise bir ergenin yüz yüze gelebileceği en yıkıcı krizdir (Morganett, 1990/2018). Mevcut alanyazın ergenlik döneminde yaşanan ebeveyn boşanmasının, ergenler üzerinde olumsuz etkilerinin çok fazla olduğunu göstermektedir (Gündüzalp, 2018). Bu nedenle ebeveynleri boşanmış olan ergenlerin ruh sağlığını destekleyen müdahalelerin geliştirilmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Boşanmanın pek çok çocuk için ortaya çıkardığı güçlüklerin olması, çocukların boşanmayla nasıl başa çıkacaklarını araştıran müdahalelerin ve stratejilerin oluşturulmasına neden olmuştur (Pedro-Carroll, vd., 1992). Bu müdahalelerden biri olan grup müdahalelerinin ergenler için edinilen becerilerin hızlı ve kolay bir şekilde uygulanacağı, yüksek fayda sağlayan bir yöntem olduğu vurgulanmaktadır (Whitten ve Burt, 2015). Bu bağlamda mevcut araştırmada, ebeveynleri boşanmış ergenlerin ruh sağlığını desteklemek için uygulanan grup müdahalelerinin gözden geçirilmesi ve grup müdahalelerini içeren çalışmalardan elde edilen bulguların sentezlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında üç alt amaç belirlenmiştir: a) ebeveynleri boşanmış ergenlere uygulanan grup müdahalelerine karar vermek, b) araştırmaların karakteristik ve metodolojik özelliklerini incelemek, c) ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerinin sonuçlarının bir anlatı incelemesi kullanarak açıklamasını yapmak.

1.3. Araştırmanın Problemi

Ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahaleleri nelerdir? Bu bağlamda, ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik yapılan grup müdahalelerindeki veriler ışığında aşağıdaki alt sorulara cevap aranmıştır:

- 1) İncelenecek araştırmaların karakteristik ve metodolojik özellikleri nelerdir?
- 2) İncelenecek araştırmalarda ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerinin etkililiği ne düzeydedir?

1.4. Araştırmanın Önemi

Son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'nın çoğu ülkesinde boşanma oranları hızla artmaktadır (Amato ve James, 2010). Benzer durumun Türkiye'de de yaşandığı ve boşanma oranlarının hızlı bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir (Çoşan, 2018). Eurostat (2024) raporuna göre Avrupa Birliği'nde (AB) bin nüfus başına

düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma oranı, 1964'te bin kişi başına 0.8 iken 2022'de 1.6'ya yükselerek iki katına çıkmıştır. Boşanma oranı 2006 yılında zirve yapmış (2.1) ve o tarihten bu yana hafif bir düşüş göstermiştir. Kaba boşanma hızının en yüksek olduğu AB ülkeleri sırasıyla Letonya (bin kişi başına 2.9 boşanma), Litvanya (2.6) ve İsveç'tir (2.1). Türkiye'de ise kaba boşanma hızı 2014 yılında 130 bin 913 iken 2023 yılında 171 bin 881 olmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2024). Boşanma oranlarındaki artışlar ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bu oranların artması ise araştırmacıların ilgisini çekmiş ve bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır (Amato ve James, 2010). Boşanma oranlarının artması ve boşanmanın hem ayrılan eşler hem de çocuklar üzerinde olumsuz etkilerinin olması ise toplumda endişe yaratmaktadır (Auersperg, vd., 2019). Yaşanan bu endişelere ek olarak ebeveyn boşanması, çocuk ve ergenlerin ruh sağlığını olumsuz etkilere karşı açık hale getirebilmektedir (Erdim ve Ergün, 2016).

Bir çocuğun hayatındaki en olumsuz olaylardan biri şüphesiz ebeveyn boşanmasıdır (Auersperg, vd., 2019; Tullius, vd., 2022). Hem Avrupa'da hem Amerika'da yapılan araştırmalarda evliliklerin boşanmayla sonuçlanmasının çocuklar üzerinde hem kısa ve hem de uzun vadeli olumsuz etkilerinin olduğu ve bu çocukların yaşamlarında sorun/problem yaşama risklerinin boşanmayla birlikte arttığı belirtilmektedir (Amato ve James, 2010; Clarke-Steward ve Brentano, 2006).

Ergenlik dönemi; duygusal, davranışsal ve fiziksel olarak çoklu değişimlerin yaşandığı bir gelişim dönemidir (Cheng vd., 2024; Simona, 2019). Bu gelişim döneminde, hem fiziksel hem de duygusal olarak normal ve sağlıklı bir olgunluğa erişmek için ergenin her iki ebeveynin varlığına ve sağlıklı bir aile ortamına ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir. Ergen, temas ettiği diğer kişilere (örneğin; diğer yetişkinler, akranlar vb.) kıyasla anne babasına daha fazla bağlanır ve doğal olarak ailesinden daha fazla etkilenme eğilimindedir. Ergenin ebeveynlerinin yapıcı bir iletişim kurması, onun gelecekte sağlıklı bir yetişkin olmasına yardımcı olabilirken, anne ve baba arasındaki anlaşmazlıklar ise ilerideki yaşamını kötü etkileyebilir (Simona, 2019). Çin'de yapılan bir araştırma; ebeveynleri boşanmış olan çocukların, kırsal bölgelerde iş bulma nedeniyle ebeveynlerinden birisi ya da her ikisinden 6 aydan daha uzun süre ayrı kalan çocuklara göre akran zorbalığına daha fazla maruz kaldıkları ya da daha fazla zorbalık davranışı sergilediklerini göstermiştir (Yan, vd., 2019). Ayrıca şiddetli çatışmaların eşlik ettiği

ebeveyn boşanmalarının çocuklarda Travma Sonrası Stres Bozukluğu ile ilişkili olduğu (Lange, vd., 2022), ebeveynleri boşanmış ergenlerin, sosyal beceri gelişimlerinin yetersiz olabileceği vurgulanmıştır (Grych ve Fincham, 1992; Whitten ve Burt, 2015). Boşanma sonrasında çocukların, ebeveynlerinin çatışmalarına tanıklık etmesi, beraberinde davranış sorunlarını, ebeveynlere tepkiselliği ve duygu durum problemlerini getirmektedir (Erdemir Aşıkoğlu, vd., 2024). Boşanma sonrasında ebeveynler arasında yaşanan çatışmaların artmasında, ergenin depresif belirtileri ve kurallara uymamaları da etkili olmaktadır (El-Sheikh, vd., 2019).

Özellikle okul öncesi ve ergenlik dönemleri boşanmanın olumsuz etkilerinin daha çok yaşandığı dönemlerdir. Diğer gelişim dönemlerine göre bu dönemde olumsuz etkilerin daha çok hissedilmesinde benmerkezciliğin yüksek düzeyde yaşanmasının rolü olduğu belirtilmektedir (Gündüzalp, 2018). Aynı zamanda ergenlik döneminde ergen kendisini her şeye gücü yeten, herkesten güçlü ve incitilemez olarak hissedebilir. Bu hisler ve inançlar sıklıkla ergene başkalarının kendisini anlayamayacağını ve böyle bir kapasiteleri olmadığını düşündürür (Geldard ve Geldard, 2009/2013). Ergenlerin dünyanın kendilerinin etrafında döndüğü ve dünyayı etkileme güçlerinin olduğu düşünceleri ailedeki olumsuzluklar ve boşanma için de kendilerini suçlamalarına neden olabilmektedir (Sommers Flanagan, vd., 2000/2009). Ayrıca ergenlerin, ebeveynlerinin boşanmasıyla başa çıkabilmek için farklı şekillerde mücadele verdikleri ve yaralarının ebeveynlerinkinden çok daha derin olduğu bilinmektedir. Tüm bunlar göz önünde alındığında, boşanmanın ergenlerin gelişimi üzerindeki etkilerinin incelenmesinin son derece önemli olduğu görülmektedir (Simona, 2019).

Robbers ve diğerlerinin (2012) ebeveyn boşanması yaşayan ikizlerle yaptıkları çalışmalarında, çocukların gelişimi üzerinde çevresel etkilerin genetik etkilerden daha önemli olduğu bulgusuna ulaştıkları görülmektedir. Çevresel etkiler, çocukların ebeveynlerin boşanmasından kaynaklanan sorunlu davranışlarındaki çeşitliliği açıklamada daha önemli olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle çocukların boşanma sürecindeki yaşantıları ve boşanma ile başa çıkma ve bu süreçte çocuklara destek sunmak amaçlı uygulanan grup müdahaleleri ve bu müdahalelerin etkililiğinin incelenmesinin (Tay-Karapas, vd., 2024) önemli olduğu düşünülmektedir.

Ebeveyn boşanmasıyla başa çıkmayı konu alan grup müdahalelerine katılan çocukların katılmayanlara göre kaygı belirtilerinin azaldığı ve boşanmaya daha iyi uyum sağladıkları görülmektedir (Forsetlund ve Vist, 2016). Çocukların boşanmanın etkileri ile

başa çıkmalarını desteklemek amacıyla oluşturulan grup müdahalelerinde çocuklar benzer durumdaki diğer çocuklarla konuşma fırsatı yakalayabilmekte (Ulvøy, vd., 2023) ve bu durum çocukların yalnız olmadıklarını fark etmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca grup müdahaleleri, çocukların kendi duygularını ve boşanma sürecinde yaşadıklarını diğerlerinin de deneyimlediğini görmelerini sağlayarak onlara destekleyici bir ortam sunacağına ilişkin bir inanca dayanmaktadır (Pedro-Carroll, 2005).

Grup müdahalelerinin ebeveynleri boşanmış olan çocuklara yardım etmede üç önemli avantajı bulunmaktadır. Birincisi, boşanmanın yaygınlığı göz önüne alındığında, çok sayıda çocuk desteğe ihtiyaç duymaktadır. Çocuklarla gruplar halinde çalışmak ise daha ekonomiktir. İkincisi, boşanma yaygın olarak görülmesine rağmen, bu durum çocuklar için sıkıntılı bir geçiş süreci olabilmektedir. Grup müdahalesi çocuklarda, ebeveynlerinin boşanma deneyimini normalleştirebilir ve ihtiyacı olan çocuklara destek sağlayabilir (Pedro-Carroll, 2005). Üçüncüsü ise boşanma çocuklar için pek çok rahatsız edici konuyu gündeme getirmektedir. Çocukların bu konuları akranlarıyla ve grup lideriyle ele alması onları rahatlatmaktadır (Rose, 2009). Uluslararası alanyazında, grup müdahalelerinin boşanma konusundaki farklı araştırma amaçlarını aynı anda ele alıp bu müdahalelerin etkinliğini bütüncül bir bakış açısıyla inceleyen sistematik bir inceleme çalışması mevcut değildir (Poli, vd., 2017). Ebeveynleri boşanan ergenlere uygulanan grup müdahalelerine yönelik olarak uluslararası alanyazında Rich ve diğerleri (2023) tarafından bir sistematik literatür taraması çalışmasının yapıldığı görülmüş ancak; ulusal alanyazında bu konuda herhangi bir çalışmanın yapılmadığı alanyazın taramasında belirlenmiştir. Uluslararası alanyazında yapılan çalışmanın dahil etme ve dışlama kriterleri ise bu çalışmadan farklı olup, araştırma yapılan veri tabanları da tamamen farklıdır. Bu verilerden hareketle bu çalışmanın daha kapsamlı bir bakış açısı sunacağı da düşünülmektedir.

Bu çalışma, ebeveyn boşanması sonrasında ergenlerin ruh sağlığını desteklemek için uygulanan grup müdahaleleri hakkında bir bakış açısı sunmak için alanyazını gözden geçirmeyi amaçlamıştır. Ebeveynleri boşanmış olan ergenlerin, boşanmamış ailelerden gelen ergenlere kıyasla çeşitli sorunlar yaşama açısından daha yüksek bir risk grubunda yer aldıkları belirtilmektedir (Zill, 1988). Risk grubunda yer aldıkları belirtilen ebeveynleri boşanan ergenlerin ruh sağlığını desteklemek için yapılacak olan grup müdahaleleri oldukça önemlidir çünkü boşanma ergenleri birçok açıdan olumsuz yönden etkileme potansiyeline sahip bir olay olarak değerlendirilmektedir. Hem boşanma

oranlarının artması hem de ergenlerde boşanmanın bir endişe kaynağı olması (Sheykhi, 2020) göz önüne alındığında, araştırma sonucunda elde edilen bulguların ileriki araştırmalara ve uygulamalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Boşanma sonrasında uygulanan müdahalelerin etkililiğini değerlendirmek, çocuklara/ergenlere yönelik müdahaleler arasındaki benzerliklere ve farklılıklara dikkat çekmek oldukça önemlidir (Herrero, vd., 2022). Mevcut araştırma ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerinin etkililiğini değerlendirerek, bu konuda yapılan çalışmalardan elde edilen bulguların nasıl sentezleneceği konusunda aydınlatıcı bilgiler sunacaktır. Aynı zamanda ebeveyn boşanmasının ergenlerdeki etkileriyle ilgili bilgilerimizi genişleterek sahada çalışan ruh sağlığı profesyonellerinin (Psikolojik danışman, psikolog vb.) gerekli grup müdahalesini seçme sürecine katkı sağlayabileceği de düşünülmektedir. Ayrıca, mevcut çalışmalardan elde edilen bulgular ergenlerin ebeveyn boşanmasından kaynaklı yaşayabileceği sorunlarla başa çıkmasında grup müdahalelerinin önemini ortaya koyduğundan bu konudaki farkındalığın artmasına da katkı sağlayabilir. Ergenlerle çalışan ruh sağlığı profesyonellerinin ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerinden yararlanmalarının, uzmanların boşanmanın ergen üzerindeki olası etkileri konusundaki görüşlerini de derinleştireceği düşünülmektedir.

1.5. Varsayımlar / Sayıtlar

Araştırmada incelenen çalışmaların, araştırmanın kapsamını oluşturması bakımından yeterli olduğu ve uygulanan grup müdahalelerine dair paylaşılan bilgilerin doğru olduğu varsayılmıştır.

1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın sınırlılıkları şöyledir;

1. Araştırma 2014-2024 tarihleri arasında EBSCOHOST (Academic Search Ultimate, Eric, MEDLINE gibi tüm veri tabanları dahil), Pubmed, SAGE, Science Direct, Scopus, Web of Science ve WILEY olmak üzere yedi veri tabanı ile sınırlıdır.
2. Araştırma erişilebilir nitelikteki İngilizce dilince yayınlanmış olan çalışmalarla sınırlıdır.
3. Araştırma sadece ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik olan grup müdahalelerini (deneysel desenin kullanıldığı) içeren çalışmalar ile sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Ergen: Biyolojik, bilişsel, psikolojik ve sosyal özelliklerin çoğunda birbiriyle ilişkili bir şekilde çocukluktan yetişkinliğe doğru önemli ve hızlı değişimlerin gerçekleştiği yaşam döneminde olan kişidir (Lerner vd., 2010).

Boşanma: Hukuksal açıdan bakıldığında boşanma, temel anlamda evlilik sözleşmesinin sona ermesidir. Psikolojik açıdan bakıldığında ise aile birliğinin bozulmasına, ailenin dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini sarsabilen karmaşık bir olgudur (Türkarlan, 2007).

Grup Müdahalesi: Grup müdahalesi, gruptaki üyelerin sorunlarının çözümü için araç olarak kullanılan, terapötik bir müdahale biçimidir. Gruplar, müdahalenin amacına uygun şekilde yapılandırıldığında bireylerde olumlu değişimin yaşanmasında kullanılan güçlü yöntemlerden biridir. Bir grupta üyelerin pasiflikten aktifliğe, çaresizlikten yetkinliğe doğru ilerlemesi mümkündür (Garland, 2010).

Grupla Psikolojik Danışma: Bireylerin bir ya da birden fazla konu etrafında ve grup lideri eşliğinde biraraya gelerek psikolojik destek aldıkları müdahale biçimidir. Grup içindeki kişilerarası etkileşimler yoluyla üyeler; paylaşım, gözlem, deneyim ve geri bildirimler sayesinde yeni tutum ve davranışlar geliştirme fırsatı bulabilirler. Bu etkileşim gruplarında önleyici ve bilişsel değişimlere odaklanılır (Xiao vd., 2025).

Psiko-Eğitsel Gruplar: Çocuk, ergen ve yetişkinlerle uygulanan; üniversite, işyerleri, hastaneler, idari ve sosyal kurumlar, ordu gibi farklı alanlarda gerçekleştirilen bir ya da birden fazla oturumdan oluşan önemli bir eğitsel unsura sahip gruplardır (Brown, 2011/2013).

Grup Terapisi: Grup üyelerinin “farkına varma”, “bütünleşme” ve “yeni davranışların denenmesi” süreçlerinden geçtiği; her bir üyenin kendi hızında duygu ve düşüncelerini terapötik bir ortamda ifade ettiği, gerçekçi olmayan uyum mekanizmalarının daha yapıcı bir amaçla değiştirildiği ve grup liderinin destekleyici olduğu gruplardır (Naar, 1982/2007).

BÖLÜM II

2. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde; aile, boşanma ve boşanma süreci, boşanma süreci modelleri, boşanmanın çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri, boşanmanın etkileri ile başa çıkma ve grup müdahaleleri ile ilgili kuramsal bilgiler ve bu konuda yurt içinde ve yurt dışında yapılmış olan ilgili araştırmalar yer almaktadır.

2.1. Aile

Aile; insanın içine doğduğu, ilk sosyalleşme ortamının olduğu, kültürdeki özelliklerin aktarıldığı, ilişkilerdeki kuralların belirlendiği ve ekonomik, psikolojik, biyolojik, toplumsal boyutlara sahip en temel sosyal birim olarak tanımlanmaktadır (Gündüzalp, 2018). Toplumla her zaman alışveriş içinde olan aile, hem toplumdan izler taşır hem de kendine has kişisel bir dokusu vardır (Yörükoğlu, 1998). Aile fiziksel olarak bir arada bulunmanın ve yaşamın duygusal yönünü paylaşmanın ötesinde üyeleri için çok daha büyük bir anlam taşımaktadır ve onlara farklı alanlarda destek vermektedir (Özabacı ve Erkan, 2020).

Aile biyolojik, psikolojik, toplumsal, eğitsel, kültürel ve ekonomik işlevlere sahiptir (Kır, 2011). Bu işlevler kapsamında aile; üyelerine sıcak bir yuva, koruyuculuk, sevgi, güvenlik, bağlılık, denetim, eş seçme, paylaşma, gelişme, meslek sahibi olma gibi destekler sağlar. Aile insan ilişkileri açısından da öğretici bir role sahiptir. Çocuk insan ilişkilerini aile aracılığıyla gözlemleme ve yaşama fırsatı bulacaktır. Çocuğun insan ilişkilerine dair tutumlarının temelini aile oluşturur (Yörükoğlu, 1998). Aile işlevlerinin sosyal destek gibi koruyucu faktörler aracılığıyla ergen iyi oluşu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Topçu Kabasakal ve Arslan, 2016). Ergenin ailesini, işlevlerini yerine getirmekte yetersiz olarak algılaması uyum düzeyini azaltmaktadır. Gelişim dönemi kapsamında ergen bireyleşmeye uyum sağlamaktadır ancak bu uyum sürecinde karşılaştığı zorluklara uygun çözüm yolları bulamaz ya da bu çözüm yollarını bulma konusunda aile desteği alamazsa ergenin uyum sorunlarının da dahil olduğu pek çok psikolojik problem yaşayabileceği vurgulanmaktadır (Kalyencioğlu ve Kutlu, 2010).

Aileler geçen zamanla ve gelişen dünyayla birlikte değişimler geçirmektedir (Özabacı ve Erkan, 2020). Toplumsal değişimler de ailenin yapı ve fonksiyonlarındaki değişimler ile paralellik göstermektedir. Sanayileşme ve köyden kente göç olgusuyla beraber geniş aile tipleri yerini çekirdek aile tipine bırakmıştır (Alp, 2024). Ancak ailenin değişmeden kalan fonksiyonu; çocuk doğurma, büyüme ve sosyalleştirme rollerini devam ettirmesidir. Aile çocukları yaşama bir eş, ebeveyn olarak hazırlama görevlerini de gerçekleştiren ortamdır. Ayrıca üyelerinin birbirini desteklediği, dinlediği ve yakınlık geliştirdiği terapötik bir ortamdır (Özabacı ve Erkan, 2020). Günümüzde toplumlardaki hızlı değişimler ailelerin yapılarının değişip çeşitlenmesine neden olmuştur (Yörüköğlu, 1998). Aynı zamanda aileyi oluşturan ögeler de onun çeşitliliğini sağlamaktadır (Gündüzalp, 2018). Geleneksel aile olarak kabul edilen geniş aileler çözülerek çekirdek aileyi oluşturmuş ve günümüzde geleneksel aile türleri içine girmiş olan çekirdek aile ise çözülerek yeni aile tiplerini oluşturmuştur. Bu yeni aile tipleri, bilinen aile tanımlarına çok daha farklı tanımlar eklemektedir (Walczak ve Burns, 2004). Yeni aile tiplerine tek ebeveynli aileler örnek olarak gösterilebilir.

Tek ebeveynli aile olgusunun ortaya çıkmasının farklı nedenleri bulunmaktadır. Tek ebeveynli ailelerin oluşmasında boşanma, ölüm, ayrı yaşama, evli olmadan birlikte yaşama gibi birçok faktör etkili olabilmektedir. Son yıllarda pek çok ülkede boşanmanın giderek artması ve boşanmadan etkilenen çok sayıda kişinin olması, tek ebeveynli ailelerin önemli bir konu haline gelmesine yol açmıştır (Çoşan, 2018; Demir ve Çelebi, 2017). Geçmişte savaşlar, hastalıklar ve kazalar nedeniyle ebeveyn ölümleri tek ebeveynli ailelerin oluşmasına neden olurken günümüzde sosyo-kültürel faktörler tek ebeveynli ailelerin ortaya çıkmasının başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Yaklaşık olarak son 50 yılda ailelerin yapısında meydana gelen değişimler tek ebeveynli aile oranlarının ciddi bir şekilde artmasına neden olmuştur (Çoşan, 2018). 20. yüzyılın başlarında tek ebeveynli aileler, babanın ölümü ile anılırken 1950'lerin sonunda ise boşanmalarla anılmaya başlanmıştır (Bumpass ve Sweet, 1989). Dikkat çekici olan bu değişim boşanmanın ve terk edilmenin artık tüm dünyada tek ebeveynli ailelerin başlıca oluşum nedenleri arasında yer aldığını gösterir niteliktedir (Global Issues, 2016). Dolayısıyla son yıllarda toplumu derinden etkileyen en önemli değişim olarak değerlendirilen boşanma nedeniyle tek ebeveynli ailelerin sayısında bir artış yaşandığı görülmektedir (Chapman ve Campbell, 2012/2020).

Dünyada yaşları 0 ile 17 arasında değişen yaklaşık 320 milyon çocuk tek ebeveynli ailelerde yaşamlarını sürdürmektedir. Çocukların beraber yaşadığı tek ebeveynleri ise genellikle anneleridir (Global Issues, 2016). TÜİK, (2024) verilerine göre Türkiye’de 2023 yılında ailelerin %10.6’sı tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan ailelerdir. Tek ebeveynli olan bu ailelerin %2.4’ünün baba ve çocuklardan oluştuğu, %8.2’sinin ise anne ve çocuklardan oluştuğu görülmüştür. Bu ailelerde yaşayan çocuklar ve onların anne ve babaları; sosyal damgalanma, ekonomik sıkıntılar ve kişisel problemler gibi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Çocuk yetiştirmek boşanmamış ailelerde bile zahmetli ve pek çok sorumluluk gerektirirken tek ebeveynli aileler için daha da zor ve zahmetli olabilmektedir. İki ebeveynin var olduğu ailelere kıyasla tek ebeveynli aileler; işsizlik, yoksulluk, olumsuz sağlık koşulları gibi nedenlerle daha dezavantajlı durumdadır (Global Issues, 2016).

Aile kurumu genel olarak iki aşamada değişime uğramıştır. İlk aşama 1960’lı yıllar olarak ifade edilir ve bu yıllarda evlilik desteklenmiş ve yaşamın doğal bir parçası olarak kabul edilmiştir. İkinci aşamada ise 1980’lerden sonra boşanma hakkı yeni aile biçimlerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu değişim göz önünde bulundurulduğunda araştırmacılar, boşanmaların ve tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artışa dikkat çekerek günümüzde bu konuya daha çok odaklanmışlardır (De Singly, 2017).

2.2. Boşanma ve Boşanma Süreci

Evlilik; iki insanın bir araya gelme, hayatlarını paylaşma, iyi ve kötü günde birlikte olma amacıyla oluşturdukları ve çağın değişimiyle değişebileceği varsayılan toplumsal bir kurumdur. Farklı kişiliklere sahip iki insan ise uzun yıllar boyunca uyum içerisinde yaşayamayabilir. Zorluklarla mücadele edilen bir evlilik ortamının bazen kendisi, anlaşmazlıkların kaynağına dönüşerek sorun çıkarmaya başlayabilir. Böylece eşler birlikteliklerini sonlandırmak için boşanma kararı alabilir (Türkarlan, 2007).

Boşanma, tıpkı evlilik gibi insanların hayatında önemli bir yer tutan, yaşamlarının seyrini değiştiren dönüm noktalarından biridir. Boşanma öncesinde ve sonrasında kaygı ve stres yaratan uzun bir süreci kapsadığı (Özgüven, 2000) için anlık bir olay değildir. Evlilikle kurulan aile birliğinin sona ermesidir. Eşlerin evli olmadığına kanunen ve sosyal olarak hayata geçmesidir (Gündüzalp, 2018). Boşanma aile üyeleri için ailenin yapısının yeniden inşası anlamına gelen bir geçiş sürecidir. Boşanma ev, iş ve ekonomik

düzenlemelerde alışılmış olan düzenin bozulmasına ve yeni bir düzenin kurulmasına neden olur. Bu yeni düzen, bir ebeveyni tam zamanlı diğerini kısmi zamanlı ebeveyn kılarken yeniden evlenme imkanı sunar, çocuklarda ve ergenlerde üveylik ilişkilerinin oluşabileceği durumların yaşanmasına yol açabilir (Walczak ve Burns, 2004).

Beklentilerin karşılanmadığı ve duygusal bağların kopmaya başladığı evlilikleri sonlandırmak her zaman mümkün olmayabilir ya da evliliği sonlandırma kararını almak bazı bireyler için zorlayıcı ve zaman alıcı olabilir. Bu duruma çocuk sahibi olmak, toplumsal baskı ve ekonomik güçlükler gibi faktörler neden olabilmektedir (Şahan ve Kılıçarslan, 2024). Bunun yanı sıra bazı bireyler ise sürekli anlaşmazlık, çatışma durumundan kaçınma, tatminsizlik gibi çözemedikleri tüm problemlerin çözümü olarak boşanmayı görmekte ve boşanma bir problem çözme yöntemine veya sıkıntı, korku, endişe ve rahatsızlık hissini sona erdirerek huzuru elde etmenin tek yoluna dönüşebilmektedir (Duyan ve Özdemir, 2018; Nurhasanah, 2017).

Ebeveynlerin boşanma kararı vermelerini etkileyen birçok faktör vardır ve bu faktörler arasında çocuk sahibi olmanın oldukça önemli olduğu belirtilmektedir (Kucur ve Kelebek, 2021). Cihan'ın 2015'te yayımlanan çalışmasında örneklemi oluşturan boşanmış kadınların boşanma kararlarını ertelemelerindeki en önemli faktörün de çocuk sahibi olmak olduğu belirtilmiştir. Bu konuda Gökce (2020) çalışmasında ebeveynlerin boşanma nedenlerini ve boşanma kararını alma süreçlerini incelemiştir. Bu amaçla çalışmaya boşanmasının üzerinden en az bir yıl en çok beş yıl geçen 9 erkek ve 11 kadın katılımcıyı dahil ettiği nitel çalışmasında yedi temaya ulaşılmıştır. Bunlar: Beklentilere dair problemler, çatışmalara dair problemler, diğer ilişkilere dair problemler, ailenin yaklaşımı, çocuğun tepkilerine ilişkin gözlemler, kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörlerdir. Ayrıca boşanma kararını almanın kişiler açısından bilişsel ve duygusal zorlukları olduğu ve bu kararda ilişkisel ve kültürel faktörlerin etkisinin bulunduğu ifade edilmiştir.

Boşanmaya neden olabilecek risk faktörleri: erken yaşta evlenmek, işsizlik, yoksulluk, eğitim seviyesinin düşük olması, boşanmış ebeveyne sahip olmak, evlilik öncesi çocuk sahibi olmak (Amato, 2010; Amato ve DeBoer, 2001; Clements, vd., 2004), boşanma sonrasına ilişkin olumlu görüşlere sahip olmak, alkol bağımlılığı, eşe karşı yakınlık duygusunu kaybetme, yoğun çatışmalar ve sadakatsizliktir (Amato ve Hohmann-Marriott, 2007; Gottman ve Levenson, 2000; Hall ve Fincham, 2006). Türk Medeni Kanununa göre boşanma nedenleri ise; zina, hayata kast, kötü ve/veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı ve evlilik birliğinin

sarsılması olarak sıralanmıştır (Kaya ve Tan Eren, 2020; Türk Medeni Kanunu [TMK], 2001, m.161-166).

Aile varsa boşanma da var olacak ihtimallerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Nazlı, 2021). Bu durum evli çiftlerin neden boşandığı sorusunu beraberinde getirmektedir. Tipik olarak evliliğin kötüye gitmesi, artan çatışmalar, duygusal olarak çiftlerin birbirinden uzaklaşması ve eşlerden birinin veya her ikisinin evliliği bitirme kararı almasıyla boşanma gerçekleşmektedir. Bu durum pek çok evlilik için geçerli olsa da tüm boşanmalar için geçerli olmayabilir. Bazı evliliklerde yüksek düzeyde çatışma ve sorunlar görülme bile evlilik boşanma ile sonuçlanabilir. Bu evliliklerde ise çiftlerin evliliğe dair yüksek düzeyde başarı, derin kişisel tatmin ve kendini gerçekleştirme beklentisine sahip olmaları boşanmaya neden olabilmektedir (Amato ve Hohmann-Marriott, 2007). Kimi zaman da boşanmanın nedenleri kültürel faktörlere dayanabilir. Afrika'da evlilik, toplumsal yaşamda bir kimlik işareti ve bir statü olarak görülmektedir. Bekarlık ise genç yetişkinler için daha düşük bir statü olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle gençlerin çoğu toplumdaki bu ayrıcalık için evlenmeyi tercih edebilmekte ancak; kısa bir süre içerisinde boşanma yaşanabilmektedir. Bu durum ise çok sayıda tek ebeveynli aile yapısının oluşmasına yol açmaktadır (Medard, vd., 2023). Dolayısıyla boşanma evrensel bir olgu olarak hem gelişmiş hem de gelişmemiş ülkelerde yaşanmaktadır (Karadeniz Özbek ve Demir, 2021).

Toplamlar geliştikçe bakış açıları, anlayışları değişmeye başlamış ve boşanan ailelerin sayısı ise gittikçe artmıştır. Bu durum tek ebeveynli aile yapılarının sayılarını artırmış ve tek ebeveynli ailelerde sıklıkla görülen ekonomik sorunları, boşanma sonrası ortaya çıkan rol değişimlerini (kadınların tek başına çocuk yetiştirmek zorunda olması, boşanmış bir kadın rolüne girmek) ve sosyal desteğin azalmasını beraberinde getirmiştir (Acar, 2001; Bienstock ve Videka Sherman, 1989).

Boşanma sırasında ve sonrasında pek çok kişi duygusal açıdan süreçten olumsuz etkilenirken, bazı kişiler evlilikte yaşanan olumsuz deneyimler sona ereceği için duygusal bir rahatlama yaşayabilir. Kimi zaman da boşanma sürecindeki kişiler iletişim biçimi olarak yıkıcı ve egoyu zedeleyici bir dil kullanabilmekte ve bu durum bireylerin duygusal açıdan yaralanmalarına neden olabilmektedir (Şahan ve Kılıçarslan, 2024). Boşanmanın kişilerin yaşamında karışıklığa neden olan ve çeşitli alanlarda bireyin yaşamına yeniden düzenleme zorunluluğu getiren psikolojik açıdan zorlayıcı bir yaşam deneyimi olduğu belirtilmektedir (Öksüzler Cabılar ve Yılmaz, 2022). Bu zorlayıcı yaşam deneyimi

boşanan bireyler için ekonomik sıkıntıları, sosyal çevre değişimini, yalnızlık, başarısızlık, reddedilme duygularını ve velayet, nafaka, mal paylaşımı gibi güçlük yaşanan durumları beraberinde getirebilmektedir (Öksüzler Cabılar ve Yılmaz, 2022; Öngider, 2013).

Boşanmanın getirdiği bir başka durum ise boşanmamış ailelerde de görülebilen ebeveyn çatışmalarıdır. Bu çatışmalar kimi zaman aile için olumlu ve işleyişi koruyucu olabilirken kimi zaman da savunmacılık, geri çekilme, çözüme dair isteksizlik, psikolojik ve fiziksel şiddet ile karakterize olarak ailenin varlığı için tehdit oluşturabilir. Çatışmalar boşanma riskini artırabilir ve boşanmadan sonra da şiddetli bir şekilde devam edebilir (Bodenmann, 2005; Miralles, vd., 2023; Sullivan, vd., 2015; Zemp, vd., 2016). Benzer şekilde Martínez Pampliega ve diğerleri (2021) düşük ebeveynlik kalitesinin veya olumsuz bir aile ikliminin boşanmış ailelere özgü olmadığını, boşanmamış ailelerde de görülebilecek bu durumların, eşler arasında yaşanan çatışmayla yakından ilişkili olabileceğini belirtmektedir. Ancak aynı çalışmada boşanmış annelerin duygu durumu depresif, anksiyeteli ve bilişsel zorluk düzeyleri boşanmamış annelere göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Ebeveyn sağlığı açısından da boşanmanın bir risk faktörü olduğu söylenebilir.

Ebeveyn sağlığını da etkileyen boşanma tek boyutlu bir olgu değildir. Boşanma anlaşılmayan ve ayrılmak isteyen iki kişi arasında yaşanan bir durum olmadığı için sadece ayrılan çiftlerin yaşamında değişim olmamakta aynı zamanda çocuklarda boşanmadan ciddi anlamda etkilenmektedir. Bir boyutuyla boşanma, yetişkinlerde sorunlardan uzaklaşma ve yeni bir hayata başlamayı ifade ederken diğer boyutuyla da çocuklarda özlem duyma ve acı çekme sürecini de ifade etmektedir (Duman, 2018; Kılıç vd., 2019; Sommers Flanagan, vd., 2000/2009; Taş, 2019).

2.2.1. Boşanma süreci modelleri

Boşanma olgusunun tarihi, evlilik kurumunun tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Tarihçesine bakıldığında boşanmanın, istenmeyen bir durum olarak hemen her zaman kısıtlanmaya çalışılmış olduğu ama yine de her dönemde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Boşanmaya uzun yıllar toplumsal damgalama eşlik etmiş ancak; 20. yüzyılın son yıllarında boşanma, sosyal bir normallik olarak algılanmaya başlanmıştır (Auersperg, vd., 2019; Tullius, vd., 2022). Son yıllarda, boşanma kavramı ile ilgili olarak üzerinde durulan yeni bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Bu yaklaşıma göre boşanma ailenin sonlandırılması anlamına gelmemekte; eşlerin evliliği bitse de çocuk sahibi olan

çiftler için ebeveynlik ilişkileri kalıcı ve sürekli olduğundan ailenin yeni bir yapılanma sürecine girdiği vurgulamaktadır. Bir diğer ifadeyle boşanmayı bir geçiş süreci olarak ele alan bir anlayış gelişmektedir (Sayan Karahan, 2022). Dolayısıyla bu konuda pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır. Psikoloji alanında boşanmaya farklı açılardan bakılmış ve farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bu görüşler Wiseman'ın (1975) yas süreci kuramı, Bohannan'ın (1970) altı istasyon kuramı ve Kessler'in (1975) psikososyal gelişim kuramına dayalı olarak şekillendirdiği kuramdır. Bu kuramsal görüşler aşağıda kısaca açıklanmaktadır (Gündüzalp, 2018; Nazlı, 2021).

2.2.1.1. Yas süreci kuramına göre boşanma

Wiseman (1975) tarafından geliştirilen bu kurama göre boşanma, sevilen birinin kaybında yaşanan tepkilerle benzerlik gösterdiğinden psikolojik bir kriz olarak ele alınmaktadır. Boşanma sonrası kişilerin tepkileri; inkar evresi, kayıp ve depresyon evresi, öfke ve zıtlaşan duygular evresi, yeni yaşam tarzı ve kimliğe uyum sağlama evresi ile kabul ve yeniden işlev görme evresi şeklinde beş aşamada ilerler. Bu evrelerde yaşanan değişimler kısaca şöyledir:

İnkar evresi: Boşanmanın ilk ve en sert aşamasıdır. Evlilik bu evrede sıkıntılı bir şekilde devam eder. Çiftler boşanmayı gündeme getirmekten kaçınsa da bu süreç aşılamazsa bir kriz durumu başlar.

Kayıp ve depresyon evresi: Çiftler bu aşamada evliliklerinde terslik olduğunu anlamaya başlar. Yaşanan sıkıntıların evlilikle ilgili olduğu düşünülür, depresyon, yalnızlık ve iletişimde geri çekilme görülür. Bu aşamada boşanma açıkça konuşulmasa da çiftler arasında yabancılaşma görülür.

Öfke ve zıtlaşan duygular evresi: Eşler için boşanma net olarak bu evrede hissedilmektedir. Depresyon ve yalnızlık duyguları yerini öfkeye bırakır ve çatışmalar artar.

Yeni yaşam tarzı ve kimliğe uyum sağlama: Eşinden ayrılmayı kabullenen çiftler, şimdi ve gelecekteki hayatlarıyla ilgili planlar yapmaya başlarlar. Bu aşamada kişi kendisini yeterli görmeye başlar ve eşe duyulan kızgınlık azalmaktadır.

Kabul ve yeniden işlev görme evresi: Yeni ilişkilere karşı duyulan endişe azalır ve ikinci evlilikler için fırsatlar doğar.

2.2.1.2. Altı istasyon kuramına göre boşanma

Bohannan tarafından 1970’te oluşturulan bu kuramda, boşanmanın altı paralel istasyondan meydana geldiği ifade edilmektedir. Bu istasyonlar; duygusal boşanma, hukuki boşanma, ekonomik boşanma, ana-baba olarak (ebeveyn) boşanma, toplumsal boşanma ve ruhsal boşanma şeklindedir. Boşanma, bu kurama göre sosyal açıdan olduğu kadar bireysel açıdan da karmaşık bir olgudur. Altı istasyonda yaşanabilecek güçlüklerin zamanları ve şiddetleri de farklılık gösterebilmektedir. Bu istasyonlarda yaşanabilecekler kısaca şöyledir:

Duygusal boşanma: Evliliğin çözülme sürecidir. Eşlerden en az biri için çekicilik ve güvende azalmalar görülmektedir. Evlilik devam etmesine rağmen eşler bu süreçte birbirlerine karşı öfkeli, küçümseyici, incitici ve saygısız olabilmektedir. Çiftler kendilerine karşı da hayal kırıklığı ve suçluluk duyguları yaşamaktadır.

Hukuki boşanma: Kanun önünde evliliğin sona ermesidir. Mahkeme önünde eşlerin yasal sorumluluklarının bittiği aşamadır.

Ekonomik boşanma: Evlilik aynı zamanda ekonomik olarak da bir ortaklıktır. Hukuki boşanmayla birlikte çiftlerin mal ve kazançlarının bölünmesi, nafaka gibi durumları ortaya çıkarır. Bu zor ve stresli bir süreçtir. Boşanma sonrası yaşanan ekonomik durum değişikliklerini inceleyen araştırmalar, boşanma sonrası oluşan ekonomik durumun çocukların boşanmaya uyumunu etkileyen önemli bir faktör olduğunu dile getirmektedir.

Ana-baba olarak (ebeveyn) boşanma: Eşlerin birbirinden boşanması mümkünken çocuklarından boşanmaları mümkün değildir. Sorumlulukları boşanmadan sonra da velayetle, nafakayla devam etmektedir. Bu süreç çiftler için çok stresli olan aşamalardan biridir. Bu süreçte ebeveyn çatışmalarından çocuklar pek uzak kalamadığı için boşanmanın en trajik kısmı olabileceği belirtilmektedir.

Toplumsal boşanma: Toplumun boşanmayı nasıl ele aldığını ifade eder. Boşanan kişi, eşinin akrabalarıyla ve ortak arkadaşlarıyla görüşmek istemeyebilir ya da ortak arkadaşlar boşanma sonrası çiftlerden birini dışlayabilir. Boşanmayla birlikte kişilerin sosyal çevrelerinde değişiklikler oluşur.

Ruhsal boşanma: En son ve en zor evrelerden biridir. Kişinin bireysel olarak var olabildiği, kendisi için biten evliliğin olumlu ve olumsuz sonuçlarını görebildiği bir aşamadır. Yeterlilik ve bağımsızlık geliştirilen aşama olmaktadır.

2.2.1.3. Psikososyal gelişim kuramına göre boşanma

Kessler (1975) tarafından geliştirilen bu kuram yedi emosyonel evreden oluşmaktadır ancak; bu evrelerin başlangıç ve bitiş noktaları net değildir. Bu evreler; gözünü açmak, tatsız olan gerçeği görmek evresi, erozyon evresi, ayrışma evresi, fiziksel ayrılık evresi, yas evresi, ikinci ergenlik evresi ve araştırma ve sıkı çalışma evresi şeklindedir. Bu evrelerde yaşanabilecekler kısaca şöyledir:

Gözünü açmak, tatsız olan gerçeği görmek evresi: Bu dönem ilişkide her şeyin olumlu görüldüğü dönemin sonunda başlar. İdeal eş ile gerçekte var olan eşin fark edildiği bir dönemdir. Kişi ideal eş algısı yerine kendi eşinin varlığını kabul edebilir ya da hayal kırıklıklarını içeren bir döneme girmiş olur.

Erozyon evresi: İlişkilerde ideal eş ile gerçek eş farkını görüp kabul etmek sık rastlanan bir durum değildir. İlk evrede ortaya henüz çıkmayan kırgınlıklar ve hayal kırıklıkları kendini göstermeye başlar. Farkındalık arttıkça ilişkide gerilemeler görülür.

Ayrışma evresi: Bu evrede artık evliliğin sürmesi için çaba iyice azalmıştır. Umursamazlık, ilgisizlik, eşlerin ilgilerinin farklı alanlara kayması görülür. Boşanma ve sonrası için planlar yapılmaya başlanmıştır.

Fiziksel ayrılık evresi: En zorlu süreçlerden biridir. Eşlerde yetersizlik, suçluluk duyguları görülür. Boşanma kararını alan taraf diğerinden daha hızlı toparlanabilir ve daha az düşük benlik algısı görülebilmektedir. Ayrıca bu süreçte yaşanan duygular kendini daha çok öfke olarak göstermektedir.

Yas evresi: Yalnızlık, kırgınlık ve öfke duyguları bu dönemde sıklıkla görülür. Kayıp yaşayan kişilerle benzer bir süreç yaşanır.

İkinci ergenlik evresi: Biten ilişkinin yası yerine özgürlük, heyecan gibi duygular kendini göstermektedir. Bu dönemde tepkilerde aşırılıklar görülebilir ama zamanla denge sağlanmaya başlanır.

Araştırma ve sıkı çalışma evresi: Kişinin otokontrolünü sağlamaya başladığı dönemdir. Kendine ve başkalarına karşı içgörü oluşur. Hedefler gerçekçi bir zeminde belirlenir ve bu dönemdeki kişiler geçmişlerine bakarken sorun yaşamazlar.

2.3. Boşanmanın Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Etkileri

Dünya genelinde ebeveynlerin boşanma oranlarının yüksek (Klein Velderman, vd., 2024) olduğu görülmektedir. Boşanma oranları, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970'lerde hızlı bir şekilde artmış ve o yıllardan sonraki süreçte artışın devam ettiği

görülmüştür (Gustavsen, vd., 2016). Benzer şekilde Avrupa'da da boşanma oranlarının son yıllarda hızla arttığı görülmektedir (Tullius, vd., 2022). Bölgesel farklılıklar olsa da boşanma Norveç'te de yaygın olarak görülmektedir. Norveç'te ergenlerin %40'a yakınının 17 yaşına geldiğinde ebeveynlerinin boşanma deneyimini yaşayacakları tahmin edilmektedir (Aase, vd., 2022; Størksen, vd., 2006). Kore'de de boşanma oranlarının son 50 yılda on üç kat artmış olduğu (Chun vd., 2016), Endonezya'da da oranların her yıl giderek arttığı belirtilmektedir (Yosep vd., 2022b). Boşanma oranlarının artarak devam etmesi, çocukların ve ergenlerin ebeveynlerinin boşanmasını deneyimleyebileceklerini gösterirken bu durumun çocuklar üzerinde farklı etkilerinin olabileceği ilgili alanyazında vurgulanmaktadır. Buradan hareketle boşanmanın çocuklar ve ergenler üzerindeki etkilerinin neler olduğunu araştırmak ve bu etkileri raporlaştırmak giderek önem kazanmaktadır (Chun, vd., 2016).

Son yıllarda yaşanan sosyal değişimler, yapıları itibariyle daha farklı ailelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artık daha fazla çift birlikte yaşamayı tercih etmekte ve ebeveyn olmakta ancak; ebeveyn ayrılığı ve üvey anne ve babadan oluşan ailelerin sayısı da hızla artmaktadır. Çocuklar artık ebeveyn ayrılığı, tek ebeveynle yaşama ve üvey anne ve babadan oluşan aileye mensup olma gibi durumları eskisinden daha yüksek bir oranda yaşamaktadır (Mooney, vd., 2009). Tek ebeveynli aileleri etkileyen koşullar sadece ebeveynleri değil aynı zamanda çocukları da etkilemektedir (White, 2004). Tek ebeveynlik (anne-çocuk ya da baba-çocuk), çocuklarda düşük akademik başarı ile ilişkili bulunmuştur (Amato, vd., 2015). Ayrıca tek ebeveyn tarafından büyütülen ergenler, anne babasıyla bir arada yetişen ergenlere göre daha fazla zorlukla (ekonomik refahta ve sosyal destekte azalma vb.) karşılaşmaktadır (White, 2004). Tek ebeveynlikten farklı olarak ebeveynlerin boşanmasından sonra annenin ya da babanın yeniden evlenmesi çocuklar için yeni bir durum olan üvey aile (anne-baba) gerçeği ile yüzleşmelerine neden olur. Üvey ailelerin yapıları da farklılıklar göstermektedir. Hem ebeveynin hem de üvey ebeveynin “yeni” aileye çocuk getirdiği daha karmaşık bir üvey ailede yaşamak, tüm çocukların aynı anneden olduğu bir üvey ailede yaşamaya göre çocuk açısından daha fazla uyum sorunuyla ilişkilendirilmiştir (Mooney, vd., 2009).

Yaşanabilecek uyum sorunlarının yanı sıra çocuklar boşanma öncesi ve sonrasında travmatik yaşantılara şahit olabilir bazen de eski eşler arasındaki olumsuz ilişkilere istemeseler bile ebeveynleri tarafından dahil edilebilirler. Bu olumsuz durum öğrenen ve gelişen çocukları pek çok bağlamda olumsuz etkiler çünkü ilişkide olunan kişiler ve

bulunulan ortamlar, öğrenen ve gelişen çocuk üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu olumsuzlukların yanı sıra boşanma; çocuklar için kimi zaman ev, okul, şehir değişikliği ve maddi sıkıntı anlamına gelmektedir (Kılıç, vd., 2019). Ebeveyn boşanması yaşayan çocukların; akademik başarı, davranış sorunları, ruh sağlığı, benlik kavramı, sosyal beceri ve yaşamın ilerleyen yıllarında sağlık durumları dahil olmak üzere pek çok alanda, ebeveyni boşanmamış çocuklara göre problem yaşama riskinin daha fazla olduğu vurgulanmaktadır (Hartman, vd., 2011; Mooney, vd., 2009). Bunlara ek olarak, boşanmış ailelerin çocuklarının boşanmamış ailelerin çocuklarına göre daha riskli davranışlar sergileyebilme ve bu davranışların olumsuz sonuçlarına maruz kalma durumlarını daha fazla deneyimleyebilecekleri belirtilmektedir. Ayrıca ebeveyn boşanması, bir çocuğun hayatında dengesizliklere ve kendine karşı olan güveninin de zedelenmesine yol açabilir ve bu güvensizlik uzun bir süre devam edebilir. Yaşanan bu güvensizlik; davranış sorunlarına, öğretim düzeyinin düşmesine, yoksulluğa, madde bağımlılığına ve suça yönelmeye neden olabilir (Cherlin, vd., 1991; Gustavsen, vd., 2016; McLanahan, 1985)

Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden biri de ebeveyn çocuk ilişkisine zarar vermesidir. Boşanmış ebeveynlerin çocukları, özel günlerini veya tatillerini bir ebeveyninin yanında geçirirken diğer ebeveynine ihanet ediyormuş hissine kapılabilir (Afifi ve Schrod, 2003). Çoğu çocuk her iki ebeveynine yakın olmak istediğinden, genellikle ebeveynlerinin anlaşmazlıklarında arabuluculuk yapmaya çalışırlar ancak; çocuklar bu arabuluculuğun ebeveynlerden biri veya her ikisi tarafından sadakatsizlik olarak yorumlanacağından da korkarlar. Ebeveynler arası anlaşmazlıkların içine çekilmek çocuklar için sakıncalı olduğundan, düşman ebeveynler arasında kalmış hissetmek çocukların uyum sorunları için bir risk faktörüdür (Amato ve Afifi, 2006; Yörükoğlu, 1998). Boşanma sonrasında çocuklar ebeveynleri arasında yaşanan çatışmalarda arada kalmış hissetmekte ve bu durumda ergenlerde depresyona ve aşırılıklara neden olabilmektedir. Nitekim çocukların bu çatışmalardan dolayı kendilerini suçladıkları ve sorumlu hissettikleri ve bu durumun akademik başarılarını düşürdüğünden bahsedilmektedir (Avcı, vd., 2021; Buchanan vd., 1991; Harold ve Murch, 2005; Harold ve Sellers, 2018).

Boşanmanın çocukların akademik temelli sorunları üzerinde çok güçlü bir etkisinin olduğu belirtilmektedir (Størksen, vd., 2006). Boşanma sonrası çocuklarda ortaya çıkan akademik temelli sorunlar genellikle ebeveyn desteği eksikliği, okula ve ev ödevlerine odaklanma eksikliği ile açıklanmaktadır. Ebeveynlerden birinin yokluğunda ve diğer

ebeveynin genellikle eskisinden daha fazla sorumluluğu olduğunda, ebeveynlerin çocuğa yönelik akademik ilgi ve desteği azalabilir. Böylece sorunlar zamanla büyüyebilir. Boşanmayla birlikte ergenlerde akademik temelli sorunlar daha belirginleşirken; akademik sorunların yaşla birlikte arttığı, davranış sorunlarının ise yaşla birlikte azaldığı görülmektedir. Ayrıca çocuklarda davranış sorunları boşanmayla ilişkili en belirgin semptomu oluşturmamaktadır (Amato ve Keith, 1991a). Davranış sorunları çocuklar ve ergenler için olumsuz yaşam olaylarına bir tepkiyken, akademik sorunlar akademik talepler arttıkça daha tipik bir tepki haline gelmektedir. Boşanmış ebeveynlerin yetişkin çocukları arasında eğitimsel kazanımların azaldığını görülmüştür (Amato ve Keith, 1991b).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden bir diğeri de yeme bozukluğunun gelişmesi riskidir. Yeme bozukluğu genellikle çeşitli biyolojik, psikolojik, kişisel, sosyal ve çevresel faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Neumark-Sztainer, vd., 2010; Tadros, vd., 2018). Ergenler sağlıksız ve sorunlu ortamlara maruz kaldıklarında bu durumdan olumsuz etkilendikleri (Bi, vd., 2017) için yeme bozukluğunun gelişmesi açısından en yüksek riske sahip grupta yer almaktadır (Neumark-Sztainer, vd., 2010; Tadros, vd., 2018). Ev ortamı ve ebeveyn-çocuk ilişkisi, yeme bozukluklarının gelişiminde önemli bir faktörken düzensiz beslenmenin önlenmesi de oldukça önemli olan faktörlerden bir diğeri oluşturmaktadır (Enten ve Golan, 2009). Ergenlerin maruz kaldığı ebeveyn çatışmaları da ergenlerin karşılaşılabileceği önemli stres faktörlerinden biridir ve bu stres faktörü düzensiz beslenmeyi önemli oranda etkilemektedir (Bi, vd., 2017). Ayrıca ebeveyn çatışmaları ergenlerde uyumsuzluğa katkıda bulunabilmekte, anksiyete, depresyon, sosyal ilişkilerin bozulması, davranış sorunları ve düşük akademik başarı ile güçlü bir şekilde ilişkilendirilmektedir. Bunlara ek olarak ergen ebeveyn çatışmasının; sağlıksız ve düzensiz yeme, zayıflık dürtüsü, gıda kısıtlaması, diyet yapma gibi kilo ile ilgili davranışlarda da rol oynadığı belirtilmektedir (Blodgett Salafia, vd., 2014).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinden bir diğeri ise ailenin yeniden yapılanması ve ailedeki iletişim sürecinin bozulmasıdır. Ebeveynler boşanınca çocukların bir evi daha olurken, çocukların hem kendileri hem de eşyaları bu evler arasında gidip gelmektedir. Ebeveynlerden birinin temel işi/sorumluluğu boşanma sonrasında çocuğun temel işine/sorumluluğuna dönüşebilir ve bu işi ya da sorumluluğu çocuk yapmak zorunda kalabilir. Kimi ergen boşanma sonrası sorumluluk almayı kabul ederken kimi

ergen için bu durum kaygı verici olabilir. Ayrıca boşanma sürecine giren ailelerde, boşanmamış çekirdek ailelere kıyasla daha az olumlu iletişim kurulmakta ve bu durum ergen için kafa karışıklığına neden olabilmektedir (Portugal ve Alberto, 2019; Torun, 2017). Ergenlerin kendilerini sorumlu hissettikleri diğer bir konu, küçük çocuklara kıyasla hangi ebeveyni ile yaşayacakları konusunda kendilerinin karar verebilmesidir. Bu konuda karar vermek ise ergenlerin psikolojik uyumunu, iyi olma halini azaltan ve birlikte yaşamayacağı ebeveynine karşı sadakat çatışması yaratabilecek karmaşık bir durumda kalma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır (Størksen, vd., 2006).

Ebeveyn boşanmasının çocukların duygu durumları (örneğin; depresyon) üzerinde de etkili olduğu vurgulanmaktadır. Ebeveynlerin boşanmasından yaklaşık sekiz yıl sonra bile ergenler, ebeveynleri boşanmamış akranlarına kıyasla daha fazla kaygı ve depresyon semptomu, daha düşük mutluluk hissi ve okulla ilgili daha fazla sorun yaşadıklarını bildirmiştir (Størksen, vd., 2006). Dolayısıyla çocuk için boşanmanın getirdiği güvensizlik ve kaygı ile baş etmek de kolay değildir. Boşanmanın çocuklar üzerinde kısa ve uzun vadeli etkilerinin olduğunu belirten araştırmaların sonuçlarında farklılıklar olsa da bu araştırmaların ortak noktası boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisinin olumsuz olmasıdır (Öngider, 2013; Şikel ve Harmancı, 2022; Torun, 2017). Bu olumsuz etkiler; sorunlu ve saldırgan davranış, dikkat sorunları, kaygı ve davranış bozukluğu, majör depresyon ve çeşitli depresyon semptomlarıdır (Chun, vd., 2016; Kalter, 1987; Tein, vd., 2013; Ulutürk, 2019; Wallerstein, 1991).

Ebeveyn boşanması aynı zamanda çocukların ebeveynleri ile ilişkilerinde de değişime neden olmaktadır. Ergenlik döneminde yaşanan ebeveyn boşanması, baba ile temasın azalmasına neden olurken anne ile iletişimde gerginliğin artması ile ilişkilendirilmiştir. Çocukluk döneminde ebeveyn boşanması yaşamış olan kişilerin, hem anne hem de babalarıyla ilişkilerinde ebeveyn boşanmasının olumsuz etkilerine karşı daha savunmasız oldukları görülmüştür. Ayrıca ebeveyn boşanmasının ergenlik döneminde yaşanması da yine ergenin ebeveynleriyle olan ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Demir Dağdaş, 2020). Boşanma deneyimi, ebeveynlerden biri veya her ikisiyle yaşanan anlaşmazlıklar ve ebeveynlerle açıkça konuşma konusunda hissedilen güvensizlik, çocukların hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarını olumsuz etkileyebilir. Ebeveyne güvenin zarar görmesi, orta ergenlik dönemindeki ergenlerin sağlığı ve benlik algısı üzerinde olumsuzlukları öngörebilir. Boşanma sonrasında çocuklar ve babaları arasındaki ilişkinin ve güvenin korunması bu açıdan oldukça önemli olarak görülmektedir

(Meland, vd., 2019). Geçmişte boşanmayla birlikte ergen ile ebeveynlerinden birinin fiziksel olarak ayrılık yaşaması sıklıkla yaşanırken günümüzde sosyal medya aracılığıyla ebeveynler velayet onlarda olmasa bile çocuklarını takip edebilmekte, günlük olarak gelişimlerinden sesli ve görüntülü şekilde haberdar olmaktadır. Gelişen teknoloji, ebeveyn-ergen arasındaki temasın artmasına olanak tanımaktadır (Sumari, vd., 2020).

Boşanma gerçekleştiği zaman bazı çocuklar, çatışmaların yaşanmış olduğu ortamdan kurtuldukları için bu durum onlar için fayda sağlayabilir ancak; boşanma çocuklar için ebeveyn atışması, ev taşıma, arkadaşlarla veya aileyle teması kaybetme gibi kaygı yaratabilecek pek çok durumu beraberinde getirmektedir (Lange, vd., 2022; Müller, vd., 2019). Ayrıca ebeveyn boşanması romantik ilişkilerde yakınlık ve bağlılığın keşfedildiği bir dönem olan ergenlikte pek çok psikolojik sıkıntıyı beraberinde getirebilir. Ergenlerde görülen kaygı ve depresyonun önemli risk faktörlerinden birisi anne veya babanın kaygı ve depresyon yaşıyor olması iken diğeri ise anne ve babanın boşanması olarak ifade edilmektedir. Hem ebeveyn çatışmasına hem de boşanmaya maruz kalan ergenler arasında kaygı belirtilerinin yaygınlığı oldukça yüksektir (Strksen, vd., 2006). Başka bir çalışmada ise çocuklukta ebeveyn boşanmasının alkol kullanımında artışla ilişkili olduğu ancak; depresif belirtilerle ilişkili olmadığı vurgulanmaktadır. Ergenlikteki ebeveyn boşanmasının ise hem alkol kullanımı hem de depresif belirtilerle anlamlı bir ilişki göstermediği ifade edilmektedir (Demir Dağdaş, 2020).

Çocuklar boşanma sonrası ebeveyn çatışmalarının kazananı olmadığı gibi hiçbir ocuk için de bu çatışmalar armağan değildir. Boşanma sonrasında çatışmalar yaşanırken, çocukların her iki ebeveyniyle temas halinde olmasının çocukların davranışsal uyumları üzerindeki etkisine dair değerlendirmeler ise birbirinden farklıdır. Bir yandan çocukların ebeveynleriyle sürekli temas halinde olmasının, çocuklarda daha iyi davranışsal uyumla ilişkilendirildiği diğer yandan da ebeveynleri ile sürekli temasta olmanın çocukların daha öfkeli olmasına ve davranış sorunlarının artmasına neden olduğu belirtilmektedir. Çocuklar, sürekli temas halinde olunan bu süreçte ebeveyn çatışmalarına şahit olmakta ve onlar için arabulucu olmaya çalışmaktadır. Bu gergin süreçler de çocuklarda olumsuz duygusal durumları ve davranış sorunlarını artırmaktadır. Aynı zamanda boşanma sonrasında her iki ebeveynle de sürekli temas halinde olan çocuklar, ebeveynlerinin maddi ve manevi kaynaklarına daha fazla erişebilmekte, böylece terk edilmişlik duygusundan veya sosyoekonomik durumlarının kötüleşmesinden korunmaktadır (Lee, 1997).

Ebeveynlerinin boşanmasından dolayı bazı çocukların sorun yaşamayabileceği ya da daha az sorun yaşayabileceği düşünülmektedir (Nkyi, 2015). Boşanma yaygınlaştıkça çocukların ve ergenlerin bu durumdan daha az etkilendiğine dair yaygın bir inanın olduğu dikkati çekerken, yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular bu inancı desteklememektedir. Boşanma yaşantısının üzerinden geçen sürenin artması ve boşanma yaygınlığının artmasının çocuklarda boşanma sonrası görülen duygusal sıkıntı ve psikosomatik şikayetleri azaltmadığı görülmüştür. Ebeveynlerinden biriyle teması kaybeden ergen grubunda duygusal ve psikosomatik sağlık sorunlarının oldukça belirgin olduğu belirtilmektedir. Boşanma sonrası ebeveynleriyle teması kesilmeyen ergenlere kıyasla, ebeveyni ile temas eksikliği yaşayan ergenlerin daha savunmasız oldukları ve daha sık duygusal sıkıntı bildirdikleri fark edilmiştir (Reiter, vd., 2013). Dolayısıyla ebeveyn boşanması ergenler için acı verici ve stresli bir yaşantıdır (Amato, 2000; Gustavsen, vd., 2016). Gustavsen ve diğerlerinin (2016) yaptıkları çalışmada ebeveyn boşanmasının, ergenlerde riskli davranışların sadece görülme sıklığında değil aynı zamanda sürekliliği üzerinde de etkili olduğu bulunmuştur. Çalışmanın bulguları boşanmanın, çocukların yaşamları üzerinde çok az etkiye sahip olabileceği görüşünü reddetmektedir.

Dünya sürekli olarak değişim geçirmekte ve boşanma ile ilgili davranışlar ve yasalar da ciddi biçimde bir değişim sürecinden geçmektedir (Walczak ve Burns, 2004). Bu doğrultuda boşanmalarda çocuk açısından oldukça önemli olan unsurlardan biri de velayettir. Geçmişten günümüze kadar ki süreçte hukuk sistemlerinde evliliğin bitmesiyle, anne babanın çocuğun bakımı ve yetiştirilmesine dair hak ve sorumluluklarını nasıl kullanacakları değişime uğramıştır. Modern hukukta tek başına bir ebeveynin velayeti yerine ortak velayetin olduğu yapılara geçilmeye başlanmıştır (Demircioğlu, 2024). Boşanma sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu (EYS), mahkemelerde velayet konusunda ebeveynlerin anlaşamaması ve ebeveyn çatışmalarının varlığıyla ortaya çıkan ve çocuklarda görülen bir hastalıktır. Bu sendromun belirtileri arasında herhangi bir gerekçe olmadan çocuğun ebeveynini aşağılaması yer almaktadır. Hem çocuğun tavrı hem de diğer ebeveynin tutumu bu duruma yol açmaktadır (Gardner, 1998; Gardner, 2002). Alanyazında EYS günümüze kadar ki süreçte farklı isimlerle anılmıştır. İlk olarak 1945'te Psikanalist Wilhelm Reich tarafından narsistik yaralanmadan korunmak için çocukla birlikte bir ebeveynin ötekine açtığı savaş olarak ifade edilmiştir. Daha sonra 1976'da Wallerstein ve Kelly tarafından mantıksız şekilde

çocuğun bir ebeveynini reddetmesi olarak “Patolojik Yabancılaşma” diye tanımlanmıştır. 1980’lerde ise Richard Gardner, daha kapsamlı bir tanımlama yaparak bu konuyu ele almıştır. Günümüzde EYS sıklıkla görülüp, mahkemelerce tanınmasına rağmen Dünya Sağlık Örgütü sınıflamasında ve Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabında (DSM) henüz yer almamaktadır (Güler, 2017; Torun, 2017; Yüksel Doğan ve Aytakin, 2021).

Ebeveyn boşanması bireyin ilerleyen yıllarındaki hayatını özellikle evliliğe ve aileye yönelik tutumunu da etkileyen önemli faktörlerden birisidir (Amato, 1988). Ergenlik döneminde ebeveyn boşanması yaşamış olan yetişkin bireyler, kendi evliliklerinde de mutsuz bir evlilik hayatına sahip olabilirler. Bu durumun temel nedeni sağlıklı akran ilişkilerinin olmaması ve evliliğe yönelik olumsuz bir tutuma sahip olmak olarak gösterilmektedir. Ayrıca sağlıklı akran ilişkilerinin eksikliği ve evliliğe yönelik olumsuz tutum ebeveyn boşanması yaşayan bireylerin daha şiddetli depresyon semptomları göstermesine yol açabilir. Aynı zamanda ebeveyn boşanmasının zamanlaması uzun vadede bireyin psikolojik sağlığını, aile yaşamı algılarını ve evlilik memnuniyetini önemli ölçüde etkilediği görülmüştür (Chun, vd., 2016). Çocukken ebeveynleri boşanmış yetişkinlerde, boşanmanın uzun vadeli etkileri arasında ruh sağlığı ile ilgili sorunlar, daha düşük akademik başarı, alkol kullanımı ve ilişkilerle ilgili sorunlar görülebilmektedir (Mooney vd., 2009). Erken çocukluk döneminde ebeveyn boşanması yaşamış kişilerin ergenlik dönemindekilere kıyasla daha fazla depresyon belirtisi gösterme eğiliminde olduğu ancak; evliliklerinden memnun olmayan ve ergenlik döneminde ebeveyn boşanması yaşamış kişilerin ise erken çocukluk dönemindekilere kıyasla daha fazla depresyon belirtisi gösterme eğiliminde olduğu bulunmuştur (Chun, vd., 2016).

Ebeveynlerin boşanmasından sonraki süreçte çeşitli faktörler çocukların uyumunu etkileyebilmektedir. Bunlar; ebeveynlik kalitesi, çocuğun yaşam şartlarındaki değişiklikler ve boşanma sırasında ve sonrasında ebeveynler arasında yaşanan çatışma düzeyidir. Yaşanan bu çatışmalarla birlikte çocuklar duygusal olarak kendilerini güvende hissetmiyorsa ve kaygı yaşıyorsa, bu durum uyku problemlerini de beraberinde getirebilir. Çocuk için uykuya dalmak zorlaşabilir. Uyku kalitesinin düşmesi ise , kaygı tepkisini daha da kötüleştirebilir ve diğer biyolojik ve psikolojik süreçleri olumsuz olarak etkileyebilir (Amato, 2001; Davidson, vd., 2014). Ebeveyni boşanmış ergenlerin bakış açısına göre ebeveynler arasında yaşanan çatışma, boşanmış ailelerde daha yüksek düzeyde görülmektedir. Ebeveynler arasında yaşanan çatışmanın düzeyi her ne olursa

olsun bazı ergenler boşanmadan kendilerini sorumlu tutmakta ve bu durum ergenlerde dışsallaştırıcı belirtilerle ilişkili olarak değerlendirilmektedir (Martínez Pampliega, vd., 2021). Uzun süreli travmatik kaygının ya da travmatik olayların birikiminin çocuklarda boşanma travması riskini artırabileceği da bilinmektedir. Ebeveyn çatışmaları şiddetli olduğunda, boşanan çiftlerin çocuklarında Travma Sonrası Stres Bozukluğu görülebilir (Lange, vd., 2022; Müller, vd., 2019).

Yukarıda belirtilen durumlar ebeveyn boşanması yaşayan çocukların bazı yaşantılarının ve duygularının ortak olduğunu göstermektedir. Bu ortak yaşantılar: kendini suçlama, ebeveynlerine öfke duyma, ebeveynlerini bir araya getirmeye çalışma, depresyon, kaygı, riskli davranışlar sergileme, uyum sorunları, boşanmayı reddetme ve boşanmayı kabullenmedir. Bu ortak yaşantıların yanında boşanma, çocuğun ya da ergenin yaşı değişse bile depresyon, düşük benlik saygısı, özgüven eksikliği, düşük okul başarısı, terk edilmişlik, değersizlik ve kayıp duyguları gibi sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Çocuklarda görülen bu sorunların şiddeti ve süresi ebeveynlerinin çocuklarına yaklaşımlarıyla yakından ilgilidir (Çakmak Tolan, 2023; Karakaya, 2018).

2.4. Ailedeki Boşanmanın Etkileri ile Başa Çıkma

Baş çıkma, stresli bir sorunu veya olayı çözmeye veya bunun neden olduğu gerilimi azaltmaya, kişi üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirmeye veya duruma direnmeye yönelik bilişsel, davranışsal ve duygusal çabaların bütünüdür (Folkman ve Lazarus, 1985). Ergenler için stresli bir sürecin en önemli bileşenlerinden birisi başa çıkma davranışıdır. Ayrıca yetişkinlikte kullanılan başa çıkma tarzının ve pek çok başa çıkma davranışının temelleri ergenlik döneminde atılmaktadır (Patterson ve McCubbin, 1987). Ergenlerden; ergenliğin fizyolojik değişimleriyle başa çıkmaları, ebeveynlerinden bağımsız hale gelmeleri, akranlarıyla uygun sosyal ilişkiler sürdürmeleri, akademik başarı göstermeleri, kariyer planı yapmaları ve yetişkinlik için değerler geliştirmeleri beklenmektedir. Psiko-sosyal becerilerin önemli bir bileşeni olan başa çıkma davranışlarını, ergenler yaşamın bu aşamasında gelişimsel görevleri dengelemek ve başarmak için kullanmaktadır (Erol Öngen, 2002).

Ergen için hem ergenlik dönemi hem de boşanma birer stres kaynağı olmasına rağmen ergenlerde stresle başa çıkma konusu yetişkinlere kıyasla alanyazında daha az ele alınmıştır (Armistead, vd., 1990; Montemayor, 1983) . Ergenlerde en sık kullanılan baş etme yöntemi, aktif-bilişsel yöntemdir. Bu yöntemi sırasıyla aktif-davranışsal ve

kaçınan yöntemler izlemektedir. Ergenlerin öncelikli olarak aktif-bilişsel yöntemi tercih etmelerinin sebebi, ebeveynlerinin boşanmasını davranışsal olarak değiştiremeyeceklerini anlamış olmalarıdır. Aktif-bilişsel başa çıkma, “durumun olumlu tarafını görmeye çalışmak” ve “benzer durumlarda geçmiş deneyimlerden yararlanmak” gibi kişinin olayın kaygılı yönüne ilişkin değerlendirmesini yönetme girişimlerini içermektedir. Aktif-davranışsal başa çıkma ise “durum hakkında daha fazla bilgi edinmeye çalışmak” ve “bazı olumlu eylemlerde bulunmak” gibi doğrudan sorunla ve etkileriyle başa çıkmaya yönelik açık davranışsal girişimleri ifade etmektedir. Kaçınmacı başa çıkma ise sorunla aktif olarak yüzleşmekten kaçınmak (örneğin; “en kötüsüne hazırlanmak”, “duygularımı kendime saklamak”) veya daha fazla yemek yemek veya sigara içmek gibi davranışlarla duygusal gerilimi dolaylı olarak azaltmak için yapılan girişimleri ifade etmektedir (Billings ve Moos, 1981, s. 141).

Ebeveyn boşanması ile başa çıkma Sumari ve diğerleri (2020) tarafından altı aşamada ele alınmıştır. Bunlar; *ebeveynleri affetme*, *ebeveynlerin boşanmasını kabullenme*, *her iki ebeveynle de iletişimi sürdürme*, *başkalarından duygusal destek alma*, *boş verip hayata devam etme ile ebeveyn-çocuk ilişkisini takdir etme* şeklindedir. Bu aşamalarda yaşanabilecekler kısaca şöyledir. (a) *Ebeveynleri affetme*; çoğu çocuk için travmatik olan ebeveyn boşanması, çocukların sosyal ve duygusal gelişimi üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir. Boşanmanın ilk zamanlarında şok ve üzüntü yaşayan ergenler zamanla ebeveynlerini affedebilir. (b) *Ebeveynlerin boşanmasını kabullenme*; ergenlerin boşanmayı kabullenmeleri ebeveynlerini affetme becerileriyle ilişkilidir. Evlilikteki gerginliğin sona erdiğini ve ebeveynlerinin huzurlu olduğunu gören ergen, bu kararın kendileri için en doğrusu olduğunu düşünür. (c) *Her iki ebeveynle de iletişimi sürdürme*; boşanmadan hemen sonra genellikle babalarıyla iletişimi kesilen ergenler, zamanla her iki ebeveyniyle düzenli bir görüşme rutini yakalayabilir. Ayrıca sosyal medyadan ebeveynle görüşmek ebeveyn-ergen temasını kolaylaştırmaktadır. (d) *Başkalarından duygusal destek alma*; ergenler ebeveynlerinin boşanmasından sonra karmaşık duygular yaşayabilirler. Yaşadıkları bu zorlukları anlayan bir danışmanla görüşmek onlar için bir destek kaynağı oluşturur. Ayrıca bu destek kaynaklarından biri de ergenlerin arkadaşlarıdır. (e) *Boş verip hayata devam etme*; ergenler geçmişe takılmadan hayata devam etmenin daha iyi olacağını düşünebilir. Bu nedenle ergenler, boşanmaya uyum sağlayarak kendi geleceklerini planlamayı tercih edebilirler. (f) *Ebeveyn-çocuk ilişkisini takdir etme*; ergenlerin ebeveynlerini özlediklerini ve onlarla

vakit geçirmenin kendileri için kıymetli olduğunu fark ettikleri, gerektiğinde evde sorumluluk aldıkları durumlar olarak tanımlanmıştır.

Du Plooy ve Van Rensburg (2015) yaptıkları çalışmalarında ergenlerin ve genç yetişkinlerin ebeveyn boşanması ile başa çıkma stratejilerini dört başlıkta ele aldıkları görülmektedir. Bunlar; *bilişsel başa çıkma stratejileri*, *başa çıkma stratejisi olarak iletişim*, *başa çıkma stratejisi olarak dikkat dağıtma ile kaçınma* ve *manevi başa çıkmadır*. Bu aşamalarda yaşanabilecekler kısaca şöyledir. (a) *Bilişsel başa çıkma stratejisi*; bu stratejinin içeriğini; boşanmanın gerçekliğini kabul edip zorlu süreçte sabırlı olmak, boşanmanın olumlu yönlerine odaklanmak, ebeveynleri affetme, boşanmanın getirdiği problemlerde ebeveynle iş birliği içinde olmak oluşturmaktadır. (b) *Başa çıkma stratejisi olarak iletişim*; bu stratejinin içeriğini; arkadaşla, ebeveynle, romantik ve geniş aile ilişkilerinde, öğretmen ve terapistle/danışmanla etkili iletişim kurma gibi diğerleriyle iletişimi içermektedir. (c) *Başa çıkma stratejisi olarak dikkat dağıtma ve kaçınma*; bu stratejinin içeriğini; çocuğun ya da ergenin odasında çok vakit geçirmesi, okula, hobilere, spora, müziğe, arkadaşlara, romantik ilişkilere ve diğer ders dışı etkinliklere odaklanarak dikkatini dağıtması yer almaktadır. Son olarak (d) *Manevi başa çıkma*; bu stratejinin içeriğini ise ebeveynlerinin boşanmasını anlamlandırmak ve din aracılığıyla rahatlamak oluşturmaktadır.

Ergenler, yaşları fark etmeksizin boşanmaya uyum sağlayabilmek ve boşanmanın olumsuz etkileri ile baş edebilmek için terapistlerin/danışmanların ve arkadaşların en önemli destek kaynakları olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca ergenler ebeveynlerinin boşanma sürecinde kitaplardan yardım almaktan ziyade insanlardan yardım almayı tercih etmişlerdir. Ergenler boşanma konusunda yardım almak istediklerinde akranlarının ve destekleyici bir ortamın yardım almayı kolaylaştırdığını bunun aksine boşanmayla ilgili olumsuz duygularla dolup taşmanın, bunalma hissinin ve olumsuz akran ilişkilerinin yardım almayı zorlaştırdığını belirtmektedir (Ehrenberg, vd., 2006).

Boşanmanın ergenler üzerindeki etkileri konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu, daha fazla araştırmacının ebeveyn boşanmasının etkilerini daha derinlemesine incelemesine ve ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerin kullandıkları baş etme stratejilerini araştırmacıların analiz etmesine olanak sağlayacaktır (Yosep, vd., 2022a, 2022b). Boşanma hem çocuklar hem ebeveynler açısından belirli zorlukları ve riskleri oluşturabilecek bir yaşam olayıdır. Artan boşanmaların, bitiş hikayeleri olarak görülmesi

yerine, kendini özgü süreçleri içerin zor ve yeni bir yolculuk olarak görülmesi bireylerin boşanma ile başa çıkmasını kolaylaştırabilecektir (Korkut, 2003).

2.5. Grup Müdahaleleri

Ekonomik şartların ve uzmanların yetersizliği, bireysel destek sağlamayı güçleştirebilir. Bununla birlikte son yıllarda grup temelli yaklaşımlar ise uygun maliyetli/ekonomik olması ve etkili bir müdahale sunmasından dolayı popülerlik kazanmaya başlamıştır. Grup müdahaleleri, benzer deneyimlere sahip kişileri bir araya getirerek, grup üyelerinin yeni sosyal beceriler geliştirmelerine olanak tanır (Crespo, vd., 2021; Miller, vd., 2014). Grup süreci ise başından sonuna kadar bir grubun temel öğelerinden ve grup dinamiklerini anlayıp, süreci kolaylaştıran araç ve müdahaleler olan tekniklerden oluşmaktadır. Gruplar; görev grupları, psiko-eğitim grupları, grupla psikolojik danışma, psikoterapi grupları ve kısa süreli gruplar olarak sınıflandırılmaktadır (Schneider Corey, vd., 2010/2016). Görev grupları, psiko-eğitimsel ve psikolojik danışma grupları okul temelli gruplar çatısı altında toplanmaktadır (Sink, vd., 2011/2016).

Psiko-eğitim grubu, katılımcıların kişisel (kişi-içi, içsel) veya kişilerarası problemleriyle başa çıkabilmeleri ve yaşayabilecekleri olası problemleri önleyebilmeleri için, sistematik olarak yapılandırılmış oturumlardan oluşan bir program aracılığıyla bilgi ve beceriler kazandırmayı amaçlayan eğitimsel, gelişimsel ve önleyici yönelimli bir grup çalışmasıdır (Çivitçi, 2020, s.8). Psiko-eğitsel gruplar kendini anlama ve öz-farkındalıktan ziyade öğrenmeyi ve eğitimi ön plana çıkarmaktadır (Brown, 2011/2013).

Grupla psikolojik danışmada ise alanında uzman bir grup lideri grup üyelerine günlük yaşamda zorlandıkları problemlerini çözmelerinde yardımcı olmaktadır. Bu gruplarda kişisel, sosyal, eğitim ve kariyer konuları genellikle ele alınır. Grupla psikolojik danışmada kısa süreli problemlerin çözümüyle ilgilenilir, ciddi psikolojik ve davranışsal sorunların tedavisi ilgi alanına dahil değildir. Bu gruplar genellikle okullarda, toplum ruh sağlığı merkezlerinde ve kiliselerde yer almaktadır. Grupla psikolojik danışma kişilerarası becerileri, içsel dinamikleri keşfettirerek ve baş etme becerileri kazandırarak bireyleri geliştirmeyi hedefler (Schneider Corey, vd., 2010/2016).

Psikoterapi grupları ise II. Dünya Savaşı sırasında bireysel terapi için personel eksikliğinden dolayı daha ekonomik bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Önceleri grup lideri genellikle ortak sorunları olan sınırlı sayıdaki danışanla grup terapisi yapacak

şekilde geleneksel bir terapötik rolü benimsemişken zamanla grup liderleri farklı rol ve değişik yaklaşım tarzları ortaya koymuşlardır. Süreç içerisinde terapistler grup çalışmalarının özgül terapötik imkanlar sağladığını görmüşlerdir. Psikoterapi gruplarında grup lideri bireylerin psikolojik ve kişilerarası problemlerini çözmelerine destek olma rolüne sahiptir. Bu gruplara katılan üyelerin akut ya da kronik ruhsal ve duygusal bozuklukları vardır. Genellikle depresyon, yeme bozuklukları, cinsel sorunlar, anksiyete ve psikosomatik bozukluklar gibi sorunları azaltmak amacıyla üyeler bu gruplara katılır (Schneider Corey, vd., 2010/2016). Yalom (2005), psikoterapi gruplarının en azından bireysel psikoterapi kadar etkili olduğunu savunmaktadır.

Psiko-eğitim grupları ile grupla psikolojik danışma; grup üyelerinin etkileşiminin önemli olması, iletişim becerileri ile gündem ve konu başlığının olması, liderin rolü ve grup sürecine odaklanması açılarından benzerlik gösterir. Ancak psiko-eğitim gruplarını planlama ve uygulama grupla psikolojik danışmaya göre daha kolay olabilir. Grupla psikolojik danışmada; duygulara odaklanma, davranış değişikliğini hedefleme gibi konularda üyelerin durumuna göre bireysel adımlar atılabilir (Brown, 2011/2013). Eğitsel ve terapötik bileşenleri olan psiko-eğitim grupları; grupla psikolojik danışma ve grup terapilerine göre eğitsel ve önleyici yönü açısından öne çıkmaktadır. Psiko-eğitim grupları yapılandırılmış bir içerikle bilgi ve beceri kazandırmaya odaklanırken; grupla psikolojik danışma yaşantısal bir süreçten hareketle içgörü, davranış ve beceri kazandırmaya odaklanmakta; psikoterapi grupları ise psikolojik rahatsızlıklara ve kişiliğin yeniden yapılandırılmasına odaklanmaktadır (Çivitçi, 2020).

Grup müdahalelerinin üyeler üzerinde iyileştirici etkileri bulunmaktadır. Bunlar; umut aşılama, evrensellik, bilgi aktarımı, özgecilik, birincil aile grubunun onarıcı yineleyişi, toplumsallaştırıcı tekniklerin geliştirilmesi, taklitçi davranış, bireylerarası öğrenme, grup bağlılığı, katarsis ve varoluşsal etmenler olarak sıralanabilir. Bireyler, psikoterapiye kimsenin anlayamayacağı veya paylaşamayacağı kabul edilemez sorunları olduğunu düşünerek gelirler ancak; grup psikoterapisinde yalnız olmadıklarını, diğer insanların da benzer sorunları olduğunu ve anlaşılacaklarını görürler (Yalom, 1995/2002). Ergenler açısından bakıldığında, ergen bir grup deneyimi yaşayarak akranlarının nelere değer verdiğini, inançlarını, ilişkileri hakkında bilgiler edinebilir. Ergenler sosyal çevreye daha fazla yöneldikçe, grup etkinlikleri onlara bu yönde bir imkan sunar; böylece yalnızlık hissi azalır, sosyal beceriler gelişir ve kendi iç dünyalarını keşfetme şansı bulurlar. Akranlar ergenler için bir sosyal destek kaynağıdır, bu nedenle

gruplar bireysel müdahaleler kadar etkili olmakla birlikte zaman ve maliyet açısından daha ekonomiktir. Grupla psikolojik danışmanın özellikle ergenler için uygun olduğu düşünülmekte çünkü ergen grupta çelişkili duygularını görebilir, yalnız olmadığını fark eder, akran ve yetişkinle iletişim becerisini geliştirir, akranlarından hem destek alır hem onlara grup sürecinde destek verir. Ancak tüm bu gerekçeler grup müdahalelerinin tüm ergenler için uygun olduğu anlamına gelmez, bazı ergenler için gruplar oldukça stresli olabilir. Bu nedenle grup müdahalelerine ergenler dahil edilirken dikkatli olunmalıdır (Schneider Corey, vd., 2010/2016).

Grup müdahaleleri, üyeler için güven, özsaygı, ilişkilere yönelik inanç ve davranışları değerlendirme ortamı sağlayabilmektedir. Bu belirtilen etkiler, boşanmanın çocuklar/ergenler üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesini desteklemektedir. Grup müdahaleleri, ergenleri zor durumlarla ve krizlerle yüzleşmek noktasında cesaretlendirebilir ve böylece ergenlerin ihtiyaç duyduğu desteği onlara sunabilir. Ayrıca, ergenler grup ortamı aracılığıyla başkalarının ihtiyaç ve kaygılarıyla ilgilenmeyi öğrenebilir, yaşamın anlamını bulma fırsatı yakalayarak umut aşılabilir (Nkyi, 2015). Bunlara ek olarak ergenler akran ilişkilerini bu dönemde özellikle daha çok önemsedikleri için grup müdahalelerine katılmak konusunda daha da istekli olabilirler (Sink, vd., 2011/2016). Dolayısıyla ruh sağlığı uzmanlarının ergenlerle çalışırken akranlarını sürece dahil etmeleri oldukça önemlidir. Sosyal ilişkilere odaklanan grup danışmanlığı uygulamaları faydalı olabilir çünkü ergenler akranlarından etkilenmektedir (Whitten ve Burt, 2015). Ebeveynlerinin boşanmaları sonrası grup terapileri çocuklara boşanmayı anlamlandırma ve kendilerini yeniden bulma noktalarında da yardımcı olabilmektedir. Gruplar bireysel danışmalara kıyasla bireyin kendisini daha hızlı açmasına yardımcı olabildiği gibi benzer yaşantıları görmek, benzer duyguları başkalarının da yaşadığını duymak bireyin rahatlamasını sağlamaktadır. Grup yaşantısının diğer bir etkisi ise kendini insanlardan uzaklaştırmış ya da soyutlamış olan çocukların/ergenlerin yeniden sosyal ortama katılmasına fırsat sunmasıdır (Taş, 2019).

Ebeveyn boşanmasından sonra ergenlerde, duygusal ve davranışsal sorunların zaman içerisinde artarak devam ettiği bildirilmektedir. Boşanma öncesinde ise belirtilen sorunlara yönelik herhangi bir artış bulunamamıştır. Ebeveynleri boşanmamış ergenlere kıyasla ebeveynleri boşanan ergenlerin boşanmadan kaynaklı yaşadıkları kısa ve uzun vadeli duygusal ve davranışsal sorunlar azalmadan ve boşanmanın ilk dönemlerinde daha da artarak devam etmiştir. Yaşanan kısa ve uzun vadeli sorunların boşanma sonrasındaki

durumla önemli ölçüde ilişkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerin ruh sağlığını korumaya yönelik önleyici çalışmaların değeri giderek artmaktadır (Tullius, vd., 2022). Son on yılda çok sayıda müdahale ve politika boşanmayı hem ebeveynler hem de çocuklar için daha az stresli hale getirmeye odaklanmıştır. Bu konuyu değerlendiren çalışmaların sayısı giderek artmakla birlikte, bu müdahaleler ve politikalar henüz yeterince değerlendirilmemiştir. Özellikle, deney ve kontrol gruplarından oluşan deneysel çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır (Amato, 2010).

Boşanmadan hemen sonra çocuklara/ergenlere ve ebeveynlerine hem danışmanlık hem de izleme hizmetleri verilebilir. Boşanmış ailelerin çocukları için yapılacak olan bu çaba ve destek sistemleri, bir geçiş döneminde olan boşanmış aile çocuklarına yardımcı olabilir. Riskli davranışlardan kaçınmaları için boşanmış ailelerin çocuklarına yönelik yapılan önleme müdahaleleri, yalnızca ilgili ailelere değil topluma da önemli bir fayda sağlayabilir (Gustavsen, vd., 2016). Ayrıca boşanmanın yaygınlığı göz önünde bulundurulduğunda grup müdahalelerinin ebeveyn ve çocuk üzerinde yaratabileceği küçük etkiler bile toplum açısından büyük önem taşıyabilir (Sandler, vd., 2018).

2.6. İlgili Araştırmalar

2.6.1. Ebeveyn boşanması yaşayan ergenler üzerine yapılmış yurt dışındaki araştırmalar

Basalamah ve Pebriani (2024) çalışmalarında boşanma sonrası ebeveynliğin ergenler üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcıları, 12 ila 18 yaşlarında olan ebeveynleri boşanmış olan dört ergendir. Araştırma sonucunda ebeveynleri boşanmış ergenlerin, ebeveynlerinin boşanmasından olumlu (örneğin; daha bağımsız olma) ve olumsuz (örneğin; ebeveynlerle gergin ilişkiler) şekilde etkilendikleri ve farklı deneyimler yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca bulgularda ebeveynlerin, ebeveynleri boşanmış ergenler için hem risk faktörü ve hem de koruyucu faktör olabileceği de vurgulanmıştır.

Zakhour ve diğerleri (2023) yaptıkları çalışmada Lübnanlı ergenlerde boşanma ile saldırganlık örüntüleri (fiziksel ve sözel saldırganlık, düşmanlık) arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcılarını Lübnan'ın tüm ilçelerindeki özel okullarda okuyan 12 ila 17 yaşlarında 1810 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda ise sözel ve fiziksel saldırganlık, öfke ve düşmanlık örüntülerinin ebeveynleri boşanmış

ergenlerde, ebeveynleri boşanmamış ergenlere kıyasla daha fazla görüldüğü belirtilmiştir.

Obeid ve diğerleri (2021) yaptıkları çalışmada Lübnanlı ergenlerde boşanma ile ruh sağlığı sonuçları, özellikle de anksiyete, depresyon ve intihar düşüncesi arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcılarını 16 özel okulda okuyan 14 ila 17 yaşları arasındaki 1810 ergen oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda ebeveynleri boşanmış ergenlerde sosyal korku ve kaçınma, intihar düşüncesi, depresyonun yüksek olduğu ve hem çocukları hem de ebeveynleri desteklemek için önleme müdahalelerine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır.

Auersperg ve diğerleri (2019) yaptıkları meta-analiz çalışmasında ebeveyn boşanmasının çocuklar için madde bağımlılığı ve ruh sağlığı alanlarında uzun vadeli etkilerini araştırmayı amaçlamışlardır. Araştırma 1990 ile 2018 yılları arasında kapsamaktadır. Araştırmaya 54 çalışma dahil edilmiş olup 506.299 katılımcıdan oluşan bir örnekleme sahiptir. Bu çalışma sonucunda, ebeveyn boşanmasından etkilenen çocukların çeşitli ruh sağlığı sorunları (örneğin; depresyon, anksiyete vb.) geliştirme riskinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Subramaniam ve diğerleri (2020) çalışmalarında ebeveyn boşanması sonrası ergenlerin sağlıklı yaşamı nasıl kavramsallaştırdıklarını keşfetmek için fenomenolojik bir desen ile nitel bir çalışma yapmışlardır. Ebeveynlerinin boşanmalarının üzerinden en az bir yıl geçmiş olan 16-18 yaşlarında on ergen araştırmanın katılımcılarıdır. Çalışma Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerle ve katılımcıların sosyal medya hesaplarını inceleyerek veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda ebeveynlerinin boşanmasıyla yüzleşmeye isteksizlik, ifade etme ve yansıtma isteği, ebeveyn boşanmasını kabullenme, ebeveynlerini affetme, boş verme ve hayata devam etme, başkalarının desteğini kabullenme, manevi eğilim, kendi kendine yardım ve başkalarına yardım etme temaları belirlenmiştir.

Amato ve diğerleri (2016) anne ve üvey babaların olduğu 1934 ailedeki ebeveyn-ergen ilişkilerini incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmacılar bu çalışma ile üvey ailelerdeki ergen-ebeveyn ilişkilerinin yapılarını ve ergenleri depresif belirtiler, suç işleme ve madde kullanımı açısından incelemişlerdir. Ergenlerin uyum düzeyleri değişkenlik gösterse bile bu değişkenliklerin çoğunun (örneğin; depresif belirtiler, madde kullanımı gibi) erken yetişkinlik yıllarında da devam ettiği görülmüştür.

Hartman ve diğerleri (2016) çalışmalarında ebeveynleri ayrılmış ya da boşanmış olan ergen ve genç yetişkinlerin günlük meşguliyetlerine ilişkin öyküsel bir araştırma sunarak ebeveyn boşanması veya ayrılığı sürecini araştırmayı amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcılarını 10 ila 20 yaş aralığında olan altı birey oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda ebeveyn boşanması ya da ayrılığı yaşayan ergenlerin sahip oldukları meşguliyetlerinin bu geçiş dönemini anlamlı ve üretken bir şekilde atlatmalarına katkı sağlayan kolaylaştırıcı bir etken olduğu vurgulanmaktadır.

Zeratsion ve diğerleri (2014) yaptıkları çalışmada ebeveyn boşanmasının ergenler için ruh sağlığı sorunlarından bağımsız olarak riskli davranışlarla ilişkili olup olmadığını incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcılarını, 2000/2001 ila 2004 yılları arasında uygulanan anketlere katılan 15-19 yaş aralığındaki ebeveynleri boşanmış 1861 ergen oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda, 15/16 yaşlarında veya daha küçükken ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerde ebeveyn boşanmasının sigara içme ve doping maddelerinin kullanımında artışla ilişkili olduğu bulunmuştur. Ancak ebeveyn boşanmasının daha ileri yaşlara denk gelmesi deneyimi ile geç ergenlik dönemindeki riskli davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğuna dair kanıt bulunamamıştır.

Tomcikova ve diğerleri (2011) çalışmalarında ebeveyn boşanması ile ergenlik çağındaki sarhoşluk arasındaki ilişkiyi ve ergenlerin ebeveynlerine yönelik duygularının bu ilişkiye etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın katılımcılarını Slovakya'nın farklı şehirlerinden 3.694 ilkokul öğrencisi (ortalama yaş 14.3, %49'u erkek, %51'i kız) oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda ise ebeveyn boşanmasının, ergenlik çağındaki sarhoşluk üzerinde bir etkisi olduğu, her iki ebeveyne karşı yüksek oranda olumsuz duygu ve düşük oranda olumlu duygunun varlığı ve boşanma sonrasında babanın olumlu bir şekilde sürece dahil edilmesinin, boşanmış ailelerdeki ergenlerin sarhoş olma olasılığının daha yüksek olması açısından koruyucu bir faktör olabileceği vurgulanmaktadır.

Kristjansson ve diğerleri (2009) çalışmalarında aile içi çatışmanın ebeveyn boşanması ile ergenlerin sigara ve alkol kullanımı arasındaki ilişkiye nasıl katkıda bulunduğunu incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcılarını İzlanda'daki okullarda 9. ve 10. sınıflara kayıtlı olan 14 ila 16 yaşlarında 7430 ergen oluşturmaktadır. Aile içi çatışmalar, ebeveyn boşanması ile ergenlerin sigara ve alkol kullanımı arasındaki ilişkiye önemli katkıda bulunmaktadır. Ebeveynler ve ergenler arasındaki çatışma, aile çatışması ve ergenlerin madde kullanımı arasındaki ilişkide en önemli faktör olarak vurgulanmaktadır.

Amato (2001) bu çalışmasında 1991b'de Keith ile yaptıkları meta-analize bir güncelleme getirmiştir. Amato'nun (2001) çalışmasında da ebeveynleri boşanmış olan çocuklar, ebeveynleri boşanmamış olan çocuklara kıyasla davranış, psikolojik uyum, akademik başarı, benlik kavramı ve sosyal ilişkiler alanlarında daha düşük puanlar almışlardır. Çalışmanın bir başka bulgusu ise ebeveyni boşanan çocuklar ile ebeveyni boşanmayan çocuklar arasındaki davranış, psikolojik uyum, akademik başarı, benlik kavramı ve sosyal ilişkiler alanlarındaki fark 1980'lerde daha az iken 1990'larda aralarındaki fark artmıştır.

Amato ve Keith (1991b) yaptıkları meta-analiz çalışmasında ebeveyn boşanması yaşamamış ve ebeveynleri boşanmış tek ebeveynle yaşayan çocukları psikolojik iyi oluş ölçütleri açısından karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Bu doğrultuda 92 çalışmayı inceleyerek ebeveynleri boşanmış çocukların çeşitli sonuçlarda (örneğin; okul başarısı, anne-çocuk ilişkisi) ebeveyni boşanmamış çocuklara göre daha düşük puan aldıkları bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca çalışmanın sonucunda ebeveyn yokluğu, düşük ekonomik durum ve aile çatışmalarını vurgulayan teorik bakış açıları için destekler bulunmuştur. En tutarlı destek ise aile çatışmalarından elde edilmiştir.

2.6.2. Ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerin dahil olduğu grup müdahaleleri üzerine yapılmış yurt dışındaki araştırmalar

Herrero ve diğerleri (2022) 30 çalışmayı içeren ve 4344 kişiden oluşan bir veri seti üzerinde boşanma sonrasında uygulanan müdahalelerin çocukların semptomatolojisini, bireysel kaynaklarını ve boşanmaya uyumlarını incelemek için bir meta-analiz çalışması yapmışlardır. Boşanma sonrası önleyici müdahalelerin çocukların boşanmaya uyum ve benlik saygısı üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmüştür. Ancak rastgele etki analizleri, müdahalelerin çocukların belirli değişkenleri üzerinde etkili olduğunu kanıtlamıştır. Uygulanan müdahalelerin çocukların genel ruh sağlığı sonuçları üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Kuschick ve diğerleri (2022) araştırmalarında tek ebeveynler ve çocuklarının sağlıklarını geliştirmeye yönelik olan uygulanan müdahale programlarını sistematik literatür taraması kapsamında incelemeyi amaçlamışlardır. 27 çalışmanın dahil edildiği araştırmanın bulgularında 22 müdahale programı incelenmiş ve çalışmaların davranışsal önleme merkezli olduğu ve bu gruplara yönelik yapılan müdahalelerin etkililiğine ilişkin kanıtların sınırlı olduğu ifade edilmiştir.

Martínez Pampliega ve diğerleri (2021) yaptıkları çalışmada çocukların psikolojik uyumunu desteklemeyi amaçlayan boşanma sonrası müdahale programlarından biri olan Egokitzen'in toplum temelli kurumlar tarafından uygulandığında dışsallaştırıcı ve içselleştirici çocuk semptomatolojisinin (somatizasyon, saldırganlık, anksiyete, depresyon) algılanmasındaki etkinliğini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın katılımcılarını İspanya'da 12 yaşın altında çocukları olan boşanmış 372 ebeveyn oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda Egokitzen programının toplum bağlamında etkili görüldüğü, ebeveynlere göre ebeveyn semptomatolojisinin (anksiyete, depresyon ve kişilerarası duyarlılık) azaltılması yoluyla dolaylı olarak çocuklarının da semptomatolojisini azaltabildiği ve boylamsal düzeyde, elde edilen sonuçların 6. ve 12. aylarda korunduğu belirtilmiştir.

Quchani ve diğerleri (2021) çalışmalarında Clark ve ACT (Kabul ve Kararlılık Terapisi) ebeveynlik eğitiminin, boşanmış bekar annelerin çocuklarının duygusal ve davranışsal problemlerini iyileştirmedeki etkililiğini karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Araştırmanın katılımcılarını, Mayıs-Temmuz 2019 döneminde İran'ın Meşhed kentindeki psikolojik danışma merkezlerine başvurmuş 66 boşanmış anne ve onların çocukları oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda alınan ebeveynlik eğitiminin boşanmış anneye sahip çocuklarda duygusal ve davranışsal problemlerin çözülmesinde etkili olabileceği belirtilmiştir.

Eira Nunes ve diğerleri (2020) sistematik derleme ve meta-analiz olarak yaptıkları çalışmalarında birlikte ebeveynlik programlarını; çocukların uyumu, ebeveyn-çocuk ilişkisi, ebeveyn psikolojik iyi oluşu, birlikte ebeveynlik ve romantik ilişkilerin kalitesi kapsamında incelemeyi amaçlamışlardır. Toplamda 23 programı ve 38 makaleyi incelemişler. Sonuç olarak ise birlikte ebeveynlik programlarının ebeveynlerin psikolojik iyi oluşu, birlikte ebeveynlik ve romantik ilişkilerin kalitesi üzerinde küçük ancak önemli bir etkisi olduğunu ifade etmişlerdir.

Poli ve diğerleri (2017) yaptıkları çalışmada ebeveynleri ayrılmış veya boşanmış olan çocuklara yönelik grup müdahalelerine ilişkin mevcut bilgileri gözden geçirmeyi ve bu müdahalelerin etkinliğini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın çalışma grubunu 1980-2014 yılları arasında yazılmış ve ebeveynleri ayrılmış veya boşanmış çocuklara yönelik uygulanan grup müdahalelerine odaklanan İtalyanca, İngilizce ve Fransızca dillerinde yazılmış akademik makaleler ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda incelenen araştırmalar arasında genel bir tutarsızlık olduğu

vurgulanmıştır. Örneğin, boşanmış ailelerin çocuklarına yönelik grup müdahalelerinin etkisini inceleyen 29 çalışmadaki sonuç farklılıklarının nedenleri; kullanılan yöntemlerin farklı olması, müdahale çeşidine göre ölçülen sonuçların farklı olması ve ölçülen sonuçların başlangıç seviyesinin dikkate alınmamasıdır. Ayrıca negatif sonuçlar her zaman müdahalenin başarısızlığını göstermeyebilir, sadece müdahalenin ölçülen alanda etkili olmadığını gösterebilir (benlik saygısında herhangi bir değişiklik olmaması müdahale öncesinde iyi veya normal benlik saygısı bildiren çocuk katılımcılar söz konusu olduğunda, grup müdahalesinin etkili olmadığı anlamına gelmeyebilir).

Angacian ve diğerleri (2015) çalışmalarında okul temelli bir sosyal beceri programı olan COPE'un ebeveynleri boşanmış olan ilköğretim öğrencilerinin sosyal becerileri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Bu araştırmanın katılımcılarını bir ilkokulda eğitim gören 10 yaşlarında ebeveynleri boşanmış sekiz çocuk oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda ise sosyal beceri müdahalesinin çoğu katılımcı için etkili olduğu ancak uzun vadeli etki için ya COPE programının daha uzun bir süre devam etmesi gerektiği ya da tedavi etkilerini sürdürmek için destek oturumlarının gerekli olduğu belirtilmektedir.

Johnson ve Wiechers (2003) yaptıkları çalışmada ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik olarak geliştirilen bir müdahale programının, ergenlerin benlik kavramı ile kaygı ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcıları devlet okulunda okuyan bir yıl önce ebeveynleri boşanmış 13 ila 18 yaşlarında 5'i kız ve 3'ü erkek olmak üzere toplam sekiz ergenden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda ergenlere uygulanan grup müdahale programının kaygı, depresyon duygularını azaltabileceği ve benlik kavramını geliştirebileceği belirtilmektedir.

Stathakos ve Roehrl (2003) yaptıkları meta-analiz çalışmasında anne babası boşanmış çocuklara yönelik uygulanan programların genel bir değerlendirmesini yapmayı amaçlamışlardır. Araştırmaya 23 çalışma ve 1615 kişilik bir örneklem dahil edilmiştir. Araştırmanın bulgularında grubun üye sayısı çok önemli olmasa da orta büyüklükteki grupların daha verimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çocuklara uygulanan programların etkili olmasında bazı faktörlerin önemli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu faktörlerden bazıları şöyledir; en iyi sonuçların 9-12 yaş grubunda, ebeveyn boşanmasından sonraki iki yıl içinde, en çok on oturum süren ve grup oturumlarının süresinin 60-75 dakika olduğu gruplardan elde edildiği görülmüştür.

Wolchik ve diğerleri (2002) çalışmalarında ebeveynleri boşanmış çocukların ruh sağlığı problemlerini önlemek için tasarlanmış 2 programın uzun vadeli etkililiğini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın çalışma grubunu 15 ila 19 yaşlarında çocukları olan toplam 218 aile oluşturmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda ebeveynleri boşanmış olan ergenlerin, anne programının ve anne-çocuk programının ruhsal bozukluk belirtilerini; ruhsal bozukluk tanısı oranlarını, dışsallaştırma sorunlarının düzeylerini; marihuana, alkol ve uyuşturucu madde kullanımını ve cinsel partner sayısını azalttığı belirtilmiştir.

2.6.3. Ebeveyn boşanması yaşayan ergenler üzerine yapılmış yurt içindeki araştırmalar

Özbekler Kın (2024) yaptığı çalışmada ebeveynleri boşanma sürecinde olan 9-12 yaş aralığındaki çocukların boşanmaya uyumları ile bilişsel duygu düzenleme stratejilerini incelemeyi amaçlamıştır. Katılımcılar İzmir Bayraklı Adliyesi'nde ebeveynlerinin boşanma davaları devam eden 9-12 yaş aralığındaki 103 çocuktan oluşmaktadır. Çalışmanın bulgularında ise çocukların boşanmaya uyumları ile bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin alt boyutlarından olan kendini suçlama, kabul etme ve felaketleştirme arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Altın (2023) yaptığı çalışmada ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış ergenlerin algıladıkları anne-baba kabulü, psikolojik uyum ve affetmeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Katılımcılar ortaokul ve lise eğitimine devam eden toplam 500 (ebeveyni boşanmış 200 ve ebeveyni boşanmamış 300) öğrencidir. Ebeveynleri boşanmış ergenlerde baba kabulü; affetme üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı bir etkiye sahipken; ebeveynleri boşanmamış ergenlerde ise anne kabulü, affetme üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı bir etkiye sahiptir. Psikolojik uyumun her iki grupta da ebeveyn kabulü ve affetme arasındaki ilişkiye aracılık ettiği bulunmuştur.

Tunalı (2023) araştırmasında ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış olan çocuklarda akran zorbalığının görülme sıklığını ve akran zorbalığındaki rolleriyle ilgili psikopatolojileri karşılaştırmayı amaçlamıştır. Araştırmaya katılanlar 6 ila 18 yaş aralığında olan, çocuk ve ergen ruh sağlığı polikliniklerine başvuran toplam 140 çocuktur. Bu katılımcıların yarısının annesi babası boşanmış diğer yarısının ise annesi babası evlidir. Araştırmada, katılımcıların akran zorbalığındaki rolleri ele alındığında kurban rolündekilerin zorbalığa dahil olmayanlara göre ebeveynlerinin boşanmış olma olasılığı

çok daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca evde psikolojik şiddet görme ve ebeveyn boşanmasının çocukların zorbalık rollerinden olan kurban olma ihtimallerini arttırdığı bulunmuştur.

Yanar ve İlhan (2022) yaptıkları çalışmada ebeveynleri boşanmış çocuklarda boşanmanın ve travma sonrası büyümenin etkilerini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma grubunu ise ebeveynleri boşanmış sekiz ortaokul ve lise öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda ebeveyn boşanmasının çocuklar için zorlayıcı yaşantılardan biri olduğu ve boşanma sonrası çocuklar için yaşantı değişikliklerinin farklı alanlarda ve şekillerde olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca boşanma sonrası çocukların bu süreçle başa çıkmak için çeşitli yollar bulmaya çalışırken sıklıkla bu durumu başkalarıyla paylaşmakta zorlandıkları ve yardım istemekten kaçındıkları belirtilmiştir. Ancak bu zorlu sürecin bazen de çocukların kimden destek alabileceklerini daha iyi anlama, yardım isteme ve verme becerilerini geliştirdiği görülmüştür. Başka bir deyişle, boşanmanın çocuklar için hem zorluklar yaratabileceği hem de çocuklara yeni beceriler kazandırabileceği vurgulanmıştır.

Canan (2021) çalışmasında ebeveynleri boşanmış ve ebeveynleri boşanmamış 13 ila 18 yaşlarındaki ergenlerin iyilik hallerini boşanmayla ilişkili psikososyal değişkenlere göre karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmaya toplamda 784 ergen (ebeveyni boşanmış 259 ergen ile ebeveyni boşanmamış 525 ergen) katılmıştır. Araştırmanın sonucunda ebeveyni boşanmış ergenlerin iyilik hallerinin ebeveynleri boşanmamış olanlara göre daha düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Ayrıca bu iyilik halinin cinsiyete ve kardeş sayısına göre değişmediği de belirtilmiştir.

Bettemir (2020) çalışmasında ebeveyn boşanmasından sonra ergenlerin yaşantılarını tespit etmeyi ve bu tespitleri bazı değişkenler açısından incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın katılımcıları bir büyükşehirde devlet lisesinde eğitimlerine devam eden ebeveynleri boşanmış 672 ergendir. Çalışmanın sonucunda cinsiyetin ve ebeveyn boşanmasından sonra geçen sürenin ebeveyni boşanmış ergen yaşantısında anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmüştür. Ancak gelir düzeyi, velayetin olmadığı ebeveyni görme sıklığı ve kardeş sayısı açısından ebeveynleri boşanmış ergenlerin yaşantılarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Yılar (2020) çalışmasında ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış ergenlerin bağlanma tarzları ve karar verme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmaya ebeveyni boşanmış 147 ergen ve ebeveyni boşanmamış 150 liseli ergen

katılmıştır. Araştırmanın sonucunda ergenlerin karar verme düzeyleri ile bağlanma tarzları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulunmuştur. Ayrıca boşanmamış ailelerden gelen ergenler, boşanmış ailelerden gelen ergenlere kıyasla daha yüksek özsaygıya ve karar vermede daha temkinli bir seçiciliğe sahiptir. Buna karşılık, boşanmış ailelerden gelen ergenlerin, karar vermede daha fazla umursamazlık ve panik davranışı sergiledikleri belirtilmiştir.

Eroğlu ve Topkaya (2019) çalışmalarında ebeveyn boşanması konusunda uyum güçlüğü yaşayan çocuklarda boşanmaya uyum, benlik kavramı ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın çalışma grubunu anne ve babası boşanmış 147 ilkokul ve ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda boşanmaya uyumu yüksek olan katılımcıların benlik kavramı yüksek bireyler oldukları ve kendilerini endişeli olmayan, iyi huylu ve sabırsız kişilik özelliklerine sahip kişiler olarak tanımladıkları vurgulanmıştır.

Gür (2019) yaptığı çalışmada evli ve boşanmış ebeveynleri olan ergenlerin sosyal dışlanma, siber zorbalık ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkileri değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmaya toplamda 342 liseli ergen (ebeveyni boşanmış 152 ve ebeveyni boşanmamış 190) katılmıştır. Araştırmanın sonucunda ebeveynleri boşanmış olan ergenlerin, ebeveynleri boşanmamış olanlara göre sosyal dışlanma ve siber zorbalık düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca ebeveynleri boşanmış kız ergenlerin sosyal dışlanma ve siber zorbalık oranlarının erkek ergenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Mehel (2019) çalışmasında ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış ergenlerin öznel iyi oluş, benlik saygısı ve yaşamda anlam seviyelerini incelemeyi amaçlamıştır. Katılımcılar Ordu ilinde lisede okuyan 461 ergendir (ebeveyni boşanmış 216 ergen ile ebeveyni boşanmamış 245 ergen). Araştırma sonucunda ebeveynleri boşanmış ergenler, ebeveynleri boşanmamış ergenlerle kıyaslandığında kardeş sayısı daha az, anne eğitim seviyesi daha yüksek, ebeveynleriyle ilişkilerini daha olumsuz olarak değerlendirenlerin öznel iyi oluş, benlik saygısı ve yaşamda anlam puanları daha düşük bulunmuştur.

Türkgüzeli (2019) çalışmasında ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış çocukların iyimserlikleri ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyini incelemiştir. Katılımcılar ortaokulda eğitimine devam eden toplam 100 (ebeveyni boşanmış 50 ve ebeveyni boşanmamış 50) öğrencidir. Araştırma sonucunda ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış çocuklar arasında ait olma, eğlence, güç ve temel ihtiyaçlarının giderilmesi bakımından

anlamalı bir farklılık olduğu bulunmuştur. İyimsizlik alanında ise yine ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış çocuklar arasında anlamalı bir farklılık bulunmuş ancak özgürlük temel ihtiyaçlarının karşılanmasında anlamalı bir fark bulunamamıştır. Ayrıca bu farklılıklar ebeveynleri boşanmamış çocuklar lehinedir.

Üzbe Atalay ve Kurt Ulucan (2018) yaptıkları çalışmada ebeveynleri boşanmış ergenlerin kendini toplama gücünü incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcıları 16 ila 17 yaşlarında, çocukluk döneminde ebeveyn boşanması yaşamış beş lise öğrencisidir. Çalışma sonucunda çocukluk döneminde ebeveyn boşanması ile yüz yüze gelen ergenlerin; bakış açılarını değiştirme, olumlu benlik algısı geliştirme, gelecekle ilgili gerçekçi ve umutlu beklentilere sahip olma gibi içsel; ebeveynlerinin boşanma sonrası olumlu tutumu, algıladıkları sosyal destek alanları ve sosyal aktivitelere katılma gibi dışsal koruyucu faktörler aracılığı ile sağlıklı şekilde normal işlevselliklerine dönebildikleri belirtilmiştir.

Ünaldı (2016) çalışmasında çocuğun iyilik hali üzerinde boşanma ile ebeveyn çatışmasının etkileri ve çocuklardaki psikiyatrik bozukluklar ile ebeveyn kabul-red algısı ve risk-koruyucu faktör ilişkisini incelemiştir. Katılımcılar 8 ila 18 yaş aralığında, İstanbul Tıp Fakültesi Çocuk ve Eren Psikiyatri polikliniğinde de tedavi gören otizm ve zeka geriliği tanısı almamış 86 ergenden oluşmaktadır. Çalışma sonucunda ebeveyn çatışması ile baba reddi ilişkili bulunmuş ve baba reddi olan çocuklarda depresyon ile kaygı daha fazla görülmüştür. Çocukların boşanmaya uyum sağlamasının daha zor olduğu, ergenlerde ise depresyon, sosyal fobi ve panik bozukluğun daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca çocuğun iyilik hali üzerinde etkili olan risk faktörleri arasında velayeti almamış ebeveynin çocuğun yaşamına eşlik etmemesi, boşanma sırasında çocuğun yaşı, boşanmanın üstünden geçen zaman yer alırken; korucuyu faktörler arasında ise sosyal destek, ebeveynle sağlıklı iletişim ve tedaviye ulaşım sağlama yer almaktadır.

Akdoğan (2012) yaptığı çalışmada ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış ergenlerin algıladıkları sosyal desteği çeşitli değişkenler açısından ele almayı amaçlamıştır. Araştırmaya toplam 468 (272 = kız, 196 = erkek) lise öğrencisi katılmıştır. Çalışmanın sonucunda ergenlerin algıladıkları sosyal desteğin anne-babanın boşanma durumuna göre anlamalı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür.

Aydın ve Baran (2012) araştırmalarında ebeveynleri boşanma sürecinde olan 9-12 yaş aralığındaki çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin incelenmesini ve boşanmaya uyumlarında etkili olabilecek faktörlerin ortaya konmasını amaçlamışlardır. Araştırmanın

çalışma grubunu Ankara Adalet Sarayı'nda bulunan aile mahkemesinde boşanma davaları devam ebeveynlerin, (9-12 yaş aralığında 55'i kız ve 38'i erkek) çocukları oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda çocukların boşanmaya uyumunda doğum sırasının anlamlı farklılığa sebep olduğu; çocukların cinsiyetinin, kardeş sayısının, birlikte yaşadığı ebeveynin, anne baba ayrılığını öğrendiği kişinin, anne babanın öğrenim düzeyinin, çalışma durumunun ve çocuk için profesyonel yardım alınmasının anlamlı bir farklılık göstermediği vurgulanmıştır.

Fiyakalı (2008) çalışmasında ebeveyni boşanmış ve boşanmamış ergenlerin sürekli öfke düzeyleri ve öfkeyi ifade etme tarzlarının çeşitli değişkenlere (cinsiyet, sınıf, anne-baba eğitim seviyesi ve algılanan anne-baba tutumu) göre değişip değişmediğini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamıştır. Katılımcılar Denizli ilinde lise eğitimine devam eden toplam 836 (454 = kız, 382 = erkek) ergendir. Araştırmanın bulgularına göre ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış ergenlerin sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzında cinsiyet, sınıf, anne-baba eğitim seviyesine göre anlamlı bir fark bulunamamış ancak algılanan anne-baba tutumuna göre anlamlı bir fark bulunmuştur.

2.6.4. Ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerin dahil olduğu grup müdahaleleri üzerine yapılmış yurt içindeki araştırmalar

Yıldırım ve diğerleri (2024) yaptıkları çalışmada çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın, boşanmış ailelerden gelen ergenlerin kaygı ve umutsuzluk düzeyleri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcılarını bir devlet okulunda okuyan 18 ergen (9'u deney grubu, 9'u kontrol grubu) oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın boşanmış ailelerden gelen ergenlerde kaygı ve umutsuzluğu azaltmada başarılı olduğu belirtilmiştir.

Halisdemir ve Nazlı (2023) çalışmalarında ebeveynleri boşanmış ergenler ve anneleri için geliştirilen boşanmaya uyum programının etkililiğini incelemişlerdir. Çalışmanın katılımcıları 12 ila 14 yaş aralığındaki 16 ortaokul öğrencisi ve onların velayetlerini üstlenmiş 16 anne olmak üzere toplam 32 kişiden oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda, çocuk ve yetişkin boşanmaya uyum programının çocukların ve annelerinin psikolojik sağlamlık, boşanmaya uyum ve aile yaşam doyumunun artırılmasında etkili olduğuna ulaşılmıştır.

Demirci (2021) yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin iyi oluş düzeylerini arttırmada pozitif psikoloji yaklaşımına dayalı PERMA grupla psikolojik danışma

müdahalesinin etkililiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın katılımcılarını 18-20 yaş aralığındaki 14 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda ise pozitif psikoloji yaklaşımına dayalı PERMA grupla psikolojik danışma müdahalesinin, öğrencilerin iyi oluş düzeylerini arttırmada etkili olduğu belirtilmiştir.

Dursun ve Eryılmaz (2019) yaptıkları çalışmada ebeveynleri boşanmış ergenlerin öznel iyi oluş düzeyini artırma programının etkililiği incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcıları meslek lisesinde okuyan 18 ergenden (9'u deney grubu, 9'u kontrol grubu) oluşmaktadır. Araştırma sonucunda öznel iyi oluşu artırmak amacıyla uygulanan programın ebeveynleri boşanmış ergenler üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerde başarılı olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle ebeveynleri boşanmış ergenler için programın kullanılabileceği vurgulanmıştır.

Şentürk Aydın ve Nazlı (2015) yaptıkları çalışmada ebeveynleri boşanmış çocuklar için geliştirilen ve uygulanan Yaşam Becerileri Eğitim Programı'nın çocukların uyum düzeylerine etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın katılımcılarını bir ilköğretim okulunun 4. ve 5. sınıfında okuyan 12 kız ve 8 erkek öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda Yaşam Becerileri Eğitim Programı'nın çocukların boşanmaya uyumlarını anlamlı düzeyde arttırdığı ve bu anlamlı artışın ise kalıcı olduğu belirtilmektedir. Ancak bu programın ebeveynleri boşanmış çocuklar için çatışma, kötü uyum düzeylerini azaltma, sosyal destek düzeylerini artırma ve bu etkileri sürdürmede etkili olmadığı vurgulanmıştır.

Meriç (2007) yaptığı çalışmada geliştirdiği grup rehberliği çalışmasının ebeveynleri boşanmış ergenlerin uyum düzeylerini, sosyal becerilerini, problem çözme becerilerini ve benlik algılarını geliştirmeye yönelik etkisinin olup olmadığını incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın katılımcılarını 9. sınıfta okuyan, ebeveynleri boşanmış 15 yaşında 51 ergen oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda ise ebeveynleri boşanmış ergenlere uygulanan grup rehberliğinin ergenlerin uyum sorunlarını azaltmada, problem çözme becerilerini ve sosyal becerilerini geliştirmede, benlik algılarını yükseltmede etkili olduğu belirtilmiştir.

Yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde, ebeveyn boşanması yaşayan ergenlerle ilgili yapılan çalışmaların özellikle ergenlerde; kaygı, depresyon, alkol ve madde kullanımı, boşanmaya uyum, akademik başarı, ebeveyn-ergen ilişkisi gibi konulara odaklandıkları söylenebilir. Ayrıca yurt dışında yapılan çalışmalarda ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerinin çoğunlukla etkili olduğu görülmektedir. Yurt içinde yapılan çalışmalar incelendiğinde ise; ebeveyn

boşanması yaşayan ergenleri konu alan çalışmaların özellikle ergenlerde boşanmaya uyum, benlik kavramı, duygular ve ebeveyn-ergen ilişkisi gibi konulara odaklandıkları söylenebilir. Ayrıca yurt içinde yapılan çalışmalarda da ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerinin etkili olduğu söylenebilir.

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, çalışma grubu, verileri toplama teknikleri ve verilerin analizi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik yapılan grup müdahalelerinin etkililiğini inceleyen çalışmaları derlemek için sistematik literatür taraması (SLT) yönteminden yararlanılmıştır. SLT, alanda var olan literatürün bir araya toplanması ve değerlendirilmesini içeren bir süreç olmakla beraber gelecekteki araştırmalar için de bilinmeyene dikkat çekerek öneriler oluşturan ve onlara yön veren bir yaklaşımdır (Paul ve Barari, 2022). Popülerliği katlanarak artan SLT'nin (Ghorbani, vd., 2022) bilgi üretiminin de arttığı günümüzde var olan literatürü özetlemek, teori oluşturmak için oldukça gerekli olduğu üzerinde durulmaktadır (Marzi, vd., 2025; Özer ve Görgülü, 2021; Paul, vd., 2024). Günümüzde araştırmacılar hem yapılmış çalışmaları takip etmekte hem de bu çalışmaları inceleyen ve değerlendiren çalışmalar yapmaktadır. Uluslararası alanyazında bazı ülkelerde uzun zamandır yapılan SLT'nin son yıllarda Türkiye'de de hızlı bir artış gösterdiği ve bir araştırma yöntemi olarak kullanıldığı dikkati çekmektedir (Yılmaz, 2021). SLT de belirlenen araştırma sorusunu cevaplamak için dahil etme ve dışlama kriterlerine uygun olarak tüm ampirik kanıtları bütünleştirmeye çalışılırken; güvenilir bulgular sağlayıp, yanlılığı en aza indirmek için şeffaf ve sistematik yöntemler kullanılmaktadır (Liberati, vd., 2009).

SLT çalışmalarında çoğunlukla "Sistematik İncelemeler ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Öğeleri" (PRISMA) adımları izlenir (Liberati, vd., 2009). PRISMA beyanı, SLT ve meta-analiz yazmak isteyen araştırmacılar için araç olarak kullanılmak üzere tasarlanmış 27 maddelik bir kontrol listesi ve dört aşamalı bir akış diyagramından meydana gelen kanıta dayalı bir kılavuздur (Liberati, vd., 2009; Moher, vd., 2009; Pati ve Lorusso, 2018). PRISMA, SLT'nin şeffaf bir şekilde raporlanması için gerekli olduğu düşünülen maddelerden oluşmaktadır (Liberati, vd., 2009). PRISMA'nın amacı, araştırmacıların SLT ve meta-analizlerin raporlanmasını geliştirmelerine yardımcı olmaktır. PRISMA diğer araştırma türlerinin, özellikle de müdahale değerlendirmelerinin

sistematiik incelemlerinin raporlanması için bir temel olarak kullanılabilir. Aynı zamanda PRISMA'nın kullanılması, yayınlanmış sistematiik incelemlerin eleştirel değerlendirmesi için de faydalı olabilir (Moher, vd., 2009). PRISMA gibi kontrol listelerinin kullanılması, SLT'nin raporlama kalitesini artıracak ve SLT'deki makalelerin seçim sürecine de açıklık ve netlik kazandıracaktır (Knobloch, vd., 2011).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın alışma grubunu dahil etme ve dışlama kriterleri kapsamında seçilen ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerini içeren çalışmalar oluşturmaktadır.

3.3. Verileri Toplama Teknikleri

SLT belirli bir konu alanı, araştırma sorusu veya bir olguyla alakalı mevcut literatürü tanımlama, değerlendirme ve yorumlama aracıdır. SLT'nin incelediği çalışmalar birincil çalışmalar olarak tanımlanırken; SLT ise ikincil bir çalışma biçimi olarak adlandırılır. İkincil çalışmalarla elde edilen kanıtların birikimi yeni bakış açıları sunma ve yapılabilecek yeni birincil çalışmalar için alan belirleme noktasında oldukça önemli olabilir (Brereton, vd., 2007; Kitchenham ve M. Charters, 2007). SLT yöntemi üç ana aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; planlama, yürütme ve raporlamadır. Planlama aşamasında, araştırmacılar öncelikle ihtiyaı ve araştırma sorularını belirler ve bir SLT protokolü geliştirir. Yürütme aşamasında ise araştırmacılar birincil çalışmaları belirler ve seçer, verileri çıkarır, analiz eder ve sentezler. Son aşama olan raporlamada aşamasında araştırmacılar literatür taramasından elde ettikleri bulguları hazırlamış oldukları doküman aracılığıyla raporlaştırır (Brereton, vd., 2007; Kitchenham ve M. Charters, 2007; Xiao ve Watson, 2019). SLT'deki aşamalar aşağıdaki gibidir:

1. *Araştırma sorularını belirleme:* Araştırma sorusu çalışmada ulaşılacak yeri göstermektedir. Bir araştırma sorusu veya hipotez temelinde yapılan sistematiik literatür taraması, mevcut literatürde belirli bir konuyu incelemeyi amaçlar.
2. *Araştırma protokolü geliştirme ve doğrulama:* Araştırmacı sorularını yanıtlamak için uygun veri tabanlarını (rneğin; Wiley ve Pubmed vb.) ve sorgulamayı yapacağı anahtar kelimeleri belirler.
3. *Literatürü araştırma:* Araştırma sorusunu cevaplayabilmek için seçilen veri tabanlarında kapsamlı muhtemel birincil çalışmalar listesi öncelikli olarak başlık ve özetlere bakılarak oluşturulur.

4. *Dahil edilecek çalışmaları seçme:* Araştırmanın amacına ulaşması için belirlenen kriterlere dayanarak, birincil çalışmaların tam metinleri incelenir.
5. *Kaliteyi değerlendirme ve gerekli verileri çıkarma:* Seçilen çalışmaların tam metinleri incelenirken seçim ölçütleri kullanılarak gereken verilerin çıkarılması aşamasıdır.
6. *Verileri sentezleme:* Elde edilen birincil çalışmalarla araştırma sorusuna cevap üretebilmek için bütünleştirmelerin yapıldığı süreçtir.
7. *Raporlaştırma:* Araştırmadan elde edilen bulguların açık ve net bir şekilde rapor olarak sunulmasıdır. Bu aşamada araştırmacı adım adım çalışmanın nasıl yapıldığını, yöntemi, bulguları ve sonuçları ayrıntılı bir şekilde açıklar (Brereton, vd., 2007; Xiao ve Watson, 2019; Yılmaz, 2021).

3.3.1. Veri Tabanları ve Arama Terimleri

Veri tabanlarında arama yapmak, uygun çalışmaları bulma olasılığını en üst düzeye çıkarma ve maliyetleri en aza indirme arasında bir denge içerir (Stevinson ve Lawlor, 2004). Sistematik incelemeleri değerlendirmek için bir ölçüm aracı olan AMSTAR kontrol listesine göre, veri tabanlarının yayın listeleri farklı olduğu için ve kapsamlılığı artırmak adına en az iki elektronik veri tabanında arama yapmak SLT çalışmalarında kullanılmalıdır. SLT’lerde arama yapılacak veri tabanlarının sayısını artırmak kapsamlı ve tamamlayıcı bir strateji olabilir (Betrán, vd., 2005; Faggion, 2015; Shea, vd., 2007). Bu nedenle mevcut çalışmada, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan ve geniş bir araştırma yelpazesini kapsayan EBSCOHOST (Academic Search Ultimate, ERIC, MEDLINE gibi tüm veri tabanları dahil), Pubmed, SAGE, Science Direct, Scopus, Web of Science ve WILEY olmak üzere yedi veri tabanı kullanılmıştır.

3.3.2. Anahtar Kelimeler

Bilimsel çalışmaların sonuçları kümülatiftir. Bu yüzden genel olarak araştırmacılar özellikle de kanıtları sentezlemeyi amaçlayanlar, bilimsel bilgiye etkili ve verimli bir şekilde ulaşmaya çalışırken (Gusenbauer ve Haddaway, 2020) araştırma konusunu içeren anahtar kelimelerden destek alırlar. Alanyazını araştırırken en sık kullanılan yol anahtar kelimeler aracılığıyla yapılan aramalardır (Ely ve Scott, 2007). Ancak araştırmalarda anahtar kelimelerin seçimi dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir (Cronin, vd., 2008). SLT’lerde veri tabanlarında tarama yaparken anahtar kelimeleri birleştirmek diğer bir stratejidir ve bu kelime kombinasyonlarını yapmak için birçok veri tabanı Boolean

Bağlaçları adı verilen komutları kullanır (Ely ve Scott, 2007). Bu bağlaçlar sistematik aramaların vazgeçilmez birer parçası olup aramanın kapsamını diğer tekniklerin aksine kesin bir şekilde belirlemeye yardımcı olur (Chu ve Rosenthal, 1996; Hjørland, 2015). “AND”, “OR” ve “NOT” gibi Boolean Bağlaçları en yaygın kullanım alanına sahiptir (Ely ve Scott, 2007; Scells, vd., 2020).

“AND” bağlacı belirlenen tüm anahtar kelimeleri içeren makaleleri arar. Örneğin, “adolescent AND divorce” ifadesi ergen ve boşanma kelimelerini içeren referansları tanımlar.

“OR” bağlacı belirlenen anahtar kelimelerden herhangi birini içeren makaleleri arar. Örneğin, “divorce OR group intervention” ifadesi boşanma veya grup müdahalelerini içeren referansları tanımlar.

“NOT” bağlacı belirlenen özel anahtar kelimeyi içeren makaleleri hariç tutar. Örneğin, “divorce NOT adult” ifadesi boşanma ile ilgili ancak yetişkinlerle ilgili olmayan referansları tanımlar.

“AND” kullanımı hassasiyeti artırır. “AND” ve “OR” tek kavramları ortak bir arama dizisine bağlamak için kullanılırken, “NOT” genellikle belirsizliği ortadan kaldırmak için kullanılır (Bramer, vd., 2018; Chu ve Rosenthal, 1996; Hjørland, 2015). Ayrıca “*” bağlacı, kullanıldığı kelimedeki ekleri aramaya dahil eder. Örneğin; “adolescent*” ifadesi ergen, ergenler kelimelerini içeren referansları tanımlar. “...” bağlacı, yan yana kullanılan birden çok kelimeyi bulmak için bir ifadeyi tırnak içine alır. Örneğin, “group intervention” grup müdahalesi kelimelerine birlikte bakar (Bramer, vd., 2018; Cronin, vd., 2008; MacFarlane, vd., 2022).

SLT’de veri tabanları ve anahtar kelimelerin seçimi kadar hangi zaman diliminde yapılan çalışmalara ulaşılabileceğine karar vermek konusu da önemlidir. Genellikle SLT’lerde en uygun olan son yıllarda yayınlanan alanyazının ele alınmasıdır. Zaman dilimi belirlenirken dahil edilecek çalışmalar için 5-10 yıllık bir zaman dilimi seçilebilir (Cronin, vd., 2008; Paniagua, 2002). Dolayısıyla mevcut çalışmada 2014-2024 yılları arasında yayınlanmış çalışmaları kapsayacak şekilde sorgulamalar gerçekleştirilmiştir. Belirlenen veri tabanlarında Başlık, Özet ve Anahtar Kelimelerde “adolescent”, “divorce”, “group intervention”, “psychotherapy” ve “psychoeducation” kelimeleri sorgulanmıştır. “adolescent” kelimesinin tekil ve çoğul halini içerecek şekilde arama yapılmıştır. Mevcut çalışmada, veri tabanlarında kullanılan arama terimleri aşağıdaki gibidir:

TIT-ABS-KEY (adolescent*) AND TIT-ABS-KEY (divorce) AND TIT-ABS-KEY (“group intervention”) TIT-ABS-KEY AND (psychotherapy) AND TIT-ABS-KEY (psychoeducation).

EBSCOHOST veri tabanında: adolescent* AND divorce AND group intervention şeklinde arama yapılmıştır. Daha sonra, adolescent* AND divorce AND “group intervention” şeklinde ve adolescent* AND divorce AND group intervention AND psychotherapy şeklinde ve son olarak adolescent* AND divorce AND group intervention AND psychoeducation şeklinde ayrı ayrı aramalar yapılmıştır. Diğer altı veri tabanında da aynı şekilde aramalar yapılmış ve sonuçlar çalışmanın dahil etme-dışlama kriterleri kapsamında ele alınmıştır.

3.3.3. Dahil Edilme ve Dışlama Kriterleri

SLT ve meta-analiz için çalışma seçme süreci, hem çok katmanlı hem de karmaşık bir süreçtir (Meline, 2006). Çalışmanın türüne, katılımcı yapısına, müdahaleye ve ilgilenilen sonuç kategorisine bağlı olarak dahil etme ve hariç tutma kriterleri ele alınmaktadır (Higgins ve Green, 2008). Dolayısıyla SLT’de verilerin dahil edilmesi ve hariç tutulması kavramı, veri taramasının geçerli ve güvenilir sonuçlar vermesi için temeli oluşturmaktadır (Meline, 2006).

Araştırma sorusunun belirlenmesi, SLT’nin planlanmasındaki ilk adımlardan biridir. Araştırma sorusu SLT’nin yürütülmesini büyük ölçüde belirler; dahil etme kriterleri sorunun bir sonucu olarak geliştirilir (Stern, vd., 2014). SLT sorusunu yapılandırmada araştırmacılara yardımcı olacak çeşitli çerçeveler mevcuttur. Bu çerçevelerden biri de PICO’dur. İyi bir araştırma sorusu, PICO anımsatıcısında yer alan dört unsuru içermelidir. Bu unsurlar; *Populatin* (Nüfus), *Intervention* (Müdahale), *Comparison* (Karşılaştırma), *Outcomes* (Sonuçlar) şeklindedir. PICO genellikle nicel incelemelerde (sayısal veriler üreten geleneksel bilimsel yöntemlere dayalı araştırmaları içeren) kullanılır. “S”nin çalışma tasarımları ve “T”nin zaman çerçevesi anlamına geldiği PICOS ve PICOT varyantları da kullanılabilir. Bu tür çerçeveler, incelemenin yapısının ve sorusunun netleştirilmesine yardımcı olur. Ayrıca PICO sistematik inceleme sürecinde, arama stratejisi tasarlanırken kavram haritalamasına (ilgili anahtar kelimeleri ve arama terimlerini belirlemeye yardımcı olmak) rehberlik etmek için kullanılabilir (Higgins ve Green, 2008; Munn, vd., 2014; Stern, vd., 2014). Bu çalışmada belirlenen dahil etme ve dışlama kriterleri gerekçeleri ile Tablo 1’de yer almaktadır.

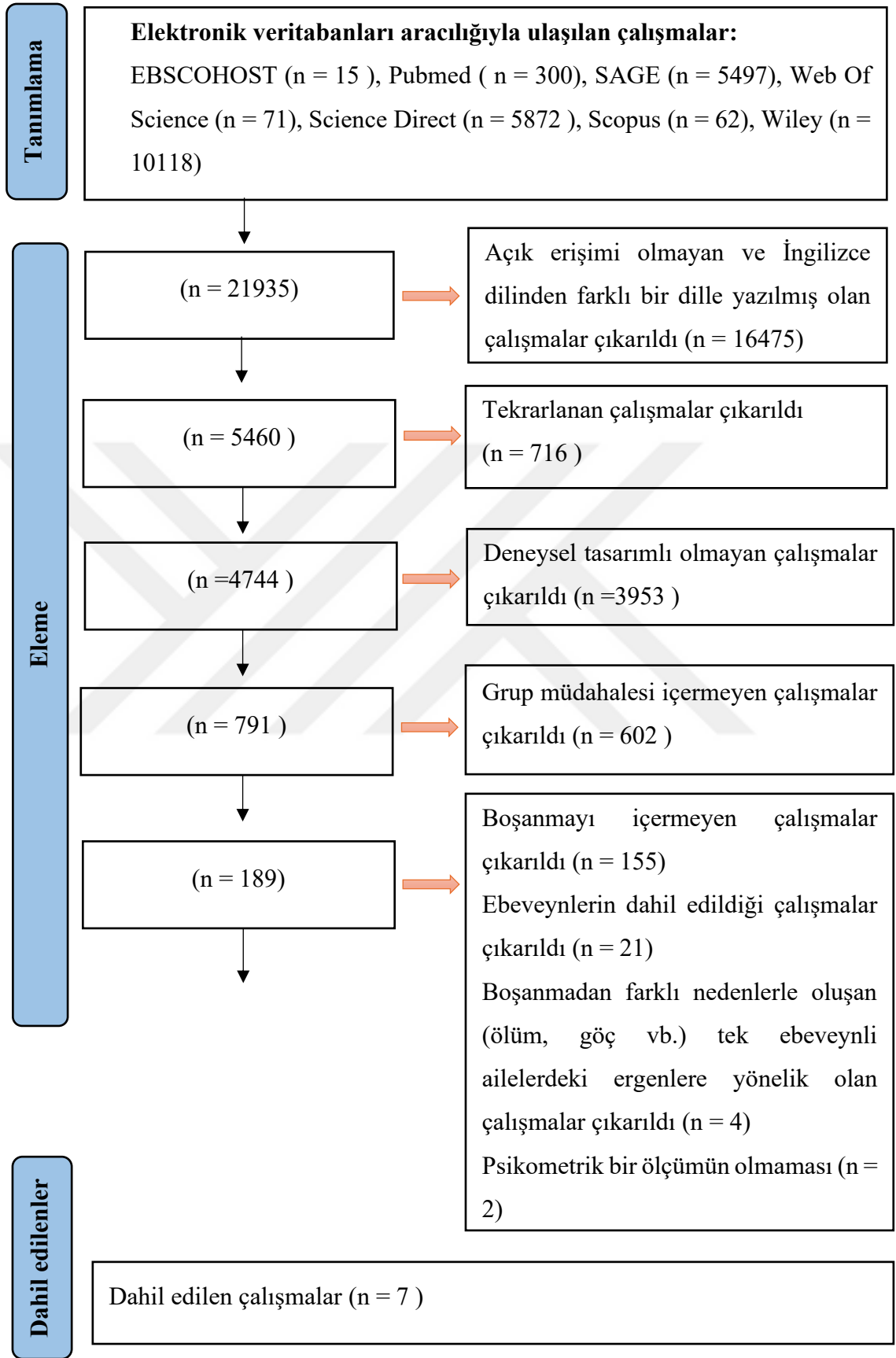
Tablo 1

Çalışma Seçim Süreci İçin Dahil Etme ve Dışlama Kriterleri

Dahil edilme kriterleri	Gerekçesi
Katılımcıların yaş aralığının 10-20 yaş arasında olması	Ergenliğin başlangıç ve bitiş yaşı alanyazında farklılık gösterse de genellikle benzer olup Santrock'a (2010/2021) göre bu yaşlar 10-21 yaşları arasını kapsamaktadır. Bu çalışmada ise ergenlik yaşı 10-20 arası kabul edilmiştir.
Ailesi boşanmış ergenlerin katılımcı olması ve buna yönelik bir grup müdahalesinin uygulanmış olması	Ebeveynleri boşanmış ergenlere uygulanan grup müdahaleleri ve bunların etkililiğinin araştırılması.
Psikometrik bir ölçümün olması (ön test-son test uygulamalarının yapılmış olması)	Deneysel müdahalenin nicel verilere dayanması.
Çalışmaların İngilizce dilinde yazılmış olması	Bilimsel çalışmalarda kullanılan en yaygın dilin İngilizce olması ve tercüme edilebilmesi.
Deneysel desenli çalışmalar	Deneysel desenli çalışmaların evrene genellenebilir bulgular sunması.
Hakemli bir dergide yayınlanmış olması	Nitelikli çalışmaların dahil edilmesi.
2014-2024 yılları arasında yayınlanan çalışmalar	Genellikle SLT'lerde en uygun olan son yıllarda yayınlanan alanyazının ele alınmasıdır. Zaman dilimi belirlenirken dahil edilecek çalışmalar için 5-10 yıllık bir zaman dilimi seçilebilir (Cronin, vd., 2008; Paniagua, 2002).
Dışlama Kriterleri	
Diğer formatlarda yayınlanmış çalışmalar (kitaplar, bildiriler, gazeteler, bültenler ve tezler)	Daha az bilimsel titizlik içermesi.
Grup müdahalesi içermeyen çalışmalar	Araştırmanın konusu ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik grup müdahaleleri olduğu için grup müdahalesi içermeyen çalışmalar bu araştırmada dışlanmıştır.
Ergen olmayan kişilerin dahil edildiği çalışmalar	Araştırmanın konusu ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik grup müdahaleleri olduğu için ergenleri içermeyen çalışmalar bu araştırmada dışlanmıştır.
İngilizce dışında bir dille yazılan çalışmalar	Tercüme edilememesi.

SLT'ye dâhil edilecek veya dışlanacak çalışmaların seçilmesi süreci üç adımdan oluşmaktadır. İlk adım, arama sonucunda elde edilen tüm çalışmaların başlıklarının incelenmesidir. İkinci adımda ise konuyla eşleşen başlıklara sahip çalışmaların özetleri gözden geçirilir. Son adımda, özetleri uygun bulunan çalışmaların tam metinleri önceden belirlenmiş dahil edilme kriterlerine göre dikkatlice değerlendirilir ve çalışma ya dahil edilir ya da dışlanır (Çınar ve Karakaya Suzan, 2022).

Taramanın kapsamlı sonuçlarını sunmada PRISMA akış şemasından faydalanılmıştır. Şekil 1’de görüldüğü gibi ilk aşamada; belirlenen anahtar sözcükler kullanılarak veri tabanlarında 2014-2024 yılları arasında tarama yapılmış, dahil edilme ve dışlama kriterleri açısından tüm çalışmalar incelenmiştir. İlk olarak EBSCOHOST’ta 15, PubMed’de 300, SAGE’te 5497, Web Of Science’da 71, Science Direct’te 5872, Scopus’ta 62 ve Wiley’de 10118 olmak üzere toplamda 21935 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmaların eleme süreci, dahil edilme kriterlerine uygun olmayan yani her bir veri tabanından çıkarılan araştırmaların sayısını belirlemek ile başlamıştır. Bunun için öncelikle İngilizce dışında farklı bir dille yazılan ve açık erişimi olmayan makaleler (n = 16475) elenmiştir. Daha sonra yinelenen yani birden fazla veri tabanında bulunan makaleler (n = 716) elenmiştir. Sonraki adımda deneysel tasarımlı olmayan (nitel çalışmalar, raporlar, vaka çalışmaları, derleme çalışmaları) (n = 3953) makaleler elenmiştir. Yinelenen ve deneysel tasarımlı olmayan çalışmaların elendiği adımlarda Rayyan isimli uygulamadan faydalanılmıştır. Bu uygulama SLT’lerde çalışmaların seçim sürecini kolaylaştırmak için yapılmış bir otomatik araçtır. Otomatik araçların kullanımı özneliği azaltabilir ve araştırmacıların çalışmaları seçme sürecinde zaman kazanmalarına yardımcı olabilir. Rayyan gibi araçların SLT’lerde yinelenen verilerin tespitinde manuel aramalara göre daha doğru sonuçlar verdiği kanıtlanmıştır (Guimarães, vd., 2022). Sonraki adımda grup müdahalesi içermeyen çalışmalar (n = 602) dışlanmıştır. Daha sonra ise boşanmayı içermeyen çalışmalar (n = 155), ebeveynlerin dahil edildiği çalışmalar (n = 21), boşanmadan farklı nedenlerle oluşan (ölüm, göç vb.) tek ebeveynli ailelerdeki ergenlere yönelik olan çalışmalar (n = 4) ve psikometrik bir ölçümün olmadığı çalışmalar (n = 2) dışlanarak geriye kalan çalışma sayısına bakılmıştır. Sonuç olarak dahil etme kriterlerine uygun olan 7 çalışmaya karar verilmiştir.

Şekil 1. Çalışma Seçim Sürecini Gösteren PRISMA Akış Şeması

3.3.4. Yanlılık Risk Analizi

Yanlılık; gözlemlenen bir etkinin büyüklüğü, nedensel yorumu, kullanılan müdahaleler ve değerlendirilen sonuç alanlarının tahmininde ve yorumlanmasında sistematik bir hata olarak tanımlanmaktadır. Yanlılık riski terimi ise bir araştırmanın metodolojik eksikliklerinin deterministik değil, olasılıksal bir şekilde yanlılığa yol açtığını gösterir (örneğin; hastaların şans yerine tercihe dayalı olarak atanmasının yanlılığa yol açması, kesin olmamakla birlikte, muhtemeldir) (Munder ve Barth, 2018).

1990'ların başından günümüze kadar ki süreçte randomize kontrollü çalışmaların yer aldığı sistematik literatür çalışmalarının sayısı günden güne artmıştır. Karşılaştırılabilir klinik çalışmaları incelemek adına sistematik bir yaklaşımı benimsemek ön plana çıkmış ve sistematik incelemelerin klinik araştırma ve uygulama üzerindeki etkisinin büyük olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, sistematik bir incelemenin faydalarının önündeki engellerden biri, dahil edilen çalışmaların bazılarının tasarım, yürütme, analiz veya raporlamadaki kusurlar nedeniyle taraflı olma olasılığıdır. Bu nedenle, sistematik bir incelemenin yazarları için, dahil edilen çalışmalarda yanlılık riskini iyi bir şekilde ele almak çok önemlidir (Hróbjartsson, vd., 2013). Bunun için randomize kontrollü çalışmalarda yanlılık riskini değerlendirmek amacıyla Cochrane aracı geliştirilmiş ve 2008 yılında yayınlanmıştır. 2011 yılında ise Cochrane aracı güncellenmiş ve araştırmaların geleceği için atılmış önemli bir adımdır (Higgins, vd., 2011; Jørgensen, vd., 2016). Cochrane yanlılık riski değerlendirme aracı (RoB) altı yanlılık alanına dayanmaktadır: Bunlar; (a) sıra oluşturma ve tahsis gizleme (her ikisi de seçim yanlılığı veya tahsis yanlılığı alanına girmektedir), (b) katılımcıların ve uygulayıcıların körleştirilmesi (performans yanlılığı), (c) sonuç değerlendiricilerin körleştirilmesi (tespit yanlılığı), (d) eksik sonuç verileri (yıpranma yanlılığı), (e) seçici raporlama (raporlama yanlılığı) ve (f) bir yardımcı alan, “diğer yanlılıklar”. RoB değerlendirmesi, kodlanan her bir alan için yanlılık riski yargıları verir. Çalışmalar genel olarak düşük yanlılık riski (tüm alanlarda düşük yanlılık riski), belirsiz yanlılık riski (en az bir alanda belirsiz yanlılık riski) ve yüksek yanlılık riski (birden fazla alanda belirsiz yanlılık riski veya en az bir alanda yüksek yanlılık riski) olanlar olarak gruplandırılabilir. RoB araştırmacıların değerlendirmelerinin temelini belgelemelerini istemektedir. Aracın yanlılık alanları, randomize çalışmalarda tüm temel yanlılık mekanizmalarını kapsayacak şekilde seçilmiştir (Higgins, vd., 2011).

Seçim yanlılığı, sıra oluşturma ve tahsisin gizlenmesi kriterlerini ele alıp katılımcının müdahaleye rastgele seçilip seçilmediğini ortaya koyar. Uygulayıcıların ve çalışma katılımcılarının körleştirilmesi kriterini ele alan *performans yanlılığı*, müdahale grubunun müdahale hakkında bilgi ve farkındalığa sahip olup olmadığını değerlendirir. Sonuç değerlendirmesine göre tahsis edilen müdahalelerin bilinmesi nedeniyle oluşan *tespit yanlılığı*, sonuç değerlendirmesinin körleştirilmesi kriterini ele alıp çalışmayı yürüten uzmanların müdahalenin detaylarını ve içeriğini bilip bilmediğini belirler. Eksik sonuç verilerinin miktarı, niteliği veya işlenmesi nedeniyle oluşan *yıpranma yanlılığı* ise eksik sonuç verileri kriterini göz önüne alarak müdahale sürecinde eksik verilerin nasıl ele alındığını ortaya koyar. *Raporlama yanlılığı*, çalışmanın müdahale uygulaması sonucunda tüm sonuçların rapor edilmesini ve *diğer yanlılıklar* ise başka yanlılık alanlarında incelenmeyen sorunlar nedeniyle oluşan yanlılıkları ortaya koyar (Higgins, vd., 2011; Munder ve Barth, 2018).

BÖLÜM IV

4. BULGULAR

Bu bölümde; ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerini içeren, dahil edilme kriterlerini karşılayan çalışmaların karakteristik ve metodolojik özelliklerine dair bulgulara yer verilmiştir. Dahil edilme kriterlerini karşılayan 7 çalışmada uygulanan grup müdahalesi yaklaşımı, yayın yılı, çalışmanın yapıldığı ülke, çalışma tasarımı (müdahale türü), örneklem grubu, oturum süreci ve ölçüm sonucundan oluşan bibliyometrik bilgileri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Dahil Edilen Çalışmaların Bibliyometrik Verileri

Yazar ve Yayın Yılı	Yaş Aralığı	Ülke	Araştırma Deseni, <i>N</i>	Müdahale Detayları	Müdahale Türü	Kontrol Grubu	Değerlendirme	Ölçme Araçları	Etki Büyüklüğü	Psikolojik Sonuçları
Saeidi, vd. (2014)	12-15	İran	Deneysel 30	12 oturum 45dk 4 hafta boyunca haftada 3 seans	İyimserlik Grup Terapisi	Müdahale yok	Ön-test, son test ve izleme testi	Demografik Bilgi Anketi (Demographic Information Questionnaire) Depresyon, Kaygı ve Stres Ölçeği (Depression, Anxiety and Stress Scale) (DASS-42)	Depresyon ($\eta^2 = 0.79$) Anksiyete ($\eta^2 = 0.58$) Stres ($\eta^2 = 0.79$)	Anlamli. Depresyon, anksiyete ve stres semptomlarında azalma
Boring, vd. (2015)	11-16	ABD	Deneysel 147	5 çevrimiçi oturum	“Children of Divorce-Coping With Divorce (CoD-CoD)” (Boşanmış Ailelerin Çocukları-Boşanmayla Başa Çıkma)	Web sitelerine katılım müdahalesi olan “Best of the Net” (BTN)	Ön-test, son test	Çocukların Başa Çıkma Stratejileri Kontrol Listesi (Children’s Coping Strategies Checklist) Çocuk-Rapor Başa Çıkma Yeterliliği Ölçeği (Child-Report Coping Efficacy Scale) Çocukların Boşanma Durumlarına İlişkin Bilişleri Ölçeği (Children’s Cognitions about Divorce Situations Scale) Güçler ve Zorluklar Anketi (Strengths and Difficulties Questionnaire) (SDQ)	$d = 0.37$	Anlamli. Zihinsel sağlık sorunlarını azaltmada ve başa çıkmada etkili.

									Davranış İndeksi (Behavior Problems Index)	Sorunları (Behavior Problems Index)		
Esmacilian , vd. (2018)	10-13	İran	Yarı deneysel 83	12 oturum 12 hafta 90 dk	“ Mindfulness-Based Cognitive Therapy for Children (MBCT-C)” (Çocuklar için Farkındalık Temelli Bilişsel Terapi)	Müdahale yok	Ön-test, son test ve izleme testi	Çocuklara Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri (STAIC)	Yönelik Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri-2 (State-Trait Anger Inventory for Children-2 (STAXI-2))	Depresyon (η ² = 0.63) Anksiyete (durumluk η ² = 0.41 ve sürekli η ² = 0.72) Öfke (durumluk η ² = 0.64 ve sürekli η ² = 0.34) Farkındalık (η ² = 0.64)	Anlamli. Depresyon, anksiyete, öfkede azalma; duygusal dayanıklılıkta artma.	
Safara, vd. (2020)	12-16	İran	Deneysel 20	8 oturum 120 dk. 2 haftada 2 seans	Maneviyat Temelli Grup Danışmanlığı	Müdahale yok	Ön-test, son test	Ryff'nin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (Ryff's Psychological Wellbeing Questionnaire)	İyi Oluş Ölçeği (Child and Adolescent Mindfulness Measure) (CAMM) Tedavi Memnuniyet Ölçeği (Satisfaction with Treatment)	0.56 (Yaşam amacı) 0.59 (Kişisel gelişim) Hesaplama yapıldı.	Anlamli. Yaşam amacı ve kişisel gelişimi artırmada etkili.	
O'Hara, vd. (2022)	11-16	ABD	Deneysel 9	5 çevrimiçi oturum	“Children of Divorce-Coping with Divorce (CoD-CoD)”	Her katılımcının başlangıç değerlendir	Ön-test, son test ve izleme testi	Çocukların Ebeveynler Arası Çatışma Algısı Ölçeği (Children's Perception of			Pozitif duygulanımdaki düşüşü durdurmada	

							mesisi kendi kontrol koşulu olarak hizmet etmiştir.	Interparental Conflict Scale) (CPIC) Pozitif ve Negatif Duygu Çizelgesi-Çocuk Versiyonu (Positive and Negative Affect Schedule-child version) (PANAS-C)			anlamli etkisi olsa da negatif duygulanımda herhangi bir etkisi yoktur.
Tay-Karapas, vd. (2024)	12-16	Şili	Deneysel 30	10 oturum 120 dk haftada 1 seans	“The Adolescent Adjustment Pilot Program to Parental Divorce (AAPPD)” (Ergenlerin Ebeveyn Boşanmasına Uyum Pilot Programı)	Müdahale yok	Ön-test, son test ve izleme testleri	Yaşam Memnuniyeti Ölçeği (Life Satisfaction Scale) (SWLS) Pozitif ve Negatif Duygulanım Değerlendirme Ölçeği Kısa Formu (Brief Scale to Evaluate Positive and Negative Affection) (PNA-10)	$d = 0.16$ (Pozitif Etki) $d = 0.37$ (Negatif Etki) $d = 0.30$ (Yaşam Doyumu)	Olumsuz duygulanımda zamanla azalma olmasına rağmen anlamlı değil.	
Parnov, vd. (2024)	13-18	İran	Yarı deneysel 45	8 oturum 90dk haftada 1 seans (her iki deney grubu için de aynı)	Metacognitive Therapy (MCT) (Metabilişsel Terapi), Emotion-Focused Therapy (EFT) (Duygu Odaklı Terapi)	Müdahale yok	Ön-test, son test ve izleme testi	Sosyal Yeterlilikler (Social Competencies Questionnaire) (SECQ) Duygusal Anketi (Emotional Questionnaire)	0.83 (MCT) 0.63 (EFT)	Anlamlı. Hem MCT hem de EFT sosyal-duygusal yeterliliği önemli ölçüde geliştirmiştir.	

4.1. Çalışmaların Karakteristik Özellikleri

Müdahale Türleri: Mevcut çalışma doğrultusunda gerçekleştirilen incelemede ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerine bakıldığında; Tablo 2’de görüldüğü gibi dahil edilen çalışmaların ikisinde (Boring vd., 2015; O’Hara vd., 2022) “Children of Divorce-Coping With Divorce (CoD-CoD)” adlı çevrimiçi bir müdahale türü, birinde (Saeidi vd., 2014) İyimserlik Grup Terapisi, birinde (Esmacilian vd., 2018) “Mindfulness-Based Cognitive Therapy for Children (MBCT-C)”, birinde (Safara vd., 2020) Maneviyat Temelli Grup Danışmanlığı, birinde (Tay-Karapas vd., 2024) “The Adolescent Adjustment Pilot Program to Parental Divorce (AAPPD)” ve son çalışmada (Parnov vd., 2024) ise Metacognitive Therapy (MCT) ve Emotion-Focused Therapy (EFT) kullanılmıştır.

Saeidi ve diğerlerinin (2014) çalışmasında İyimserlik Grup Terapisi müdahalesinin ebeveynleri boşanmış ergenlerin psikolojik semptomları (depresyon, anksiyete ve stres) üzerindeki etkinliği incelenmiştir. Oturumlar 4 hafta boyunca haftada 3 seans olmak üzere 45 dakika süren 12 oturum şeklinde yapılmıştır. 12 ila 15 yaş aralığındaki ergen kız çocuklarına uygulanan bu müdahale, Seligman ve diğerlerinin (1995) “The Optimistic Child” kitabında ele aldığı iyimser yükleme tarzı kavramından yola çıkılarak temellendirilmiştir. İyimser yükleme tarzının öğretilmesinin temelinde Beck’in Bilişsel Davranışçı Terapisi (BDT) ve Ellis’in Akılcı Duygusal Davranış Terapisi (REBT) ile düşünceleri yakalama, düşünceleri değerlendirme, daha doğru açıklamalar üretme ve felaketten kurtulma gibi iyimserlik ve bilişsel davranışçı terapi öğretimindeki ortak beceriler yer almaktadır.

Boring ve diğerleri (2015) çalışmalarında ebeveynleri boşanmış ergenlerin ruh sağlığı sorunlarını önlemeye yönelik çevrimiçi bir başa çıkma becerileri programı olan CoD-CoD’u incelemişlerdir. 11 ila 16 yaşları arasındaki katılımcılar ebeveynleri boşanmış ergenlerde ruh sağlığını geliştirmeye yönelik olarak uygulanan iki ücretsiz çevrimiçi önleme programından birine CoD-CoD’a veya Best of the Net’e (BTN) (kontrol koşulu) atanmıştır. Beş çevrimiçi modülden oluşan CoD-CoD, ebeveyn boşanmasının ardından ergenlerin uyumuyla ilişkilendirilen dört başa çıkma yönünün iyileştirilmesini hedeflemektedir. Bunlar, aktif başa çıkma, kaçınmacı başa çıkma, başa çıkma etkinliği ve boşanma değerlendirmeleri şeklindedir. CoD-CoD aracılığıyla öğretilen başa çıkma becerileri arasında rahatlama eğitimi, duyguları tanıma, problem çözme ve pozitif bilişsel

yeniden yapılandırma yer almaktadır. Her modül videolar, interaktif aktiviteler ve anlatılan metinlerin bir kombinasyonunu içermektedir. Kontrol grubuna uygulana BTN ise kontrol grubunun kendi kendine ilerlemesi koşuluyla ebeveyn boşanmasıyla başa çıkma konusunda yardım almak için internet kaynaklarını kullanan bir müdahaledir. BTN kullanımı ise katılımcıların boşanma konusunda çocuklara yardımı içeren iki web sitesinin her birine giderek yaklaşık 2-3 saatlik zaman diliminde bunları kullanarak sisteme girip öğrendiklerini test etmelerini içeren bir uygulamadır.

Esmailian ve diğerleri (2018) çalışmalarında farkındalık temelli bir program olan MBCT-C'nin çocukların duygusal dayanıklılığını artırmadaki etkililiğini incelemişlerdir. 10-13 yaşlarındaki ergenlere 12 haftada 90 dakikalık 12 oturum uygulanmıştır. MBCT-C programı bu çalışmada Farsça'ya uyarlanarak kullanılmıştır. 10 ila 13 yaşlarındaki ergenler katılımları ve ev ödevlerini tamamlamaları karşılığında ödül (çıkartmalar) kazanmışlardır. Her oturum kısa bir oturma meditasyonu ile başlamış ve daha sonra bir önceki oturum gözden geçirilmiş ve ev uygulamaları üzerine grup tartışması yapılmıştır. Her oturumun sonunda, bir sonraki hafta için egzersizler tanıtılıp uygulanmıştır. Ayrıca katılımcılara çalışmaya katılımları için herhangi bir ödeme yapılmamıştır ancak ebeveynlere müdahale sonunda iki ücretsiz ebeveynlik eğitimi oturumu verilmiştir.

Safara ve diğerleri (2020) çalışmalarında ebeveynleri boşanmış kız çocuklarında Maneviyat Temelli Grup Danışmanlığının yaşam amacı ve kişisel gelişim üzerindeki etkililiğini incelemişlerdir. Müdahale 12 ila 16 yaş arasındaki ergenlere haftada iki defa olacak şekilde 120 dakikalık 8 oturum şeklinde uygulanmıştır. Araştırmacılar, ruhsal beceri eğitimi kitapları ve ilgili çalışmaları inceleyerek, ebeveyn boşanması yaşayan ergenler için maneviyat temelli bir grup psikolojik danışma programı geliştirmişlerdir. Bu müdahalede katılımcıların sorunlarını grup içinde paylaşımları ve birbirlerinden destek almaları teşvik edilirken, manevi unsurlar da terapi sürecine dahil edilmiştir. Oturumlar, grup kurallarının belirlenmesi, manevi materyallerin tanıtılması ve bireylerin ortak sorunlarının ele alınmasıyla başlayıp manevi müdahaleler ve oturum aralarında verilen maneviyat temelli görevlerle devam etmiştir.

O'Hara ve diğerleri (2022) çalışmalarında çevrimiçi bilişsel-davranışçı temele dayanan ve ergenler için bir başa çıkma programı olan CoD-CoD'un etkililiğini incelemişlerdir. Ebeveynleri boşanmış ve şiddetli ebeveyn çatışmasına maruz kalmış 11 ila 16 yaşları arasındaki ergenlerin her birine farklı bir kullanıcı adı ve şifre verilmiş. Beş hafta süren sıralı olan beş modülü tamamlamaları istenmiştir. Katılımcılar müdahale

sırasında günlük ve haftalık olarak ödüllendirilmiş (1 ve 5 dolar) ve beş modülü tamamlamaları halinde bir tablet çekilişine katılmışlardır. Ayrıca katılımcılar müdahaleye farklı günlerde başlamışlardır ancak her bir katılımcı için müdahaleyi tamamlama ve takip aşaması (beş haftalık çevrimiçi modül 35 gün, modüller tamamlandıktan sonraki takip aşaması 1 hafta) 42 gün sürmüştür. Müdahaleyi oluşturan beş modülün içerikleri ise şöyledir; ilk modülün içeriğini duygular hakkında genel bilgi vermek, ikinci modülün içeriğini düşünceleri fark etme ve rahatlama-dikkat dağıtma gibi baş etme becerileri, üçüncü modülün içeriğini iletişim becerileri, dördüncü modülün içeriğini problem çözme ve son modül olan beşinci modülün içeriğini ise problem çözme becerilerinin gerçek hayata uygulanması ve pekiştirilmesi oluşturmaktadır.

Tay-Karapas ve diğerleri (2024) çalışmalarında bağlanma temelli bir müdahale olan AAPPD'nin ebeveynleri boşanmış ergenlerin uyumu üzerindeki etkililiğini incelemişlerdir. Müdahale programı 12 ila 16 yaşlarındaki ergenlere haftada bir oturum olacak şekilde 120 dakikalık 10 oturum şeklinde uygulanmıştır. AAPPD bu çalışma için özel olarak tasarlanmış ve daha önce uygulanmamıştır. Programın amacı ise ergenler ve anne babaları arasındaki güvenli bağlanmayı teşvik etmek ve ergenlerin benlik saygısını artırmaktır. Bu müdahale programı her iki ebeveyn için de bağlanmayı içerecek şekilde tasarlanmış etkinliklere yer vermektedir. İlk oturumda ergenlerin grup uyumu geliştirmelerini desteklemek amaçlanmıştır. İkinci oturumdan dördüncü oturuma kadar ebeveyn boşanması göz önünde bulundurularak ergenlerin özsaygılarının güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Beşinci oturumdan dokuzuncu oturuma kadar ebeveyn boşanması göz önüne alınarak ergenlerin ebeveynleriyle olan güvenli bağlanma bağlarının geliştirilmesini desteklemektir. Onuncu ve son oturumdaki amaç ise ergenlerin grup müdahalesi aracılığıyla edindikleri becerilerle yaşantılarına devam edebilmelerini desteklemektir. Oturumlar uygulanırken aile genogramı, mektup yazma, resim çizme ve durum canlandırması gibi etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

Parnov ve diğerleri (2024) çalışmalarında ebeveynleri boşanmış 13-18 yaş arası erkek öğrencilerin duygusal-sosyal yeterlilikleri üzerinde EFT ile MCT grup müdahalelerinin etkinliğini karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Müdahale programları için iki farklı deney grubu oluşturulmuş ve birine EFT, diğerine MCT uygulanmıştır. Her iki müdahale de 8 oturumdan oluşmakta ve oturumlar 90 dakika olacak şekilde haftada bir yapılmıştır. EFT kapsamında grup oturumlarında kişinin kendi duygularını tanımlaması, duyguları ve bu duygulara eşlik eden fiziksel semptomları isimlendirmesi, solunum veya

beden gevşeme ödevleri, iletişim kuramama ile ilgili duygu tespiti gibi duygu odaklı terapi egzersizleri kullanılmıştır. Ancak çalışmada MCT müdahalesinin içeriği ile ilgili bilgelere yer verilmemiştir.

Müdahalelerin Yapıldığı Ülkeler: Araştırmaya dahil edilen dört çalışmanın (Esmailian vd., 2018; Parnov vd., 2024; Saeidi vd., 2014; Safara vd., 2020) İran’da, iki çalışmanın (Boring vd., 2015; O’Hara vd., 2022) Amerika Birleşik Devletleri’nde ve bir çalışmanın da (Tay-Karapas vd., 2024) Şili’de yapılmış olduğu görülmüştür. Tay-Karapas ve diğerlerinin (2024) çalışmasında grup oturumları bir toplum merkezinde yapılmıştır. Boring ve diğerleri (2015) ve O’Hara ve diğerleri (2022) çalışmalarını çevrimiçi olarak gerçekleştirmişlerdir. Safara ve diğerleri (2020) İran’ın Karaj kentinde, Saeidi ve diğerleri (2014) İran’ın İsfahan kentinde, Parnov ve diğerleri (2024) ve Esmailian ve diğerleri (2018) ise oturumlarını İran’ın Tahran kentinde gerçekleştirmişlerdir.

Kullanılan Ölçme Araçları: Saeidi ve diğerleri (2014) çalışmalarında Demografik Bilgi Anketi (Demographic Information Questionnaire) ve Depresyon, Kaygı ve Stres Ölçeğini (Depression, Anxiety and Stress Scale) (DASS-42) kullanmışlardır. Boring ve diğerleri (2015) çalışmalarında Çocukların Başa Çıkma Stratejileri Kontrol Listesi (Children’s Coping Strategies Checklist), Çocuk-Rapor Başa Çıkma Yeterliliği Ölçeği (Child-Report Coping Efficacy Scale), Çocukların Boşanma Durumlarına İlişkin Bilişleri Ölçeği (Children’s Cognitions about Divorce Situations Scale), Güçler ve Zorluklar Anketi (Strengths and Difficulties Questionnaire) (SDQ) ve Davranış Sorunları İndeksini (Behavior Problems Index) kullanmışlardır. Esmailian ve diğerleri (2018) çalışmalarında Çocuklara Yönelik Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri (State-Trait Anxiety Inventory for Children) (STAIC), Çocuklar için Durumluk-Sürekli Öfke Envanteri-2 (State-Trait Anger Inventory for Children-2 (STAXI-2), Çocuklarda Depresyon Envanteri (Children’s Depression Inventory) (CDI), Çocuk ve Ergen Farkındalık Ölçeği (Child and Adolescent Mindfulness Measure) (CAMM) ve Tedavi Memnuniyet Ölçeğini (Satisfaction with Treatment) kullanmışlardır. Safara ve diğerleri (2020) çalışmalarında Ryff’nin Psikolojik İyi Oluş Ölçeğini (Ryff’s Psychological Wellbeing Questionnaire); O’Hara ve diğerleri (2022) çalışmalarında Çocukların Ebeveynler Arası Çatışma Algısı Ölçeği (Children’s Perception of Interparental Conflict Scale) (CPIC) ve Pozitif ve Negatif Duygu Çizelgesi-Çocuk Versiyonu (Positive and Negative Affect Schedule–child version) (PANAS-C) kullanırken; Tay-Karapas ve

diğerleri (2024) çalışmalarında Yaşam Memnuniyeti Ölçeği (Life Satisfaction Scale) (SWLS) ve Pozitif ve Negatif Duygulanım Değerlendirme Ölçeği Kısa Formunu (Brief Scale to Evaluate Positive and Negative Affection) (PNA-10) kullanmışlardır. Son çalışma olan Parnov ve diğerleri (2024) ise Sosyal Duygusal Yeterlilikler Anketini (Social Emotional Competencies Questionnaire) (SECQ) ölçme aracı olarak tercih etmişlerdir.

4.2. Müdahalelerin Detaylarına Dair Özellikler

Karşılaştırma Grupları: Araştırmaya dahil edilen çalışmalardan O'Hara ve diğerlerinin (2022) çalışmasında her katılımcının başlangıç değerlendirmesi kendi kontrol koşulu olarak hizmet etmiştir. Parnov ve diğerlerinin (2024) çalışmasında iki deney ve bir kontrol grubu vardır. Diğer beş çalışmada (Boring, vd., 2015; Esmailian, vd., 2018; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) ise bir deney ve bir kontrol grubu bulunmaktadır.

Ölçümler/Değerlendirme: Araştırmaya dahil edilen çalışmaların ikisinde (Boring, vd., 2015; Safara vd., 2020) ön test ve son test ölçümleri alınırken, dahil edilen çalışmaların beşinde (Esmailian, vd., 2018; O'Hara, vd., 2022; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Tay-Karapas, vd., 2024) ise ön test, son test ve izleme ölçümleri alınmıştır. Esmailian ve diğerleri (2018) izleme ölçümünü iki ay sonra, Tay-Karapas ve diğerleri (2024) üçüncü ay, altıncı ay ve 12. ay sonunda olacak şekilde, Saeidi ve diğerleri (2014) 40 gün sonra, Parnov ve diğerleri (2024) üç ay sonra ve O'Hara ve diğerleri (2022) müdahalenin tamamlanmasını takip eden haftada yedi günlük değerlendirme ile izleme ölçümlerinin alındığını bildirmişlerdir.

Müdahale Detayları: Araştırmaya dahil edilen çalışmaların müdahale detaylarına bakıldığında, iki çalışmada (Boring, vd., 2015; O'Hara, vd., 2022) beş haftalık beş modülden oluşan bir müdahalenin uygulandığı görülmüştür. Saeidi ve diğerleri (2014) dört hafta boyunca haftada üç oturum olacak şekilde 45 dakika süren 12 oturum şeklinde çalışmasını yürütmüştür. Esmailian ve diğerleri (2018) haftada bir oturum olacak şekilde 90 dakikalık 12 oturumdan oluşan bir müdahaleyi uygulamıştır. Safara ve diğerleri (2020) çalışmalarında haftada iki oturum olacak şekilde 120 dakikalık sekiz oturum gerçekleştirirken, Tay-Karapas ve diğerleri (2024) haftada bir oturum olacak şekilde 120 dakikalık on oturum şeklinde müdahalelerini uygulamışlardır. Dahil edilen son çalışma

olan Parnov ve diğerleri (2024) ise haftada bir oturum olacak şekilde 90 dakikalık sekiz oturum şeklinde çalışmalarını yürütmüşlerdir.

4.3. Müdahalelerin Sonuçları

Sonuçlar: Araştırmaya dahil edilen çalışmaların beşi (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020) uygulanan grup müdahalelerinin etkisinin anlamlı olduğu sonucuna ulaştıklarını bildirmiştir. Saeidi ve diğerleri (2014) çalışmalarında grup terapisinin depresyon, anksiyete ve stres semptomlarında azaltmada, Boring ve diğerleri (2015) çalışmalarında kullandığı çevrimiçi müdahale ile zihinsel sağlık sorunlarını azaltmada ve başa çıkma becerilerinde artma, Esmaeilian ve diğerleri (2018) çalışmalarında grup terapisi ile depresyon, anksiyete ve öfkede azalma; duygusal dayanıklılıkta artma, Safara ve diğerleri (2020) çalışmalarında grup danışmanlığı ile yaşam amacı ve kişisel gelişimi artırmada, Parnov ve diğerleri (2024) ise çalışmalarında hem MCT hem de EFT grup müdahaleleri ile sosyal-duygusal yeterliliği önemli ölçüde geliştirmede anlamlı etkiler gösterildiğini belirtmişlerdir.

Araştırmaya dahil edilen iki çalışmada (O'Hara vd., 2022; Tay-Karapas vd., 2024) ise uygulanan grup müdahalesinin etkisi ile ilgili karışık sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. O'Hara ve diğerleri (2022) çalışmalarında çevrimiçi grup müdahalesinin pozitif duygulanımdaki düşüşü durdurmada anlamlı etkisi olsa da negatif duygulanımda herhangi bir etkisi olmadığını belirtmişlerdir. Tay-Karapas ve diğerleri (2024) çalışmalarında özellikle altıncı ay ve 12. ayın sonundaki izleme ölçümlerinde, müdahale grubundaki ergenler arasında olumsuz duygulanımın azaltılmasında önemli sonuçlar bulsalar da öznel iyi oluşun diğer boyutlarında anlamlı farklılıklar gözlenmediğini belirtmişlerdir.

Etkililik: Araştırmaya dahil edilen çalışmaların birinde (O'Hara vd., 2022) etki büyüklük değeri hesaplanmamıştır. Etki büyüklüğü değerleri Saeidi ve diğerlerinin (2014) çalışmasında depresyon ($\eta^2 = 0.79$), anksiyete ($\eta^2 = 0.58$) ve stres ($\eta^2 = 0.79$) için ; Boring ve diğerlerinin (2015) çalışmasında duygusal sorunlar (cohens'd değeri 0.37) için; Esmaeilian ve diğerlerinin (2018) çalışmasında depresyon ($\eta^2 = 0.63$), anksiyete (durumluk $\eta^2 = 0.41$ ve sürekli $\eta^2 = 0.72$), öfke (durumluk $\eta^2 = 0.64$ ve sürekli $\eta^2 = 0.34$) ve farkındalık ($\eta^2 = 0.64$) için; Safara ve diğerlerinin (2020) çalışmasında yaşam amacı (0.56) ve kişisel gelişim (0.59) için; Parnov ve diğerlerinin (2024) çalışmasında MCT

(0.83) ve EFT (0.63) ve son olarak Tay-Karapas ve diğerlerinin (2024) çalışmasında pozitif etki (cohens'd değeri 0.16), negatif etki (cohens'd değeri 0.37) ve yaşam doyumu (cohens'd değeri 0.30) için hesaplanmıştır. Yalnızca Tay-Karapas ve diğerlerinin çalışmasındaki etki büyüklük değerleri yazar tarafından hesaplanmıştır.

4.4. Yanlılık risk değerlendirmesi

Araştırmaya dahil edilen yedi çalışma, yedi yanlılık risk alanına göre üçlü (düşük risk, yüksek risk, belirsiz risk) derecelendirme (Higgins, vd., 2011; Munder ve Barth, 2018) yapılarak değerlendirilmiş ve değerlendirme sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

İncelenen Çalışmalar	Saeidi, vd. (2014)	Boring vd. (2015)	Esmailian, vd. (2018)	Safara vd. (2020)	O'Hara, vd. (2022)	Tay-Karapas, vd. (2024)	Parnov vd. (2024)
Rastgele atama prosedürü (seçim yanlılığı)	+	+	+	+	-	+	+
Randomizasyon bilgisinin gizlenmesi (seçim yanlılığı)	?	+	+	?	-	?	?
Katılımcıların ve uygulayıcının körlenmesi (performans yanlılığı)	-	-	-	-	-	-	-
Tedavi Uygulaması (performans yanlılığı)	+	+	+	+	+	+	+
Sonuç değerlendirmesinin körleştirilmesi (belirleme yanlılığı)	?	?	?	?	?	?	?
Eksik sonuç verilerinin ele alınması	?	+	+	?	+	?	?

(yıpranma yanlılığı)							
Seçici raporlama (raporlama yanlılığı)	+	+	+	+	+	+	+

Not: + : Düşük risk, - : Yüksek risk, ? : Belirsiz risk

4.4.1. Seçim yanlılığı

Araştırmaya dahil edilen çalışmaların altısında (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) gruplara üyelerin tesadüfen atandığı bilgisi verilmiştir. Araştırmaya dahil edilen bir çalışmada (O'Hara, vd., 2022) rastgele atama yapılmamıştır. Bu nedenle dahil edilen çalışmaların yalnızca biri hariç olmak üzere diğer altı çalışmanın seçim yanlılık riski düşük olarak değerlendirilmiştir. Seçim yanlılığı boyutunun bir diğer kriteri olan randomizasyon bilgisinin gizlenmesi yanlılık riski için dört çalışma (Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) belirsiz risk kategorisinde gözlemlenmiş, iki çalışma (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018) düşük risk ve bir çalışma (O'Hara, vd., 2022) ise yüksek risk kategorisinde yer aldığı yönünde bir değerlendirme yapılmıştır.

4.4.2. Performans yanlılığı

Araştırmaya dahil edilen çalışmaların hepsi (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018; O'Hara, vd., 2022; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) katılımcılar ve uygulayıcılar tarafından hangi gruba hangi müdahalelerin uygulandığının bilinmesi nedeniyle katılımcı ve uygulayıcının körlenmesi açısından yüksek risk kategorisinde değerlendirilmiştir.

Performans yanlılığının diğer bir kriteri olan tedavi uygulaması yanlılık riski değerlendirmesinde araştırmaya dahil edilen çalışmaların hepsinde (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018; O'Hara, vd., 2022; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) tedavi sürecinde uygulanan müdahaleye bağlı kalındığı görülmüştür. Buna ek olarak oturumlarda uygulanan müdahalelerin temel bileşenlerinin açıklandığı ve uygulayıcıların yeterliğine ilişkin bilgi verildiği için düşük risk kategorisinde yer aldığı yönünde bir değerlendirme yapılmıştır.

4.4.3. Belirleme Yanlılığı

Belirleme yanlılığını değerlendiren sonuç değerlendirmesinin körleştirilmesi kriterinde dahil edilen çalışmaların hepsi (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018;

O'Hara, vd., 2022; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) değerlendirme için yeterli bilgi sunmadığından belirsiz risk kategorisinde yer aldığı yönünde bir değerlendirme yapılmıştır.

4.4.4. Yıpranma Yanlılığı

Araştırmaya dahil edilen dört çalışma (Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) değerlendirme için yeterli bilgi sunmadığından belirsiz risk kategorisinde yer almıştır. Dahil edilen üç çalışma (Boring, vd., 2015; Esmailian, vd., 2018; O'Hara, vd., 2022) ise oturumları bırakanların sayısına dair bilgi verdiğinden ve oturumları bırakma nedenleri açıkladığından düşük risk kategorisinde yer almıştır.

4.4.5. Raporlama Yanlılığı

Raporlama yanlılığı riskini değerlendiren seçici raporlama kriterinde dahil edilen tüm çalışmalar (Boring, vd., 2015; Esmailian, vd., 2018; O'Hara, vd., 2022; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) düşük risk kategorisinde yer almıştır. Araştırmacılar, uygulanan müdahalelerin her bir basamağını ve elde ettikleri sonuçları raporlamışlardır.

BÖLÜM V

5. TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde, ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik grup müdahalelerini içeren ve mevcut çalışmaya dahil edilen araştırmaların karakteristik ve metodolojik özelliklerine ilişkin elde edilen bulgular ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

5.1. Çalışmaların Demografik Özelliklerine Ait Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Bu araştırmada belirlenen anahtar kelimelerle tarama gerçekleştirildiğinde ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik grup müdahalelerinin uygulandığı yedi çalışmaya ulaşılmıştır. Grup müdahalelerinin sosyal ve ilişkisel sorunlar yaşayan ergenlerde etkili olduğu ve grup ortamının akran etkileşiminin oldukça önemli olduğu ergenlik döneminde, model alma aracılığıyla ergenlerin temel yaşam becerilerinin geliştirilmesine katkı sağladığı görülmektedir (Burt, vd., 2012; Lopez ve Burt, 2013; Sink, vd., 2011/2016). Ayrıca gruplar aidiyet duygusu geliştirme, akranlardan geri bildirim alma, karşılıklı yardımlaşma ve günlük hayatta uygulanabilecek başa çıkma stratejilerini öğrenme gibi faydalarla ergenlerin gelişmesi için destekleyici ve doğal bir ortam sağlayabilmektedir (Hess, vd., 2012; Sink, vd., 2011/2016; Whitten ve Burt, 2015). Ancak grupların ergenler için pek çok olumlu etkisi bilinse de mevcut araştırmada elde edilen bulgular ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik grup müdahalelerinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Mevcut araştırmaya dahil edilen çalışmalardan birinde (Safara, vd., 2020) Maneviyat Temelli Grup Danışmanlığından yararlanılmıştır. Maneviyatın ruh sağlığı üzerinde koruyucu bir etkisi olduğu ve dini başa çıkma stratejilerinin de psikopatoloji üzerindeki önemi araştırmalarla ortaya konulmuştur (Ano ve Vasconcelles, 2005; Stulp, vd., 2019). Maneviyat odaklı terapide özellikle umut, kabullenme ve affetme gibi duyguları güçlendirmeye odaklanılmaktadır (Glas, 2021). Hem bu bilgilerden hareketle hem de çalışmanın yapıldığı ülke olan İran'da boşanma oranlarının yüksek olması ve maneviyat odaklı terapinin boşanmış ailelerdeki çocuklar üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların sınırlı olması (Safara, vd., 2020) yazarları bu alanda çalışmaya yöneltmiş diyebiliriz. Dahil edilen çalışmalardan birinde (Tay-Karapas vd., 2024) ise bağlanma kuramı (Bowlby, 1982) temel alınarak ergenlerin ebeveyn

boşanmasına uyum sağlamasını destekleyen bir program geliştirilmiştir. Geliştirilen bu müdahalede bağlanma kuramının temel alınmasının altında yatan neden; bağlanmanın ergenlikteki anksiyete, depresyon, davranım bozukluğu, madde bağımlılığı ve antisosyal kişilik bozukluğu gibi psikopatolojilerin ortaya çıkmasında rol oynayan bir unsur olması (Brown ve Wright, 2003) şeklinde yorumlanabilir. Dahil edilen bir başka çalışmada (Parnov, vd., 2024) Duygu Odaklı Terapiden yararlanılmıştır. Duygu Odaklı Terapide düzenlenebilir olan duyguların travmatik yaşantılarla, duyguyu görmezden gelme ve inkar etme gibi nedenlerle bireyler için problemlili hale gelebileceği vurgulanır. Ayrıca bireyin ne hissettiğinin farkında olması yaşadığı problemlerin tanımlanmasına yardım etmenin ilk adımı olarak görülür (Greenberg, 2017). Dolayısıyla ergenlerin diğer gelişim dönemindeki bireylere kıyasla daha fazla olumsuz duygu yaşadığı ve daha fazla ruh hali değişimi gösterdiği (Louw ve Louw, 2014) göz önüne alındığında Duygu Odaklı Terapinin ergenlerde duyguları fark etme ve yoğun duyguları düzenleme becerilerini geliştirme (Rosenblum ve Lewis, 2006) açısından tercih edilmiş olabileceği söylenebilir. Dahil edilen dört çalışmada (Boring vd., 2015; Esmaeilian vd., 2018; O'Hara vd., 2022; Saeidi vd., 2014) ise Bilişsel Davranışçı Terapiden (Beck, 1979) yararlanılmıştır. Bu terapiden yararlanılmasının nedenleri son zamanlarda anksiyete bozuklukları, yeme bozukluğu, uykusuzluk, öfkeyi ve stresi yönetememe, evlilik ve aile sorunları, çocuk ve ergenlerde görülen birçok ruhsal sorunda ve ergenlerde görülen riskli davranışların giderilmesi, koruyucu faktörlerin geliştirilmesi gibi alanlarda Bilişsel Davranışçı Terapinin sıklıkla tercih edilmesi olabilir (İkiz ve Sakarya Çınk, 2020; Tekinsav Sütçü, 2016). Ayrıca Bilişsel Davranışçı Terapinin 7 yaş üzeri çocuklar ve davranış problemleri yaşayan ergenler için uygun bir terapi yöntemi olması (Matthys ve Schutter, 2021) bu yaklaşımın dahil edilen çalışmalarda çoğunlukla tercih edilmesinde rol oynamış olabilir.

Mevcut araştırmaya dahil edilen çalışmaların İran, ABD ve Şili'de yapıldığı, dört çalışma (Esmaeilian, vd., 2018; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020) ile İran'ın ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durumun nedeni İran'daki boşanma oranlarının çok yüksek olması (Farzanegan ve Gholipour, 2016) ve bu yüksek oranların İran'daki araştırmacıların dikkatini çekmiş olması olabilir. Dahil edilen iki çalışma ise ABD'de gerçekleştirilmiştir. Bu durumun nedeni ise İran'da olduğu gibi ABD'de de boşanma oranlarının yüksek olması, boşanmalardan etkilenen çocuk sayısının giderek artması (Copen vd., 2012; Huff ve Hartenstein, 2020; Kreider ve Ellis, 2011) ve bu nedenlerle boşanma konusunun araştırmacıların dikkatini çekmiş olması olabilir. Dahil

edilen çalışmalarda kullanılan ölçeklere bakıldığında genel olarak ebeveyn ya da öğretmen gözleminden ziyade doğrudan ergenler tarafından doldurulan ölçeklerin kullanıldığı ve bu ölçekler aracılığıyla uygulanan müdahalelerin depresyon, öfke, kaygı, iyi oluş, sosyal-duygusal yeterlilik ve başa çıkma gibi alanlarda etkililiğinin incelendiği görülmüştür.

5.2. Müdahale Detaylarının Özelliklerine Ait Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Mevcut araştırmaya dahil edilen altı (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) çalışmada; deney grubundan elde edilen bulgular, kontrol grubundan elde edilen bulgularla karşılaştırılmıştır. Deneysel araştırmalarda kontrol grubunun varlığı araştırmaların sonucu hakkında daha geçerli ve güvenilir bilgiler ortaya koymaktadır (Field ve Hole, 2003/2019). Mevcut araştırmaya dahil edilen bir çalışmada (O'Hara, vd., 2022) ise deney grubundan farklı bir kontrol grubu belirlenmemiştir. Deney grubundaki her katılımcının başlangıç değerlendirmesi kendi kontrol koşulu olarak hizmet etmiştir. Tek-denekli deneysel tasarımlarda katılımcılar kendi kontrol koşullarını oluşturmaktadırlar. Yani aynı kişiden deney öncesi ve sonrası veriler alınarak değişim gözlemlenir. Birden fazla katılımcı olsa bile her bir katılımcının verileri ayrı ayrı analiz edilir. Ayrıca bu desende ön test-son test ölçümlerinin karşılaştırılması, müdahalenin etkilerini net bir şekilde ortaya koyarak ve dış etkenlerin etkisini en aza indirerek sonuçların güvenilirliğini arttırmaktadır (Evans ve Axelrod, 2012; Field ve Hole, 2003/2019).

Dahil edilen çalışmalardaki grup müdahalelerinin oturum sayısı genel olarak 8 ila 12 oturum arasında değişmektedir. Oturumların süresi göz önüne alındığında 45 dakika ila 120 dakika arasında olduğu görülmektedir. Çocuk veya ergenlerde grupların süresi ve uzunluğu onların dikkat sürelerine uygun olarak (örneğin, çocuklarda 45 dakika) ve gruba güvenin oluşup davranış değişikliklerinin ortaya çıkabilmesine imkan verecek şekilde belirlenmektedir (Ohlsen, vd., 1988; Schneider Corey vd., 2010/2016). Çevrimiçi uygulamayı temel alan iki çalışmada ise beş oturum olarak müdahale programı uygulanmıştır. Çevrimiçi program beş modülden oluşmakta ve ebeveynleri boşanmış çocuklara yönelik başa çıkma etkinliklerini içeren her bir modül bir oturum olarak değerlendirilmiştir (Pedro-Carroll, 2005).

5.3. Müdahalenin Sonuçlarına Dair Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Araştırmaya dahil edilen çalışmalarda, ebeveynleri boşanmış olan ergenlerin yaşamış oldukları farklı problem alanlarında uygulanan grup müdahalelerinin etkililiğinin test edildiği görülmektedir. Mevcut çalışmanın bulguları grup müdahalelerinin depresyon, öfke, kaygı, iyi oluş, boşanmaya uyum, sosyal-duygusal yeterlilik ve başa çıkma alanlarında etkililiğinin test edildiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, ebeveyn boşanması sonrası ergen ruh sağlığını desteklemeye yönelik stratejileri araştıran sistematik literatür taramaları (Rich vd., 2023; Yosep vd., 2022a) ve deneysel çalışma (Johnson ve Wiechers, 2003) bulgularıyla örtüşmektedir.

Araştırma kapsamına alınan beş çalışmada (Boring, vd., 2015; Esmailian, vd., 2018; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020) uygulanan grup müdahalelerinin etkili olduğu söylenebilir. İki çalışmada ise uygulanan müdahalelerin etkililiğine ilişkin güçlü sonuçlar elde edilemediği (O'Hara, vd., 2022; Tay-Karapas vd., 2024) söylenebilir. Uygulanan grup müdahalesi sonuçlarının anlamlı olması, ergenlerde olumlu sonuçlar vermesi bu grup müdahalelerinin etkililiğini güçlendirmektedir. Saeidi ve diğerlerinin (2014) çalışmalarındaki grup terapisi depresyon, anksiyete ve stres semptomlarını azaltmada, Boring ve diğerlerinin (2015) çalışmalarındaki çevrimiçi müdahale başa çıkma becerilerini artırmada, Esmailian ve diğerlerinin (2018) çalışmalarındaki grup terapisi depresyon, anksiyete ve öfkeyi azaltmada, Safara ve diğerlerinin (2020) çalışmalarındaki grup danışmanlığı yaşam amacı ve kişisel gelişimi artırmada, Parnov ve diğerleri (2024) ise çalışmalarında hem MCT hem de EFT grup müdahaleleri ise sosyal-duygusal yeterliliği önemli ölçüde geliştirmede etkili olmuştur. O'Hara ve diğerlerinin (2022) çalışmalarındaki çevrimiçi grup müdahalesinin pozitif duygulanımdaki düşüşü durdurmada anlamlı etkiye sahip olduğu ancak negatif duygulanımda herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür. Tay-Karapas ve diğerlerinin (2024) çalışmalarında izleme ölçümlerinde, müdahale grubundaki ergenler arasında olumsuz duygulanımın azaltılmasında önemli sonuçlar elde edilse de öznel iyi oluşun diğer boyutlarında anlamlı farklılıklar gözlenmediğini sonucu elde edilmiştir. Buradan hareketle ergenlerin yaşadığı uyum sorunları, problemleri davranışlar ve zayıf ebeveyn-çocuk etkileşimi gibi mevcut stres faktörlerini azaltmaya yönelik çabalar ergenler için fayda sağlamaktadır. Ergenlerin ebeveynlerinin boşanmasını anlamalarına, boşanmanın getirdiği değişiklikleri anlamlandırmalarına ve bir grup ortamında kendi duygu, düşünce

ve ihtiyaçlarını ifade etmelerine yardımcı olmanın ergenlerin ruh sağlığı ve refahı için önemli ve yararlı olduğu söylenbilir (Rich vd., 2023).

Araştırmaya dahil edilen çalışmaların çoğunda uygulanan müdahalenin/deneysel işlemin gücünü ortaya koymak amacıyla etki büyüklük değerleri hesaplanmıştır. Dahil edilen çalışmalardan birinde (O'Hara, vd., 2022) etki büyüklük değeri verilmemiştir ve etki büyüklüğünün hesaplanabilmesi için gerekli olan değerlerin tamamı çalışmada yer almadığı için bu araştırmanın etki büyüklüğü yazar tarafından da hesaplanamamıştır. Etki büyüklüğü hesaplanırken en yaygın kullanılan yöntemler Cohen tarafından geliştirilen Cohen's *d* ve genellikle ANOVA bağlamında kullanılan Eta Kare (η^2) değerleridir. Etki büyüklüklerinin yorumlanmasında genellikle sonuçlar "küçük, orta ve büyük" olarak sınıflandırma şeklinde yapılmaktadır. Etki büyüklüğünün 0.2'den küçük olması durumunda zayıf, 0.5 olması durumunda orta ve 0.8'den büyük olması durumunda ise kuvvetli olarak tanımlanabileceği vurgulanmaktadır (Cohen, 1988; Yağın vd., 2024; zsoy ve zsoy, 2013). Mevcut araştırmaya bakıldığında ise dahil edilen çalışmaların etki büyüklüğünün genel olarak yüksek seviyede olduğu söylenbilir. Bu alışmalarda (Esmaeilian, vd., 2018; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020) etki büyüklüğünün yüksek olması uygulanan grup müdahalelerinin etkililiğine ilişkin kanıtları güçlendirmektedir.

5.4. Yanlılık Riski Değerlendirme Sonuçlarına Ait Bulguların Tartışılması ve Yorumlanması

Mevcut çalışmaya dahil edilen araştırmalar; seçim, performans, belirleme, yıpranma ve raporlama yanlılığı açısından ele alınmıştır. Seçim yanlılığını gösteren rastgele atama sürecinde dahil edilen çoğu alışma (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) yanlılık riskinin düşük risk kategorisinde yer alırken yalnızca bir alışma (O'Hara vd., 2022) yüksek risk kategorisinde yer almıştır. Seçim yanlılığının diğer boyutu olan randomizasyon bilgisinin gizlenmesi hakkında dahil edilen çoğu alışma (Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) herhangi bir bilgi vermediği için belirsiz risk kategorisinde yer almıştır. Seçim yanlılığı açısından riskin düşük olması katılımcıların müdahaleye tesadüfen seçildiğini gösterir. Bu durum çalışmadan elde edilen sonucun uygulanan müdahaleye atfedilmesine yardımcı olabilir (Higgins, vd., 2011; Munder ve Barth, 2018).

Dahil edilen tüm çalışmalarda, (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018; O'Hara, vd., 2022; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) katılımcı ve uygulayıcıların körlenmesi açısından performans yanlılığı riskinin yüksek olduğuna karar verilmiştir. Psikoterapötik müdahaleler açısından ortak bir zorluk olan körleme, çalışmaların çoğu için uygulanabilir değildir. Dolayısıyla bir çalışmadaki müdahalenin uygulanması ve sonuçları üzerindeki etkinin değerlendirilmesi açık olmamaktadır (Munder ve Barth, 2018; Orkibi ve Feniger-Schaal, 2019). Dahil edilen tüm çalışmalarda (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018; O'Hara, vd., 2022; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) tedavi uygulaması boyutu açısından performans yanlılığı riskinin düşük olduğuna karar verilmiştir. Bu bulgu incelemeye dahil edilen çalışmaların hepsinin ergenler için uygulanan grup müdahalelerinin uygulama protokolüne bağlı kaldığını ve uygulayıcının müdahale için gerekli eğitime sahip olduğunu gösterir niteliktedir (Munder ve Barth, 2018).

Belirleme yanlılığı açısından dahil edilen çalışmaların hepsi (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018; O'Hara, vd., 2022; Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) belirsiz risk kategorisinde yer almıştır. Bu sonuçtan hareketle dahil edilen çalışmalarda, tespit yanlılığını belirlemek için yeterli bilgiye yer verilmediği söylenebilir (Higgins, vd., 2011; Munder ve Barth, 2018). Dahil edilen çalışmaların çoğunun (Parnov, vd., 2024; Saeidi, vd., 2014; Safara, vd., 2020; Tay-Karapas, vd., 2024) yıpranma yanlılık riski boyutunda belirsiz risk kategorisinde yer almasına karar verilmiştir. Araştırmada yıpranma yanlılık riskinin düşük olması için müdahale süreci boyunca ayrılan katılımcılara ve eksik sonuç verilerinin analiz sürecine dair bilgilerin çalışmada verilmiş olması gerekir (Higgins, vd., 2011; Munder ve Barth, 2018). Mevcut araştırmada üç çalışmada (Boring, vd., 2015; Esmaeilian, vd., 2018; O'Hara, vd., 2022) yıpranma yanlılık riski düşük olarak değerlendirilmiştir. Raporlama yanlılığı riskini değerlendiren seçici raporlama kriterinde dahil edilen çalışmaların tümü düşük risk kategorisinde yer almıştır. Bu bulgu, dahil edilen çalışmaların tamamında çalışma protokolünün varlığını ve araştırmacıların ilgili konu hakkında elde ettiği tüm verileri araştırmaya başlamadan önce belirlediği şekilde paylaştığını gösterir (Higgins, vd., 2011; Munder ve Barth, 2018).

Bir çalışmanın yanlılık riski değerlendirilirken, belirli unsurların varlığı o çalışmayı düşük risk kategorisine dahil etmek anlamına gelir. Bu unsurlar, katılımcıların rastgele

gruplara atanması, atama bilgisinin gizlenmesi, katılımcı ve uygulayıcıların körlenmesi, müdahale detaylarının verilmesi, prosedüre uyulması, eksik verilerin ele alınma şeklinin bilinmesi ve sonuçların şeffaf raporlanmasıdır. Bu unsurların tersi durumlar ise yüksek yanlılık riskini işaret eder. Eğer bir yanlılık boyutu hakkında yeterli bilgi yoksa, o boyut belirsiz risk kategorisinde değerlendirilir (Higgins ve Green, 2008). Mevcut araştırmaya dahil edilen çalışmalarda seçim yanlılığı, performans yanlılığı ve raporlama yanlılığının genellikle düşük risk grubunda yer alması, elde edilen çalışmaların sonuçlarının güvenilir olduğunu düşündürmektedir. Ancak seçim yanlılığının diğer bir ölçütü olan rastgele atama bilgisinin gizlenmesinin çoğunlukla belirsiz risk grubunda olması ve katılımcılar ile uygulayıcıların körleştirilmesinin yüksek riskli olarak değerlendirilmesi ve belirleme yanlılığının belirsiz risk kategorisinde olması çalışmaların sonuçlarını yorumlarken dikkatli olmayı gerektirmektedir. Ayrıca gelecekteki deneysel çalışmaların metodolojik kalitesindeki iyileştirmeler, ebeveynleri boşanmış ergenlerin yaşadıkları sorunlara yönelik uygulanan grup müdahalelerinin etkinliği konusunda daha güvenilir sonuçlar elde edilmesine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

BÖLÜM VI

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, öncelikle araştırmadan elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Ulaşılan sonuçlar doğrultusunda hem araştırmacılara hem de uygulayıcılara önerilerde bulunulmuştur.

6.1. Sonuçlar

Bu araştırmada, ebeveynleri boşanmış ergenlerin ruh sağlığını desteklemek için uygulanan grup müdahalelerinin gözden geçirilmesi ve grup müdahalelerini içeren çalışmalardan elde edilen bulguların sentezlenmesi amaçlanmıştır. Mevcut çalışma kapsamında, 2014-2024 yılları arasında, İngilizce dilinde ve hakemli dergilerde yayınlanan yedi çalışmanın dahil etme kriterlerini karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında boşanma müdahalelerine ilişkin çalışmalar çoğunlukla eşlerin ayrılmasına ve ortak ebeveynliğe yönelmektedir. Çok az çalışma boşanmış ailelerdeki çocuk ve ergenlere yönelik müdahalelere dair kanıtlar sunmaktadır (Tay-Karapas, vd., 2024). Mevcut çalışmada da ebeveynleri boşanmış ergenlere uygulanan grup müdahalesi çalışmalarının sayıca az olması bu anlamda alanyazında boşluk olduğu bilgisini desteklemektedir.

Sonuç olarak bu araştırmada, ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerinde; depresyon, anksiyete, stres, öfke, yaşam amacı, kişisel gelişim, iyi oluş, sosyal-duygusal yeterlilik ve başa çıkma alanlarına odaklanıldığı gözlemlenmiştir. Mevcut araştırmaya dahil edilen çoğu çalışma, çeşitli grup müdahalelerinin ergenlerin psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğunu desteklemektedir. Farklı müdahale türleri (grup terapisi, çevrimiçi müdahale), farklı psikolojik alanlarda faydalar sağlayabilmektedir. Bazı çalışmalar, müdahalelerin tüm psikolojik boyutlarda aynı derecede etkili olmayabileceğini veya etkilerinin zamanla değişebileceğini göstermektedir. Ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan müdahalelerin gelecekteki etkilerini ve bu müdahalelerin çeşitli ergen grupları üzerindeki özgün etkilerini anlamak adına daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

6.2. Öneriler

6.2.1. Araştırmacılara Öneriler

1. Mevcut araştırmada yalnızca ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik grup müdahaleleri incelenmiştir. Gelecek araştırmalarda farklı yaş grubundaki çocuklara ve onların anne babalarına yönelik uygulanan grup müdahalelerine dair sistematik literatür taraması çalışmaları yapılması önerilebilir.
2. Mevcut araştırmada ebeveynlerin dahil olduğu grup müdahaleleri dışlanmıştır. Gelecekteki araştırmalarda hem ebeveynleri boşanmış ergenlerin hem de ebeveynlerinin dahil olduğu grup müdahalelerine ilişkin sistematik literatür taraması çalışmalarının yapılması önerilebilir.
3. Mevcut araştırma ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik uygulanan grup müdahalelerini içeren deneysel çalışmaları sistematik olarak derlediğinden; gelecekteki araştırmacılar için nicel sonuçları bir araya getiren meta-analiz çalışmalarının yapılması önerilebilir.
4. Mevcut araştırmada dahil edilen çalışmaların risk analizi değerlendirmesi sonucuna göre; performans yanlılığı boyutunun katılımcıların ve uygulayıcıların körlenmesi kriterinin yüksek risk kategorisine girmesi, belirleme yanlılığı boyutunda ise belirsiz risk kategorisinin varlığı gelecekte araştırmacıların performans ve belirleme yanlılık riski düşük deneysel çalışmalar gerçekleştirmeleri önerilebilir.
5. Mevcut araştırmada dahil edilen çalışmalarda ulaşılan bulgular genelde ergenlerin kişisel bildirimlerine dayanmaktadır. Gelecekte araştırmacıların kullanılan ölçme araçları hem birinci kişi çıktılarına (katılımcılar) hem ikinci kişi sonuçlarına (ebeveynlerden, öğretmenlerden) dair derinlemesine bilgiler sunan deneysel çalışmalar gerçekleştirmeleri önerilebilir.

6.2.2. Uygulamacılara Öneriler

1. Mevcut araştırma ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik grup müdahalelerinin etkililiğine ilişkin önemli kanıtlar sunmaktadır. Bu nedenle uygulamacılara ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik olarak bu grup müdahalelerinden yararlanmaları önerilebilir.
2. Danışmanlar veya terapistler, çağın ve kültürün etkisiyle ortaya çıkan değişimlere entegre olabilmek için alanlarındaki bilimsel gelişmeleri yakından izleyebilir ve

mesleki becerilerini geliştirebilirler. Buradan hareketle mevcut araştırmadaki grup müdahaleleri arasında çevrimiçi müdahaleler de yer almaktadır ve bu müdahalelerin ergenlerin başa çıkma becerilerine katkı sağladığı görülmektedir. Bu nedenle uygulamacılara çevrimiçi grup müdahalelerini kullanmaları önerilebilir.

3. Mevcut araştırmaya dahil edilen çalışmalarda dikkati çeken ortak nokta, boşanmadan etkilenen çocuk ve ergen sayısının giderek arttığına ilişkin kanıtların sunulmuş olmasıdır. Ülkemizde de son yıllarda boşanma oranlarının giderek arttığı, çocukların ve ergenlerin bu durumdan etkilendikleri görülmektedir. Bu nedenle ülkemizdeki uygulamacıların ebeveynleri boşanmış çocuk ve ergenlerin ruh sağlığını destekleyecek müdahaleler planlamaları ve uygulamaları önerilebilir.
4. Mevcut araştırmadaki grup müdahalelerine katılımcı olarak yalnızca ergenler seçilmiştir. Ebeveynleri boşanmış ergenlerin anne-babalarının da uygulanacak grup müdahalelerine dahil edildiği; kişilerarası iletişimi, duyguları fark etmeyi ve baş etme becerilerini ele alan çalışmalar uygulanabilir.
5. Bu sistematik literatür taramasında ebeveynler boşandığında çocukların ve ergenlerin velayetinin genellikle anneye verildiği görülmüştür. Babaların çocuklarıyla olan iletişimini güçlendirmek ve aile üyelerine kendilerini ifade edebilecekleri bir alan oluşturmak adına babaların dahil edildiği grup çalışmaları uygulanabilir.
6. Yeni bir aile tipi olan tek ebeveynli ailelerin sayısı boşanmalarla birlikte artmaktadır. Aynı zamanda boşanma, ergenler için üvey aileleri de beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla bu gruplardaki ergenlerin ebeveyn boşanması sonrası yaşadıkları zorluklara ve bu zorluklarla nasıl baş edebileceklerine ilişkin grup müdahaleleri geliştirilip uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Aase, H., Holt, T., & Helland, M. (2022, Haziran 23). *Barn og unges oppvekst og levekår*. Folkehelseinstituttet. <https://www.fhi.no/he/folkehelse/rapporten/samfunn/barn-oppvekst/>
- Acar, H. (2001). Tek ebeveynli ailelere yönelik feminist sosyal hizmet müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(3), 13-25.
- Afifi, T. D., & Schrod, P. (2003). "Feeling caught" as a mediator of adolescents' and young adults' avoidance and satisfaction with their parents in divorced and non-divorced households. *Communication Monographs*, 70(2), 142-173. <https://doi.org/10.1080/0363775032000133791>
- Akdoğan, S. D. (2012). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin algılanan sosyal destek düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akyüz, E. (2019). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-6. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000548
- Alp, A. (2024). Toplumsal değişim sürecinde aile. *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 43-60. <https://doi.org/10.69787/bitigefd.1443004>
- Altın, M. (2023). *Ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerin algıladıkları anne-baba kabulü, psikolojik uyumu ve affetme eğilimi arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Amato, P. R. (1988). Parental divorce and attitudes toward marriage and family life. *Journal of Marriage and the Family*, 50(2), 453-461. <https://doi.org/10.2307/352010>
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1269-1287. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x>
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355-370. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.15.3.355>

- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 650-666. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
- Amato, P. R., & Afifi, T. D. (2006). Feeling caught between parents: Adult children's relations with parents and subjective well-being. *Journal of Marriage and Family*, 68(1), 222-235. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00243.x>
- Amato, P. R., & DeBoer, D. D. (2001). The transmission of marital instability across generations: Relationship skills or commitment to marriage? *Journal of Marriage and Family*, 63(4), 1038-1051. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.01038.x>
- Amato, P. R., & Hohmann-Marriott, B. (2007). A comparison of high- and low-distress marriages that end in divorce. *Journal of Marriage and Family*, 69(3), 621-638. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00396.x>
- Amato, P. R., & James, S. (2010). Divorce in Europe and the United States: Commonalities and differences across nations. *Family Science*, 1(1), 2-13. <https://doi.org/10.1080/19424620903381583>
- Amato, P., & Keith, B. (1991a). Parental divorce and adult well-being: A meta-analysis. *Journal Of Marriage And Family*, 53(1), 43-58. <https://doi.org/10.2307/353132>
- Amato, P., & Keith, B. (1991b). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 26-46. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.26>
- Amato, P. R., King, V., & Thorsen, M. L. (2016). Parent-child relationships in stepfather families and adolescent adjustment: A latent class analysis. *Journal of Marriage and Family*, 78(2), 482-497. <https://doi.org/10.1111/jomf.12267>
- Amato, P. R., Patterson, S., & Beattie, B. (2015). Single-parent households and children's educational achievement: A state-level analysis. *Social Science Research*, 53, 191-202. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2015.05.012>
- Angacian, S., Bray, M. A., Kehle, T. J., Byer-Alcorace, G., Theodore, L. A., Cross, K., & DeBiase, E. (2015). School-based intervention for social skills in children from divorced families. *Journal of Applied School Psychology*, 31(4), 315-346. <https://doi.org/10.1080/15377903.2015.1084964>
- Ano, G. G., & Vasconcelles, E. B. (2005). Religious coping and psychological adjustment to stress: A meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*, 61(4), 461-480. <https://doi.org/10.1002/jclp.20049>

- Armistead, L., McCombs, A., Forehand, R., Wierson, M., Long, N., & Fauber, R. (1990). Coping with divorce: A study of young adolescents. *Journal of Clinical Child Psychology*, 19(1), 79-84. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp1901_10
- Atmaca, T., ve Kılıç, S. (2024). Bütünlüğü bozulmuş aile yapısının eğitime etkisi: Ortaöğretim öğrencilerinin deneyimlerine göre bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 159-174. <https://doi.org/10.52642/susbed.1468464>
- Auersperg, F., Vlasak, T., Ponocny, I., & Barth, A. (2019). Long-term effects of parental divorce on mental health – A meta-analysis. *Journal of Psychiatric Research*, 119, 107-115. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2019.09.011>
- Avcı, R., Adıgüzel, A., Zeybek, S. U., & Çolakkadıoğlu, O. (2021). The role of post-divorce parental conflict in predicting aggression, anger, and symptoms of anxiety and depression among university students. *Journal of Divorce & Remarriage*, 62(3), 199-215. <https://doi.org/10.1080/10502556.2021.1871830>
- Aydın, O., ve Baran, G. (2012). Ebeveynleri boşanma sürecinde olan 9-12 yaş grubundaki çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 35-52. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000004
- Basalamah, H., & Pebriani, L. V. (2024). Parental divorce: Challenges and opportunities for adolescent. *Journal of Family Sciences*, 9(2), 237-249. <https://doi.org/10.29244/jfs.v9i2.57096>
- Beck, A. T. (1979). *Cognitive Therapy and the Emotional Disorders*. Penguin Publishing Group.
- Betrán, A. P., Say, L., Gülmezoglu, A. M., Allen, T., & Hampson, L. (2005). Effectiveness of different databases in identifying studies for systematic reviews: Experience from the WHO systematic review of maternal morbidity and mortality. *BMC Medical Research Methodology*, 5(1), 6. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-5-6>
- Bettemir, D. (2020). *Boşanma sonrası ergen yaşantıları ölçeğinin geliştirilmesi ve boşanma sonrası ergenlerin yaşam deneyimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bi, S., Haak, E. A., Gilbert, L. R., & Keller, P. S. (2017). Children exposed to marital conflict exhibit more disordered eating behaviors: Child emotional insecurity and

- anxiety as mechanisms of risk. *Journal of Child and Family Studies*, 26(11), 3112-3122. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0811-8>
- Bienstock, C. R., & Videka Sherman, L. (1989). Process analysis of a therapeutic support group for single parent mothers: Implications for practice. *Social Work With Groups*, 12(2), 43-61. https://doi.org/10.1300/J009v12n02_04
- Bilgin, Ö., ve Barut, Y. (2024). Boşanma sürecindeki bireylere dair tanımlayıcı bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 299-311.
- Bilgin, R. (2022). *Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri* (1. basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Billings, A. G., & Moos, R. H. (1981). The role of coping responses and social resources in attenuating the stress of life events. *Journal of Behavioral Medicine*, 4(2), 139-157. <https://doi.org/10.1007/BF00844267>
- Blodgett Salafia, E. H., Schaefer, M. K., & Haugen, E. C. (2014). Connections between marital conflict and adolescent girls' disordered eating: Parent-adolescent relationship quality as a mediator. *Journal of Child and Family Studies*, 23(6), 1128-1138. <https://doi.org/10.1007/s10826-013-9771-9>
- Bodenmann, G. (2005). Dyadic coping and its significance for marital functioning. In: *Couples coping with stress: Emerging perspectives on dyadic coping* (pp. 33-49). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11031-002>
- Bohannon, P. (1970). *Divorce and after* (first edition). Doubleday. <http://archive.org/details/divorceafter0000boha>
- Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 664-678. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x>
- Bramer, W. M., Jonge, G. B. de, Rethlefsen, M. L., Mast, F., & Kleijnen, J. (2018). A systematic approach to searching: An efficient and complete method to develop literature searches. *Journal of the Medical Library Association*, 106(4), 531-541. <https://doi.org/10.5195/jmla.2018.283>
- Brereton, P., Kitchenham, B. A., Budgen, D., Turner, M., & Khalil, M. (2007). Lessons from applying the systematic literature review process within the software engineering domain. *Journal of Systems and Software*, 80(4), 571-583. <https://doi.org/10.1016/j.jss.2006.07.009>

- Brown, L. S., & Wright, J. (2003). The relationship between attachment strategies and psychopathology in adolescence. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 76(4), 351-367. <https://doi.org/10.1348/147608303770584728>
- Brown, N. (2013). *Psikolojik danışmanlar için psiko-eğitsel gruplar hazırlama ve uygulama rehberi* (Çev. V. Yorğun; 3. baskı). Anı Yayıncılık. (Eserin orijinali 2011'de yayınlandı).
- Buchanan, C. M., Maccoby, E. E., & Dornbusch, S. M. (1991). Caught between Parents: Adolescents' experience in divorced homes. *Child Development*, 62(5), 1008-1029. <https://doi.org/10.2307/1131149>
- Bumpass, L. L., & Sweet, J. A. (1989). National estimates of cohabitation. *Demography*, 26(4), 615-625. <https://doi.org/10.2307/2061261>
- Burç, P. E. (2018). Evlilik ve aile olguları üzerinden gündelik hayata sosyo-kültürel bir bakış. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(13), 135-141.
- Burt, I., Patel, S. H., & Lewis, S. V. (2012). Anger management leadership groups: A creative intervention for increasing relational and social competencies with aggressive youth. *Journal of Creativity in Mental Health*, 7(3), 249-261. <https://doi.org/10.1080/15401383.2012.710168>
- Canan, H. (2021). *Anne-babası boşanmış ergenlerin iyilik halinin psiko-sosyal değişkenlere göre incelenmesi ve anne-babası boşanmamış ergenlerin iyilik haliyle karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Chapman, G., & Campbell, R. (2020). *Çocuklar için beş sevgi dili* (Çev. E. Çavuşlu; Ed. Ç. Balkanlı,). Koridor Yayıncılık. (Eserin orijinali 2012'de yayınlandı).
- Cheng, T. W., Mills, K. L., & Pfeifer, J. H. (2024). Revisiting adolescence as a sensitive period for sociocultural processing. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 164, 105820. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2024.105820>
- Cherlin, A. J., Furstenberg, F. F., Chase-Linsdale, P. L., Kiernan, K. E., Robins, P. K., Morrison, D. R., & Teitler, J. O. (1991). Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States. *Science*, 252(5011), 1386-1389.
- Chu, H., & Rosenthal, M. (1996). Search engines for the world wide web: A comparative study and evaluation methodology. *In Proceedings of the Annual Meeting-American Society for Information Science*, 33, 127-135.

- Chun, S.-Y., Jang, S.-Y., Choi, J.-W., Shin, J., & Park, E.-C. (2016). Long-term effects of parental divorce timing on depression: A population-based longitudinal study. *International Journal of Social Psychiatry*, 62(7), 645-650. <https://doi.org/10.1177/0020764016667756>
- Cihan, Ü. (2015). *Boşanan kadının durumu: Elazığ ili örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ. <https://openaccess.firat.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11508/15276/398429.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Clarke-Steward, A., & Brentano, C. (2006). *Divorce: Causes and consequences*. Yale University Press.
- Clements, M. L., Stanley, S. M., & Markman, H. J. (2004). Before they said "I Do": discriminating among marital outcomes over 13 years. *Journal of Marriage and Family*, 66(3), 613-626. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.00041.x>
- Cohen, J. (1988). The analysis of variance. In: *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.). Routledge.
- Copen, C. E., Daniels, K., Vespa, J., & Mosher, W. D. (2012). First marriages in the United States: Data from the 2006-2010 national survey of family growth. *National Health Statistics Reports*, 49, 1-21.
- Crespo, M., Arinero, M., & Soberón, C. (2021). Analysis of effectiveness of individual and group trauma-focused interventions for female victims of intimate partner violence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4), 1952. <https://doi.org/10.3390/ijerph18041952>
- Crone, E. A., & Dahl, R. E. (2012). Understanding adolescence as a period of social-affective engagement and goal flexibility. *Nature Reviews. Neuroscience*, 13(9), 636-650. <https://doi.org/10.1038/nrn3313>
- Cronin, P., Ryan, F., & Coughlan, M. (2008). Undertaking a literature review: A step-by-step approach. *British Journal of Nursing*, 17(1), 38-43. <https://doi.org/10.12968/bjon.2008.17.1.28059>
- Çakmak Tolan, Ö. (2023). Boşanma ve etkileri: Çocuklar ve ergenler üzerindeki psikolojik sonuçları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 321-338. <https://doi.org/10.52642/susbed.1221560>
- Çınar, N., ve Karakaya Suzan, Ö. (2022). *Sistemik Derleme Metodolojisi ve Yazımı*. Akademisyen Kitabevi. <https://doi.org/10.37609/akya.2053>

- Çivitçi, A. (2020). *Grup psikoeğitimi* (3. basım). Pegem Akademi Yayıncılık.
<https://doi.org/10.14527/9786052415085>
- Çoşan, B. (2018). Dünyada ve Türkiye’de sosyo-ekonomik bir problem olarak tek ebeveynli aile olgusunun çok boyutlu değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(41), 259-294. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.453720>
- Davidson, R. D., O’Hara, K. L., & Beck, C. J. A. (2014). Psychological and biological processes in children associated with high conflict parental divorce. *Juvenile and Family Court Journal*, 65(1), 29-44. <https://doi.org/10.1111/jfcj.12015>
- De Singly, F. (2017). *Sociologie de la famille contemporaine* (6th ed.). Armand Colin.
- Demir Dağdaş, T. (2020). Parental divorce, parent–child ties, and health: Explaining long-term age differences in vulnerability. *Marriage & Family Review*, 57(1), 24-42. <https://doi.org/10.1080/01494929.2020.1754318>
- Demir, S., ve Çelebi, Ş. (2017). Tek ebeveynli ailelerin sorunları: Nitel bir araştırma. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 111-128. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.333891>
- Demirci, İ. (2021). Pozitif psikoloji temelli perma grupla psikolojik danışma uygulamasının üniversite öğrencilerinin iyi oluşlarına etkisi: Bir pilot çalışma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 453 - 466. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2021.21.62826-656748>
- Demircioğlu, H. R. (2024). Boşanmada ortak (birlikte) velayetin kabulü sonrası Türk hukukundaki durum üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 59, 301-344. <https://doi.org/10.54049/taad.1515061>
- Duman, N. (2018). Boşanmanın psiko-sosyal sebepleri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 246-255. <https://doi.org/10.35235/uicd.464622>
- Du Plooy, K., & Van Rensburg, E. (2015). Young adults’ perception of coping with parental divorce: a retrospective study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 56(6), 490-512. <https://doi.org/10.1080/10502556.2015.1058661>
- Dursun, A., ve Eryılmaz, A. (2019). The effectiveness of a program to increase the subjective well-being of adolescents whose parents are divorced. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 491-510. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.521307>

- Duyan, V., ve Özdemir, P. (2018). Boşanma sürecindeki çiftlerin sorun çözme becerilerinin incelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 4(19), 1983-1994. <https://doi.org/10.26449/sssj.591>
- Ehrenberg, M. F., Stewart, L.-L., Roche, D. N., Pringle, J., & Bush, J. (2006). Adolescents in divorcing families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45(3-4), 69-91. https://doi.org/10.1300/J087v45n03_04
- Eira Nunes, C., De Roten, Y., El Ghaziri, N., Favez, N. and Darwiche, J. (2020), Co-parenting programs: A systematic review and meta-analysis. *Family Relations*, 70(3), 759-776. <https://doi.org/10.1111/fare.12438>
- El-Sheikh, M., Shimizu, M., Erath, S. A., Philbrook, L. E., & Hinnant, J. B. (2019). Dynamic patterns of marital conflict: Relations to trajectories of adolescent adjustment. *Developmental Psychology*, 55(8), 1720-1732. <https://doi.org/10.1037/dev0000746>
- Ely, C., & Scott, I. (2007). *Essential study skills for nursing: e-book—essential study skills for nursing* (M. Nicol, Ed.; 1st ed). Mosby.
- Engin, E., ve Demir, S. (2022). Covid-19 Pandemi sürecinde boşanma ve boşanmanın ruh sağlığına etkileri. *International Journal of Social Sciences*, 6(25), 14-28. <https://doi.org/10.52096/usbd.6.25.2>
- Enten, R. S., & Golan, M. (2009). Parenting styles and eating disorder pathology. *Appetite*, 52(3), 784-787. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2009.02.013>
- Erdemir Aşıkoğlu, B., Sağkal, A. S., ve Özdemir, Y. (2024). Türkiye’de boşanma sonrası birlikte ebeveynlik deneyimleri: Nitel bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 24(62), 13-44. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1461561>
- Erdim, L., ve Ergün, A. (2016). Boşanmanın ebeveyn ve çocuk üzerindeki etkileri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3(1), 78-84. <https://doi.org/10.17681/hsp.13621>
- Eroğlu, Y., & Topkaya, N. (2019). Boşanma ile ilgili uyum güçlüğü çeken çocuklarda kişilik özellikleri ve benlik kavramı. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 9(52), 181-208. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/44557/552755>
- Erol Öngen, D. (2002). Ergenlerde sorunlarla başa çıkma davranışları. *Eğitim ve Bilim*, 27, 56-61.

- Eurostat. (2024, Mart). *Marriage and divorce statistics*. European Union. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics
- Evans, V. A., & Axelrod, S. (2012). Kazdin, A. E. (2011). Single-case research designs, second edition. *Child & Family Behavior Therapy*, 34(1), 76-79. <https://doi.org/10.1080/07317107.2012.654458>
- Faggion, C. M. (2015). Critical appraisal of AMSTAR: Challenges, limitations, and potential solutions from the perspective of an assessor. *BMC Medical Research Methodology*, 15(1), 63. <https://doi.org/10.1186/s12874-015-0062-6>
- Farzanegan, M. R., & Gholipour, H. F. (2016). Divorce and the cost of housing: Evidence from Iran. *Review of Economics of the Household*, 14(4), 1029-1054. <https://doi.org/10.1007/s11150-014-9279-0>
- Field, A. & Hole, G. (2019). *Araştırma nasıl tasarlanır ve raporlaştırılır*. (Çev. A. Özer; 1. basım). Anı Yayıncılık. (Eserin orijinali 2003'te yayımlandı).
- Fiyakalı, N. C. (2008). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1985). If it changes it must be a process: Study of emotion and coping during three stages of a college examination. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(1), 150-170. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.48.1.150>
- Forgatch, M. S., Patterson, G. R., & Ray, J. A. (1996). Divorce and boys' adjustment problems: Two paths with a single model. In: E. M. Hetherington & E. A. Blechman (Eds.), *Stress, coping, and resiliency in children and families* (pp. 67-105). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Forsetlund, L., & Vist, G. E. (2016). *Effects of group interventions for children who experience family disruption*. Knowledge Centre for the Health Services at The Norwegian Institute of Public Health (NIPH).
- Garagiola, E. R., Lam, Q., Wachsmuth, L. S., Tan, T. Y., Ghali, S., Asafo, S., & Swarna, M. (2022). Adolescent Resilience during the COVID-19 Pandemic: A review of the impact of the pandemic on developmental milestones. *Behavioral Sciences*, 12(7), 220. <https://doi.org/10.3390/bs12070220>

- Gardner, R. A. (1998). *The parental alienation syndrome: A guide for mental health and legal professionals*. Creative Therapeutics.
- Gardner, R. A. (2002,Oct). *The parental alienation syndrome: Past, present, and future*. Richard Gardner. <https://richardagardner.com/ar22>
- Garland, C. (2010). *The groups book: Psychoanalytic group therapy: Principles and practice*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429481956>
- Geldard, K., & Geldard, D. (2013). *Ergenler ve gençlerle psikolojik danışma proaktif yaklaşım* (Çev. M. Pişkin; 3. basım). Nobel Akademik Yayıncılık. (Eserin orijinali 2009'da yayımlandı).
- Ghorbani, M., Karampela, M., & Tonner, A. (2022). Consumers' brand personality perceptions in a digital world: A systematic literature review and research agenda. *International Journal of Consumer Studies*, 46(5), 1960-1991. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12791>
- Glas, G. (2021). Models of integration of christian worldview and psychiatry. In: J. R. Peteet, H. S. Moffic, A. Hankir, & H. G. Koenig (Ed.), *Christianity and Psychiatry* (pp. 163-180). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-80854-9_12
- Global Issues. (2016, Ekim 15). *320 Million children in single-parent families*. Global Issues. <https://www.globalissues.org/news/2016/10/15/22568>
- González, L., & Viitanen, T. K. (2009). The effect of divorce laws on divorce rates in Europe. *European Economic Review*, 53(2), 127-138. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2008.05.005>
- Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (2000). The timing of divorce: Predicting when a couple will divorce over a 14-year period. *Journal of Marriage and Family*, 62(3), 737-745. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00737.x>
- Gökce, B. (2020). *Boşanmış ebeveynlerin boşanma nedenleri ve boşanma kararlarına ilişkin bir nitel araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Greenberg, L. S. (2017). *Emotion-focused therapy*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/15971-000>
- Greenwald O'Brien, J. P., Osman, Y., & Sample, D. K. (2023). The red herring of adolescent mental health. *Family Court Review*, 61(3), 496-503. <https://doi.org/10.1111/fcre.12733>

- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1992). Interventions for children of divorce: Toward greater integration of research and action. *Psychological Bulletin*, 111(3), 434-454. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.111.3.434>
- Guimarães, N. S., Ferreira, A. J. F., Ribeiro Silva, R. D. C., De Paula, A. A., Lisboa, C. S., Magno, L., Ichiara, M. Y., & Barreto, M. L. (2022). Deduplicating records in systematic reviews: There are free, accurate automated ways to do so. *Journal of Clinical Epidemiology*, 152, 110-115. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2022.10.009>
- Gusenbauer, M., & Haddaway, N. R. (2020). Which academic search systems are suitable for systematic reviews or meta-analyses? Evaluating retrieval qualities of Google Scholar, PubMed, and 26 other resources. *Research Synthesis Methods*, 11(2), 181-217. <https://doi.org/10.1002/jrsm.1378>
- Gustavsen, G. W., Nayga, R. M., & Wu, X. (2016). Effects of parental divorce on teenage children's risk behaviors: Incidence and persistence. *Journal of Family and Economic Issues*, 37(3), 474-487. <https://doi.org/10.1007/s10834-015-9460-5>
- Güler, G. (2017). Ebeveyn yabancılaştırma sendromu ve boşanma. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry Special Topics*, 3(3), 225-228.
- Gündüzalp, İ. (2018). *Boşanma psikolojisi ve danışmanlığı* (1. basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gür, E. (2019). *Boşanmış ve evli ebeveynlere sahip ergenlerin siber zorbalık sosyal dışlanma ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hage, S. M., & Nosanow, M. (2000). Becoming stronger at broken places: A model for group work with young adults from divorced families. *The Journal for Specialists in Group Work*, 25(1), 50-66. <https://doi.org/10.1080/01933920008411451>
- Halisdemir, D., ve Nazlı, S. (2023). Boşanmaya uyum programının velayeti üstlenmiş anne ve çocuklarının boşanmaya uyum, psikolojik sağlamlık ve aile yaşam doyumlarına etkisi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 6(1), 1-36. <https://doi.org/10.58434/apdad.1273362a>
- Hall, J. H., & Fincham, F. D. (2006). Relationship dissolution following infidelity. In: *Handbook of divorce and relationship dissolution* (pp. 153-168). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

- Harold, G., & Murch, M. (2005). Inter-parental conflict and children's adaptation to separation and divorce: Theory, research and implications for family law, practice and policy. *Child and Family Law Quarterly*, 17(3), 185-205.
<https://papers.ssrn.com/abstract=2029637>
- Harold, G. T., & Sellers, R. (2018). Annual research review: Interparental conflict and youth psychopathology: an evidence review and practice focused update. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59(4), 374-402.
<https://doi.org/10.1111/jcpp.12893>
- Hartman, L. R., Magalhães, L., & Mandich, A. (2011). What does parental divorce or marital separation mean for adolescents? A scoping review of North American literature. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(7), 490-518.
<https://doi.org/10.1080/10502556.2011.609432>
- Hartman, L., Mandich, A., Magalhães, L., & Polgar, J. M. (2016). Young adults' experiences of parental divorce or separation during their adolescence: An occupational perspective. *Journal of Occupational Science*, 23(2), 234-244.
<https://doi.org/10.1080/14427591.2015.1085430>
- Herrero, M., Roca, P., Cormenzana, S., & Martínez-Pampliega, A. (2022). The efficacy of postdivorce intervention programs for children: A meta-analytical review. *Family Process*, 62(1), 74-93. <https://doi.org/10.1111/famp.12807>
- Hess, R. S., Magnuson, S., & Beeler, L. (2012). *Counseling Children and Adolescents in Schools*. SAGE.
- Higgins, J. P., & Green, S. (Ed.). (2008). *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions: Cochrane book series* (1st ed). Wiley.
<https://doi.org/10.1002/9780470712184>
- Higgins, J. P. T., Altman, D. G., Gøtzsche, P. C., Jüni, P., Moher, D., Oxman, A. D., Savović, J., Schulz, K. F., Weeks, L., & Sterne, J. A. C. (2011). The cochrane collaboration's tool for assessing risk of bias in randomised trials. *BMJ*, 343, d5928. <https://doi.org/10.1136/bmj.d5928>
- Hjørland, B. (2015). Classical databases and knowledge organization: A case for boolean retrieval and human decision-making during searches. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 66(8), 1559-1575.
<https://doi.org/10.1002/asi.23250>

- Hróbjartsson, A., Boutron, I., Turner, L., Altman, D. G., & Moher, D. (2013). Assessing risk of bias in randomised clinical trials included in cochrane reviews: The why is easy, the how is a challenge. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2013 (4), ED000058. <https://doi.org/10.1002/14651858.ED000058>
- Huff, S. C., & Hartenstein, J. L. (2020). Helping children in divorced and single-parent families. In: K. S. Wampler & L. M. McWey (Ed.), *The Handbook of Systemic Family Therapy* (1st ed., pp. 521-539). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781119438519.ch54>
- Ijaz, M., & Zakir, R. (2020). Mental health issues of adolescents after parents divorce. *Ophthalmology Update*, 18(4), 41-46.
- İkiz, F. E., ve Sakarya Çınkır, Ö. (2020). Ergenlerde bilişsel davranışçı terapi uygulamalarının etkililiğinin ve yöntemlerinin sistematik gözden geçirilmesi. *Turkish Studies-Educational Sciences*, 15(6), 4277-4296. <https://doi.org/10.47423/TurkishStudies.46470>
- Johnson, C., & Wiechers, E. (2003). Intra-psychoic effects of a group intervention programme on adolescents of divorce. *South African Journal of Education*, 22(3), 177-183.
- Jørgensen, L., Paludan-Müller, A. S., Laursen, D. R. T., Savović, J., Boutron, I., Sterne, J. A. C., Higgins, J. P. T., & Hróbjartsson, A. (2016). Evaluation of the Cochrane tool for assessing risk of bias in randomized clinical trials: Overview of published comments and analysis of user practice in Cochrane and non-Cochrane reviews. *Systematic Reviews*, 5(1), 80. <https://doi.org/10.1186/s13643-016-0259-8>
- Kalter, N. (1987). Long-term effects of divorce on children: A developmental vulnerability model. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(4), 587-600. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03574.x>
- Kalyencioğlu, D., ve Kutlu, Y. (2010). Ergenlerin aile işlevi algılarına göre uyum düzeyleri. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 18(2), 56-62.
- Karaçam, Z. (2013). Sistemik derleme metodolojisi: Sistemik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Karadeniz Özbek, S., ve Demir, M. (2021). *Yeni bir başlangıç için boşanma sonrası destek programı* (2. basım). Nobel Akademik Yayıncılık.

- Karakaya, Ş. (2018). *Boşanmanın çocukların benlik saygısı ve sosyal sorun çözme becerilerine etkisi: Denizli örneğinde karşılaştırmalı bir çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, K., ve Tan Eren, G. (2020). Boşanma ve erken boşanmaların artış nedenleri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(9), 708-728. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.538>
- Kessler, S. (1975). *The American way of divorce: Prescriptions for change*. Nelson-Hall. <http://archive.org/details/americanwayofdiv0000kess>
- Kılıç, K. M., Kılıç, H. T., ve Kırımlı Taşkın, F. (2019). Anne babaları boşanmış çocukların boşanma sürecindeki deneyimlerinin gelişimsel, ilişkisel ve çevresel değişkenler bağlamında incelenmesi: Nitel bir çalışma. *The Journal of Social Sciences*, 40(40), 258-275. <https://doi.org/10.29228/SOBIDER.32602>
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.
- Kitchenham, B., & M. Charters, S. (2007). *Guidelines for performing Systematic Literature Reviews in Software Engineering* (EBSE-2007-01). Keele University and Durham University.
- Klein Velderman, M., Pannebakker, F. D., Huizing, A. H. J., & Reijneveld, S. A. (2024). Short preventive intervention improves parents' perceived support and knowledge after divorce: A quasi-experimental study. *Journal of Child and Family Studies*, 33(12), 3782-3795. <https://doi.org/10.1007/s10826-024-02949-1>
- Knobloch, K., Yoon, U., & Vogt, P. M. (2011). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses (PRISMA) statement and publication bias. *Journal of Cranio-Maxillofacial Surgery*, 39(2), 91-92. <https://doi.org/10.1016/j.jcms.2010.11.001>
- Korkut, Y. (2003). Bir geçiş krizi olarak boşanma. *Psikoloji Çalışmaları*, 23, 99-112.
- Kreider, R. M., & Ellis, R. (2011). Living arrangements of children: 2009. *Current Populations Reports*, 70-126.
- Kristjansson, A. L., Sigfusdottir, I. D., Allegrante, J. P., & Helgason, A. R. (2009). Parental divorce and adolescent cigarette smoking and alcohol use: Assessing the importance of family conflict. *Acta Paediatrica*, 98(3), 537-542. <https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.2008.01133.x>

- Kucur, F., ve Kelebek, Ö. (2021). Boşanmış kadınların boşanma aşaması, süreci ve sonrasında yaşadıkları zorluklar: Esenler SHM örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 80, 231-266.
- Kuschick, D., Kuck, J., Rattay, P., Pachanov, A., & Geene, R. (2022). Familiäre Gesundheitsförderung bei Alleinerziehenden und ihren Kindern. *Prävention und Gesundheitsförderung*, 17(4), 488-498. <https://doi.org/10.1007/s11553-021-00905-1>
- Lange, A. M. C., Visser, M. M., Scholte, R. H. J., & Finkenauer, C. (2022). Parental conflicts and posttraumatic stress of children in high-conflict divorce families. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 15(3), 615-625. <https://doi.org/10.1007/s40653-021-00410-9>
- Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4(2), 140-152. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x>
- Lee, M. Y. (1997). Post-divorce interparental conflict, children's contact with both parents, children's emotional processes, and children's behavioral adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage*, 27(3-4), 61-82. https://doi.org/10.1300/J087v27n03_05
- Lerner, R. M., Boyd, M. J., & Du, D. (2010). Adolescent development. *The Corsini Encyclopedia of Psychology*, 1-2. <https://doi.org/10.1002/9780470479216.corpsy0019>
- Liberati, A., Altman, D. G., Tetzlaff, J., Mulrow, C., Gøtzsche, P. C., Ioannidis, J. P. A., Clarke, M., Devereaux, P. J., Kleijnen, J., & Moher, D. (2009). The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate healthcare interventions: Explanation and elaboration. *BMJ*, 339(jul21 1), b2700. <https://doi.org/10.1136/bmj.b2700>
- Lopez, A., & Burt, I. (2013). Counseling groups: A creative strategy increasing children of incarcerated parents' sociorelational interactions. *Journal of Creativity in Mental Health*, 8(4), 395-415. <https://doi.org/10.1080/15401383.2013.844660>
- Louw, D., & Louw, A. (2014). *Child and adolescent development*. SunBonani Books.
- MacFarlane, A., Russell-Rose, T., & Shokraneh, F. (2022). Search strategy formulation for systematic reviews: Issues, challenges and opportunities. *Intelligent Systems with Applications*, 15, 200091. <https://doi.org/10.1016/j.iswa.2022.200091>

- Martínez Pampliega, A., Cormenzana, S., Corral, S., Iraurgi, I., Iraurgi, I., & Sanz, M. (2021). Family structure, interparental conflict & adolescent symptomatology. *Journal of Family Studies*, 27(2), 231-246. <https://doi.org/10.1080/13229400.2018.1536609>
- Marzi, G., Balzano, M., Caputo, A., & Pellegrini, M. M. (2025). Guidelines for bibliometric-systematic literature reviews: 10 steps to combine analysis, synthesis and theory development. *International Journal of Management Reviews*, 27(1), 81-103. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12381>
- Matthys, W., & Schutter, D. J. L. G. (2021). Increasing effectiveness of cognitive behavioral therapy for conduct problems in children and adolescents: What can we learn from neuroimaging studies? *Clinical Child and Family Psychology Review*, 24(3), 484-499. <https://doi.org/10.1007/s10567-021-00346-4>
- McLanahan, S. (1985). Family structure and the reproduction of poverty. *American Journal of Sociology*, 90(4), 873-901.
- Medard, K. M., Odon, K. M., Nsengiyumva, A., Ndayisaba, J., & Justin, S. N. (2023). Single-parent families in urban areas: management, resilience and life stories. the case of Bukavu. *Open Journal of Social Sciences*, 12(8), 494-519. <https://doi.org/10.4236/jss.2024.128030>
- Mehel, F. (2019). *Anne babası boşanmış ve boşanmamış ergenlerin yaşamda anlam, öznel iyi oluş ve benlik saygısı düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Meland, E., Breidablik, H. J., & Thuen, F. (2019). Divorce and conversational difficulties with parents: Impact on adolescent health and self-esteem. *Scandinavian Journal of Public Health*, 48(7), 743-751. <https://doi.org/10.1177/1403494819888044>
- Meline, T. (2006). Selecting studies for systemic review: Inclusion and exclusion criteria. *Contemporary Issues in Communication Science and Disorders*, 33, 21-27. https://doi.org/10.1044/cicsd_33_S_21
- Meriç, B. (2007). *Boşanmış ailelerdeki ergenlerin uyum düzeylerini ve sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik bir grup rehberliği çalışmasının sınanması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Miller, L. E., Howell, K. H., & Graham-Bermann, S. A. (2014). The effect of an evidence-based intervention on women's exposure to intimate partner violence. *American Journal of Orthopsychiatry*, 84(4), 321-328. <https://doi.org/10.1037/h0099840>
- Miralles, P., Godoy, C., & Hidalgo, M. D. (2023). Long-term emotional consequences of parental alienation exposure in children of divorced parents: A systematic review. *Current Psychology*, 42(14), 12055-12069. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02537-2>
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine*, 6(7), e1000097. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097>
- Montemayor, R. (1983). Parents and adolescents in conflict: All families some of the time and some families most of the time. *The Journal of Early Adolescence*, 3(1-2), 83-103. <https://doi.org/10.1177/027243168331007>
- Mooney, A., Oliver, C., & Smith, M. (2009). *Impact of family breakdown on children's well-being: Evidence review*. Department for Children, Schools and Families.
- Morganett, R. S. (2018). *Yaşam becerileri ergenler için grupla psikolojik danışma uygulamaları* (Çev. A. Kaya, S. Gürçay ve M. Saçkes; 3. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık. (Eserin orijinali 1990'da yayımlandı).
- Munder, T., & Barth, J. (2018). Cochrane's risk of bias tool in the context of psychotherapy outcome research. *Psychotherapy Research*, 28(3), 347-355. <https://doi.org/10.1080/10503307.2017.1411628>
- Munn, Z., Moola, S., Lisy, K., & Riitano, D. (2014). The systematic review of prevalence and incidence data. In: *The Joanna briggs institute reviewers' manual 2014*. The Joanna Briggs Institute. <https://www.researchgate.net/publication/301223587>
- Müller, L. R. F., Gossmann, K., Hartmann, F., Büter, K. P., Rosner, R., & Unterhitzberger, J. (2019). 1-year follow-up of the mental health and stress factors in asylum-seeking children and adolescents resettled in Germany. *BMC Public Health*, 19(1), 908. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7263-6>
- Naar, R. (2007). *Grup psikoterapisine ilk adım* (Çev. N. Hisli Şahin; 2. baskı). İmge Kitabevi Yayınları. (Eserin orijinali 1982'de yayımlandı).
- Nazlı, S. (2021). *Aile danışmanlığı* (16. baskı). Anı Yayıncılık.
- Neumark-Sztainer, D., Bauer, K. W., Friend, S., Hannan, P. J., Story, M., & Berge, J. M. (2010). Family Weight Talk and Dieting: How much do they matter for body

- dissatisfaction and disordered eating behaviors in adolescent girls? *Journal of Adolescent Health*, 47(3), 270-276.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.02.001>
- Nkyi, A. K. (2015). Development and Implementation of a psychoeducational group for Ghanaian adolescents experiencing parental divorce. *The Journal for Specialists in Group Work*, 40(2), 243-264. <https://doi.org/10.1080/01933922.2015.1017069>
- Nurhasanah, N. (2017). The analysis of causes of divorce by wives. *The International Journal of Counseling and Education*, 2(4), 192-200.
<https://counsedu.iicet.org/index.php/counsedu/article/view/72>
- Obeid, S., Al Karaki, G., Haddad, C., Sacre, H., Soufia, M., Hallit, R., Salameh, P., & Hallit, S. (2021). Association between parental divorce and mental health outcomes among Lebanese adolescents: Results of a national study. *BMC Pediatrics*, 21(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/s12887-021-02926-3>
- Ohlsen, M. M., Horne, A. M., & Lawe, C. F. (1988). *Group counseling* (3rd ed). Holt, Rinehart and Winston.
- Orkibi, H., & Feniger-Schaal, R. (2019). Integrative systematic review of psychodrama psychotherapy research: Trends and methodological implications. *PLOS ONE*, 14(2), e0212575. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0212575>
- Öksüzler Cabılar, B., ve Yılmaz, A. E. (2022). Boşanma ve boşanma sonrası uyum: Tanımlar, modeller ve uyumun değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), 1-11. <https://doi.org/10.18863/pgy.910766>
- Öngider, N. (2013). Relationship between parents and preschool children. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(4), 420-440. <https://doi.org/10.5455/cap.20130527>
- Özabacı, N., ve Erkan, Z. (2020). *Aile danışmanlığı kuram ve uygulamalara genel bir bakış* (5. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özbekler Kın, Z. (2024). *Ebeveynleri boşanma sürecinde olan 9-12 yaş aralığındaki çocukların boşanmaya uyumları ile bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özer, A., ve Görgülü, Z. (2021). Bir bilimsel derlemenin planlanması ve yazımı. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 698-713.
<https://doi.org/10.17556/erziefd.819971>
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi*. PDREM Yayınları.

- Özsoy, S., ve Özsoy, G. (2013). Eğitim araştırmalarında etki büyüklüğü raporlanması. *İlköğretim Online*, 12(2), 334-346.
- Öztürk, N., ve Sumbas, E. (2023). How do adolescent friendships end and how do adolescents experience and interpret this development? *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 31(1), 12-21. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.1243309>
- Paniagua, H. (2002). Planning research: Methods and ethics. *Practice Nursing*, 13(1), 22-25. <https://doi.org/10.12968/pnur.2002.13.1.9222>
- Pati, D., & Lorusso, L. N. (2018). How to write a systematic review of the literature. *Health Environments Research & Design Journal*, 11(1), 15-30. <https://doi.org/10.1177/1937586717747384>
- Patterson, J. M., & McCubbin, H. I. (1987). Adolescent coping style and behaviors: Conceptualization and measurement. *Journal of Adolescence*, 10(2), 163-186. [https://doi.org/10.1016/S0140-1971\(87\)80086-6](https://doi.org/10.1016/S0140-1971(87)80086-6)
- Paul, J., & Barari, M. (2022). Meta-analysis and traditional systematic literature reviews—What, why, when, where, and how? *Psychology & Marketing*, 39(6), 1099-1115. <https://doi.org/10.1002/mar.21657>
- Paul, J., Khatri, P., & Kaur Duggal, H. (2024). Frameworks for developing impactful systematic literature reviews and theory building: What, why and how? *Journal of Decision Systems*, 33(4), 537-550. <https://doi.org/10.1080/12460125.2023.2197700>
- Pedro-Carroll, J. L. (2005). Fostering resilience in the aftermath of divorce: The role of evidence-based programs for children. *Family Court Review*, 43(1), 52-64. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2005.00007.x>
- Pedro-Carroll, J. L., Alpert-Gillis, L. J., & Cowen, E. L. (1992). An evaluation of the efficacy of a preventive intervention for 4th-6th grade urban children of divorce. *The Journal of Primary Prevention*, 13(2), 115-130. <https://doi.org/10.1007/BF01325070>
- Poli, C. F., Molgora, S., Marzotto, C., Facchin, F., & Cyr, F. (2017). Group interventions for children having separated parents: a systematic narrative review. *Journal of Divorce & Remarriage*, 58(8), 559-583. <https://doi.org/10.1080/10502556.2017.1345243>
- Portugal, A. P. M., & Alberto, I. M. M. (2019). Parent-child communicational characteristics: a comparison study between subjects from post-divorce and intact

- nuclear families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 60(7), 566-582. <https://doi.org/10.1080/10502556.2019.1627163>
- Pryor, J., & Rodgers, B. (2011). *Değişen ailelerde çocuklar* (Çev. İ. E. Köksaldı). Doruk Yayıncılık. (Eserin orijinali 2001'de yayımlandı).
- Quchani, M., Haji Arbabi, F., & Sabur Smaeili, N. (2021). A comparison of the effectiveness of Clark and ACT parenting training on improving the emotional-behavioral problems of the child with divorced single mothers. *Learning and Motivation*, 76, 101759. <https://doi.org/10.1016/j.lmot.2021.101759>
- Reiter, S. F., Hjørleifsson, S., Breidablik, H.-J., & Meland, E. (2013). Impact of divorce and loss of parental contact on health complaints among adolescents. *Journal of Public Health*, 35(2), 278-285. <https://doi.org/10.1093/pubmed/fds101>
- Rich, E., Butler-Kruger, L., & Roman, N. (2023). Exploring strategies to support adolescent mental health after parental divorce: A scoping review. *Youth*, 3(1), 428-436. <https://doi.org/10.3390/youth3010029>
- Robbers, S., Van Oort, F., Huizink, A., Verhulst, F., Van Beijsterveldt, C., Boomsma, D., & Bartels, M. (2012). Childhood problem behavior and parental divorce: Evidence for gene–environment interaction. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(10), 1539-1548. <https://doi.org/10.1007/s00127-011-0470-9>
- Rose, S. R. (2009). A review of effectiveness of group work with children of divorce. *Social Work With Groups*, 32(3), 222-229. <https://doi.org/10.1080/01609510902774315>
- Rosenblum, G. D., & Lewis, M. (2006). Emotional development in adolescence. In: G. R. Adams & M. D. Berzonsky (Ed.), *Blackwell handbook of adolescence* (1st ed., pp. 269-289). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9780470756607.ch13>
- Sacks, V., Murphey, D., & Moore, K. (2014). *Adverse childhood experiences: National and state-level prevalence*. Child Trends.
- Sandler, I., Gunn, H., Mazza, G., Tein, J.-Y., Wolchik, S., Berkel, C., Jones, S., & Porter, M. (2018). Effects of a program to promote high quality parenting by divorced and separated fathers. *Prevention Science*, 19(4), 538-548. <https://doi.org/10.1007/s11121-017-0841-x>
- Santrock, J. W. (2021). *Yaşam boyu gelişim gelişim psikolojisi* (Çev. G. Yüksel). Nobel Akademik Yayıncılık. (Eserin orijinali 2010'da yayımlandı).

- Sayan Karahan, A. (2022). Boşanma sürecinde psikolojik müdahaleler üzerine bir derleme. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 9(1), 88-111. <https://doi.org/10.31682/ayna.943037>
- Scells, H., Zuccon, G., Koopman, B., & Clark, J. (2020). Automatic boolean query formulation for systematic review literature search. *Proceedings of The Web Conference 2020*, 1071-1081. <https://doi.org/10.1145/3366423.3380185>
- Schneider Corey, M., Corey, G., & Corey, C. (2016). *Psikolojik danışmada gruplar süreç ve uygulama* (Çev. F. Aysan, S. Balcı Çelik ve A. Uz Baş; 8. basım). Nobel Akademik Yayıncılık. (Eserin orijinali 2010'da yayımlanmıştır).
- Seligman, M. E. P., Reivich, K., Jaycox, L., & Gillham, J. (1995). *The optimistic child*. Houghton, Mifflin and Company.
- Shea, B. J., Grimshaw, J. M., Wells, G. A., Boers, M., Andersson, N., Hamel, C., Porter, A. C., Tugwell, P., Moher, D., & Bouter, L. M. (2007). Development of AMSTAR: A measurement tool to assess the methodological quality of systematic reviews. *BMC Medical Research Methodology*, 7(1), 10. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-7-10>
- Sheykhi, M. T. (2020). World perspective of divorce in selected countries: A sociological appraisal. *World Family Medicine Journal/Middle East Journal of Family Medicine*, 18(6), 66-70. <https://doi.org/10.5742/MEWFM.2020.93823>
- Simona, U. A. (2019). Self-esteem, depression and anxiety in adolescents with divorced parents. In: E. Soare, & C. Langa (Eds.), *Education facing contemporary world Issues* (pp. 194-199). Future Academy. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.08.03.23>
- Sink, C. A., Edwards, C. N., & Eppler, C. (2016). *Okul temelli grupla psikolojik danışma* (Çev. F. S. Şahin Kıralp; 1. basım). Nobel Akademik Yayıncılık. (Eserin orijinali 2011'de yayımlandı).
- Sommers Flanagan, R., Flanagan Bodnar, C. E., Sommers Flanagan, J., & Poyrazlı, Ş. (2009). *Bizi boşamayın boşanma sürecini yaşayan çocukların anne- babalara önerileri* (Çev. Ş. Poyrazlı, E. Duru ve M. Buluş; 1. basım). Anı Yayıncılık. (Eserin orijinali 2000'de yayımlandı).
- Stathakos, P., & Roehrle, B. (2003). The effectiveness of intervention programmes for children of divorce- a meta-analysis. *International Journal of Mental Health Promotion*, 5(1), 31-37. <https://doi.org/10.1080/14623730.2003.9721894>

- Stern, C., Jordan, Z., & McArthur, A. (2014). Developing the review question and inclusion criteria. *American Journal of Nursing*, 114(4), 53. <https://doi.org/10.1097/01.NAJ.0000445689.67800.86>
- Stevinson, C., & Lawlor, D. A. (2004). Searching multiple databases for systematic reviews: Added value or diminishing returns? *Complementary Therapies in Medicine*, 12(4), 228-232. <https://doi.org/10.1016/j.ctim.2004.09.003>
- Stolberg, A. L., & Anker, J. M. (1983). Cognitive and behavioral changes in children resulting from parental divorce and consequent environmental changes. *Journal of Divorce*, 7(2), 23-41. https://doi.org/10.1300/J279v07n02_02
- Størksen, I., Røysamb, E., Moum, T., & Tambs, K. (2005). Adolescents with a childhood experience of parental divorce: A longitudinal study of mental health and adjustment. *Journal of Adolescence*, 28(6), 725-739. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.01.001>
- Størksen, I., Røysamb, E., Holmen, T. L., & Tambs, K. (2006). Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47(1), 75-84. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2006.00494.x>
- Stulp, H. P., Koelen, J., Schep-Akkerman, A., Glas, G. G., & Eurelings-Bontekoe, L. (2019). God representations and aspects of psychological functioning: A meta-analysis. *Cogent Psychology*, 6(1), 1647926. <https://doi.org/10.1080/23311908.2019.1647926>
- Subramaniam, S. D., Sumari, M., & Md Khalid, N. (2020). Surviving the break-up: Teenagers' experience in maintaining wellness and well-being after parental divorce. *Asia Pacific Journal of Counselling and Psychotherapy*, 11(1), 60-75. <https://doi.org/10.1080/21507686.2019.1702069>
- Sullivan, T., Moran, J. A., & Sullivan, M. (2015). *Overcoming the co-parenting trap: Essential parenting skills when a child resists a parent*. Overcoming Barriers Incorporated.
- Sumari, M., Subramaniam, S. D., & Md Khalid, N. (2020). Coping with parental divorce: A study of adolescents in a collectivist culture of malaysia. *Journal of Divorce & Remarriage*, 61(3), 186-205. <https://doi.org/10.1080/10502556.2019.1679595>
- Şahan, B., ve Kılıçarslan, S. (2024). Boşanmış bireylerin boşanma nedenleri ve boşanma sürecinde yaşadığı güçlükler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 1439 - 1461. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1494991>

- Şentürk Aydın, R., ve Nazlı, S. (2015). Yaşam becerileri eğitim programı'nın boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33, 127-153.
- Şikel, Ç., ve Harmancı, H. (2022). Ebeveynin boşanması çocuğun kimlik gelişimini etkiler mi? *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 123-146. <https://doi.org/10.54557/karataysad.1084187>
- Tadros, E., Buza, R., Podolski, C., & Strumbel, B. (2018). A call for exploration of the utilization of structural family therapy with adolescent girls with eating disorders. *International Journal of Social Science Studies*, 6(11), 9-15. <https://doi.org/10.11114/ijsss.v6i11.3578>
- Taş, B. (2019). *Çocuk bakış açısıyla ebeveyn boşanması* (2. basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tein, J.-Y., Sandler, I., Braver, S. L., & Wolchik, S. A. (2013). Development of a brief parent-report risk index for children following parental divorce. *Journal of family psychology*, 27(6), 925-936. <https://doi.org/10.1037/a0034571>
- Tekinsav Sütcü, S. (2016). Bilişsel davranışçı grup terapileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(1), 1-2. <https://doi.org/10.18863/pgy.70612>
- Thomas, C., & Ryan, M. (2008). Women's perception of the divorce experience: A qualitative study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 49(3-4), 210-224. <https://doi.org/10.1080/10502550802222394>
- Tomcikova, Z., Madarasova Geckova, A., Reijneveld, S. A., & van Dijk, J. P. (2011). Parental divorce, adolescents' feelings toward parents and drunkenness in adolescents. *European Addiction Research*, 17(3), 113-118. <https://doi.org/10.1159/000323280>
- Topçu Kabasakal, Z., ve Arslan, G. (2016). Ergenlerde aile işlevleri ve iyi oluş arasındaki ilişkide ailedeki koruyucu faktörlerin rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2(43), 569-581. <https://doi.org/10.9761/JASSS3334>
- Torun, F. (2017). *Ebeveyne yabancılaşma sendromu çekişmeli boşanmalarda ve velayet savaşlarında*. (2. basım). Psikonet Yayınları.
- Tullius, J. M., De Kroon, M. L. A., Almansa, J., & Reijneveld, S. A. (2022). Adolescents' mental health problems increase after parental divorce, not before, and persist until adulthood: A longitudinal TRAILS study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31(6), 969-978. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01715-0>

- Tunalı, B. D. (2023). *Bir eğitim ve araştırma hastanesinin çocuk psikiyatri kliniğine başvuran boşanmış ebeveynlere sahip çocuk ve ergenlerde akran zorbalığı rolleri ve ilişkili psikopatolojiler*. Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
- Türk Medeni Kanunu, No. 4721, 22 Kasım 2001. (Resmi Gazete, 8 Aralık 2001, Sayı: 24607).
- Türkarlan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla başatme yolları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 11(11), 99-108.
- Türküzeli, O. (2019). *Anne babası boşanmış ve boşanmamış çocukların temel psikolojik ihtiyaçlarının ve iyimserliklerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024, Şubat 22). *Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2023* <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707>
- Ulutürk, S. (2019). 11-18 Yaş arası boşanmış aile çocuklarının ve boşanmamış aile çocuklarının ebeveyn yabancılaştırma sendromu ve davranış sorunlarının karşılaştırılmalı olarak incelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 5(47), 5772-5785. <https://doi.org/10.26449/sss.j.1814>
- Ulvøy, D., Åvik Persson, H., Kristensson Hallström, I., & Sollesnes, R. (2023). Parents' experiences of their child's participation in divorce groups in Norway: A phenomenological study. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 37(4), 991-1000. <https://doi.org/10.1111/scs.13173>
- Ünaldı, N. (2016). *Ebeveynler arası çatışma ve boşanmanın çocuklarda görülen psikiyatrik bozukluklar ile ilişkisi: Risk ve koruyucu faktörler*. Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Üzbe Atalay, N., ve Kurt Ulucan, T. (2018). Kendini toparlama gücü gelişim süreci: Ebeveynleri boşanmış ergenler üzerinde nitel bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(2), 176-196.
- Walczak, Y., & Burns, S. (2004). *Boşanma ve çocuk üzerine etkileri* (2. basım). Özgür Yayınları.

- Wallerstein, J. S. (1991). The long-term effects of divorce on children: A review. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 30(3), 349-360. <https://doi.org/10.1097/00004583-199105000-00001>
- White, L. B. (2004). *The psychological well-being and academic achievement of children raised by single parents*. Unpublished master's thesis, University of Wisconsin-Stout, United States. <https://minds.wisconsin.edu/handle/1793/41517>
- Whitten, K. M., & Burt, I. (2015). Utilizing creative expressive techniques and group counseling to improve adolescents of divorce social-relational capabilities. *Journal of Creativity in Mental Health*, 10(3), 363-375. <https://doi.org/10.1080/15401383.2014.986594>
- Wiseman, R. S. (1975). Crisis theory and the process of divorce. *Social Casework*, 56(4), 205-212. <https://doi.org/10.1177/104438947505600402>
- Wolchik, S. A., Sandler, I. N., Millsap, R. E., Plummer, B. A., Greene, S. M., Anderson, E. R., Dawson-McClure, S. R., Hipke, K., & Haine, R. A. (2002). Six-year follow-up of preventive interventions for children of divorce a randomized controlled trial. *JAMA*, 288(15), 1874-1881. <https://doi.org/10.1001/jama.288.15.1874>
- Xiao, Y., & Watson, M. (2019). Guidance on conducting a systematic literature review. *Journal of Planning Education and Research*, 39(1), 93-112. <https://doi.org/10.1177/0739456X17723971>
- Xiao, X., Zhu, Y., Jiang, D., Vinnikova, A., Zhang, J., Zhang, R., Chen, W., Li, S., Wang, J., Sheng, M., Lau, J. T. F., & Yang, Q. (2025). Group psychological counseling-based growth mindset intervention to promote active aging behaviors in older people: protocol for a randomized controlled trial. *BMC Psychology*, 13(1), 210. <https://doi.org/10.1186/s40359-025-02402-y>
- Yağın, F. H., Pinar, A., & Santos de Sousa Fernandes, M. (2024). Statistical effect sizes in sports science. *Journal of Exercise Sciences & Physical Activity Reviews*, 2(1), 164-171. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.12601138>
- Yalom, I. (2002). *Grup psikoterapisinin teori ve pratiği* (Çev. A. Tangör ve Ö. Karaçam; 1. baskı). Kabalcı Yayınevi. (Eserin orijinali 1995'te yayımlandı).
- Yan, H., Chen, J., & Huang, J. (2019). School bullying among left-behind children: the efficacy of art therapy on reducing bullying victimization. *Frontiers in Psychiatry*, 10(40), 1-7. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00040>

- Yanar, K., ve İlhan, T. (2022). Boşanmış aile çocuklarında boşanmanın etkileri ve travma sonrası büyüme: Nitel bir çalışma / the effects of divorce on divorced family children and posttraumatic growth: A qualitative study. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 172-186.
- Yılar, K. (2020). *Boşanmış ve boşanmamış ailede yetişen ergenlerin bağlanma ve karar verme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, O., Köser, İ. E., ve Kumcağız, H. (2024). Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın parçalanmış aileye sahip ergenlerin kaygı ve umutsuzluk düzeyleri üzerindeki etkisi. *Humanistic Perspective*, 6(2), 118-135. <https://doi.org/10.47793/hp.1413319>
- Yılmaz, K. (2021). Sosyal bilimlerde ve eğitim bilimlerinde sistematik derleme, meta değerlendirme ve bibliyometrik analizler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1457-1490. <https://doi.org/10.33206/mjss.791537>
- Yosep, I., Hikmat, R., Lindayan, L., Mardhiyah, A., & Suryani, S. (2022b). Adolescent coping strategies with parental divorce: A narrative review. *Malaysian Journal of Medicine and Health Sciences*, 18(17), 391-395.
- Yosep, I., Mardhiyah, A., & Hikmat, R. (2022a). Adolescent coping strategies with parental divorce: a narrative review. *Science Midwifery*, 10(2), 1079-1085.
- Yörükoğlu, A. (1998). *Çocuk ruh sağlığı çocuk yetiştirme sanatı ve kişilik gelişimi* (23. basım). Özgür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Değişen toplumlarda aile ve çocuk* (6. basım). Özgür Yayınları.
- Yüksel Doğan, R., ve Aytekin, Ç. (2021). Ekolojik sistem kuramı çerçevesinden ebeveyn yabancılaşmasına genel bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(3), 551-572. <https://doi.org/10.18863/pgy.826957>
- Zakhour, M., Haddad, C., Salameh, P., Al Hanna, L., Sacre, H., Hallit, R., Soufia, M., Obeid, S., & Hallit, S. (2023). Association between parental divorce and anger, aggression, and hostility in adolescents: Results of a national Lebanese study. *Journal of Family Issues*, 44(3), 587-609. <https://doi.org/10.1177/0192513X211054468>
- Zemp, M., Bodenmann, G., & Cummings, E. M. (2016). The significance of interparental conflict for children. *European Psychologist*, 21(2), 99-108. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000245>

- Zeratsion, H., Bjertness, C. B., Lien, L., Haavet, O. R., Dalsklev, M., Halvorsen, J. A., Bjertness, E., & Claussen, B. (2014). Does parental divorce increase risk behaviors among 15/16 and 18/19 year-old adolescents? A study from Oslo, Norway. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*, 10, 59-66. <https://doi.org/10.2174/1745017901410010059>
- Zill, N. (1988). Behavior, achievement, and health problems among children in stepfamilies: Findings from a national survey of child health. In: E. M. Hetherington & J. D. Arasteh (Eds.), *Impact of divorce, single parenting, and stepparenting on children* (pp. 325-368). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

DAHİL EDİLEN ÇALIŞMALAR

- Boring, J. L., Sandler, I. N., Tein, J.-Y., Horan, J. J., & Vélez, C. E. (2015). Children of divorce—coping with divorce: A randomized control trial of an online prevention program for youth experiencing parental divorce. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 83(5), 999-1005. <https://doi.org/10.1037/a0039567>
- Esmailian, N., Dehghani, M., Dehghani, Z., & Lee, J. (2018). Mindfulness-based cognitive therapy enhances emotional resiliency in children with divorced parents. *Mindfulness*, 9(4), 1052-1062. <https://doi.org/10.1007/s12671-017-0840-9>
- O'Hara, K. L., Boring, J. L., Sandler, I. N., & Beck, C. J. (2022). Enhancing daily affect in youth experiencing high-conflict parental divorce: A multiple baseline trial of an online prevention program. *Family Court Review*, 60(3), 458-473. <https://doi.org/10.1111/fcre.12654>
- Parnov, M., Bahrainian, S. A., Shahabizadeh, F., & Malihialzackerin, S. (2024). Comparison of the effectiveness of emotion-focused therapy (EFT) with metacognitive therapy (MCT) on emotional-social competence of 13- to 18-year-old male students in divorced families. *Journal of Psychological Science*, 23(141), 2295-2310.
- Saeidi, T., Kalantari, M., Rostam, A. H., & Faramarzi, S. (2014). The efficacy of optimism group therapy on symptoms of depression, anxiety, and stress of adolescent girls of divorced families. *Advances in Environmental Biology*, 8(13), 716-721.
- Safara, M., Khanbabaee, M., & Khanbabaee, M. (2020). The effectiveness of spirituality-based group counseling on purpose in life and personal growth in girls of divorced families. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 22(4), 203-209.
- Tay-Karapas, K., Guzmán-González, M., Gómez, F., Comino, P., Salaberria, K., & Bahamondes, J. (2024). An attachment-based pilot program to promote adolescent adjustment to parental divorce. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 18(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s13034-024-00729-9>

EKLER

Ek 1. Yönetim Kurulu Kararı

 İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ	YÖNETİM KURULU KARARI FORMU	Doküman No	İNÜ-KYS-FRM-002
		Yayın Tarihi	19.08.2019
		Revizyon No	
		Revizyon Tarihi	
		Sayfa No	

YÖNETİM KURULU KARARI		
Toplantı Tarihi	Toplantı Sayısı	Karar Sayısı
08.02.2024	6	2024/6-05

Enstitümüz, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bilim Dalı tezli yüksek lisans öğrencisi **Seher SARIGÜL BOYALI'nın**; tez konusunun belirlenmesine ilişkin, Anabilim Dalı Başkanlığının 07.02.2024 tarih ve 406009 sayılı yazısı ve ekleri görüşüldü.

Yapılan görüşmelerden sonra, adı geçen öğrencinin, Dr. Öğr. Üyesi Nilgün ÖZTÜRK danışmanlığında hazırlamış olduğu "**Ebeveynleri Boşanmış Ergenlere Yönelik Grup Müdahaleleri: Bir Sistematik Literatür Taraması**" başlıklı tez önerisinin "İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği" nin 10. Maddesi uyarınca kabulüne oybirliği ile karar verildi.

Başkan	Doç. Dr. Eyüp İZCI Enstitü Müdürü		İzinli
Doç. Dr. İsmail ŞAN Müdür Vekili	İmza	Doç. Dr. Meltem YURTÇU Müdür Yrd.	İmza
Prof. Cemal YURGA Üye	İmza	Prof. Dr. Hasan KAVRUK Üye	İmza
Prof. Dr. Nevzat BAYRI Üye	İmza	Mehmet TOY Raporör / Enstitü Sekreteri	İmza

Ek 2. Etik Kurul Kararı

10.10.2024 16:02

Etik Kurul Otomasyonu

T.C. İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu			
Oturum Tarihi : 25-09-2024		Oturum Sayısı : 16	
Karar Sayısı : 17			
Etik Açısından Uygun			
Çalışma Adı	Ebeveynleri Boşanmış Ergenlere Yönelik Grup Müdahaleleri: Bir Sistematiik Literatür Taraması		
Araştırmacılar	Dr.Öğretim Üyesi Nilgün Öztürk (Danışman) Yüksek lisans Öğrencisi SEHER SARIGÜL BOYALI (Yürütücü)		
Başkan			
Prof.Dr. EMİN ÇELEBİ			
Kurul Üyeleri			
Kullanıcı pınar özbay		Prof.Dr. Bilal ALTAY	
Prof.Dr. Mehmet ÖNAL		Prof.Dr. Yusuf BATAR	
Prof.Dr. Mehmet GÜNGÖR		Prof.Dr. Süleyman ÇALDAK	
Prof.Dr. Lütüye ÖZDEMİR			